

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МАЛОВ БОРИС ЄВГЕНОВИЧ

УДК 343.9:355.01:343.53

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ
У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Б. Є. Малов**

Науковий керівник: **Топчій Віталій Васильович,**

доктор юридичних наук, професор

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Малов Б.Є. Запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Державний податковий університет. – Ірпінь, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному науковому аналізу проблем запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії проти України. Актуальність теми зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в економіці держави під впливом воєнних дій, зміною умов здійснення підприємницької діяльності, посиленням криміногенних ризиків та появою нових форм і способів вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарювання. В умовах воєнного стану підприємництво функціонує в середовищі підвищеної невизначеності, нестабільності правового регулювання, обмеженості ресурсів та порушення логістичних зв'язків, що обумовлює необхідність формування ефективної системи запобігання злочинності, адаптованої до сучасних викликів і загроз.

Особливого значення набуває забезпечення економічної безпеки держави як складової національної безпеки, оскільки стійкість підприємницького сектору безпосередньо впливає на обороноздатність країни, соціальну стабільність та відновлення економіки в післявоєнний період. У зв'язку з цим дослідження проблем запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності набуває не лише наукового, але й важливого практичного значення, що зумовлює потребу у формуванні нових підходів до кримінологічної політики держави.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність і ступінь наукової розробленості, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Охарактеризовано методологічну основу та емпіричну базу дослідження, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, що забезпечує її відповідність сучасним напрямкам розвитку юридичної науки.

Особливу увагу приділено обґрунтуванню міждисциплінарного характеру дослідження, яке поєднує кримінологічні, кримінально-правові та економіко-правові підходи.

Перший розділ присвячений дослідженню теоретико-методологічних засад запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності. У ньому проаналізовано сутність і зміст підприємницької діяльності як об'єкта кримінологічного захисту, визначено її значення для забезпечення економічної безпеки держави. Розкрито поняття злочинності у сфері підприємництва, встановлено її місце в структурі економічної злочинності та загальної злочинності. Узагальнено існуючі наукові підходи до класифікації відповідних кримінальних правопорушень, що дозволило уточнити їх системні характеристики.

Особливу увагу приділено дослідженню сучасних наукових підходів до розуміння запобігання злочинності, визначенню його рівнів і форм, а також ролі державної кримінологічної політики у цій сфері. Обґрунтовано, що в умовах військової агресії традиційні підходи до запобігання злочинності потребують суттєвого перегляду з урахуванням нових безпекових загроз, зокрема гібридного характеру сучасних викликів, цифровізації економічних процесів та розширення тіньового сектору економіки.

Наголошено, що у сучасних умовах особливої актуальності набуває вивчення зарубіжного досвіду запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності, сформованого державами, які в різні історичні періоди функціонували в умовах збройних конфліктів, постконфліктного відновлення або тривалої безпекової нестабільності. Аналіз підходів, інституційних механізмів та правових інструментів, застосованих у таких країнах, дає змогу виявити ефективні моделі мінімізації криміногенних загроз у сфері бізнесу, а також визначити межі їх адаптації до національних правових систем.

У другому розділі здійснено кримінологічну характеристику злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії. Проаналізовано стан, структуру та динаміку відповідних кримінальних правопорушень,

виявлено основні тенденції їх розвитку. Встановлено, що військова агресія істотно впливає на криміногенну ситуацію, зокрема через зростання рівня економічної нестабільності, зниження рівня платоспроможності населення, ослаблення контролюючих механізмів, зміну логістичних процесів та перерозподіл фінансових ресурсів.

Досліджено детермінанти злочинності у зазначеній сфері, серед яких виокремлено економічні, соціальні, правові та організаційно-управлінські чинники. Доведено, що їх взаємодія в умовах воєнного стану створює сприятливе середовище для поширення кримінальних правопорушень. Значну увагу приділено характеристиці особи злочинця, визначенню типових рис суб'єктів відповідних кримінальних правопорушень, а також аналізу механізмів їх вчинення. Визначено, що для кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності ця категорія злочинців має особливе значення, оскільки кримінальні правопорушення вчиняються, як правило, не маргінальними суб'єктами, а економічно активними, освіченими, соціально інтегрованими особами, які володіють спеціальними знаннями, доступом до фінансових ресурсів і управлінськими повноваженнями. У період війни ці характеристики набувають додаткового кримінологічного навантаження, оскільки поєднуються з екстремальними соціально-економічними умовами, дефіцитом ресурсів, високим рівнем правової невизначеності та ослабленням окремих контрольних механізмів.

Окремо проаналізовано нові форми злочинної діяльності, що виникають або активізуються в умовах воєнного стану, зокрема зловживання гуманітарною допомогою, незаконні операції з фінансовими ресурсами, шахрайські схеми у сфері електронної комерції та державних закупівель. Доведено, що зазначені явища потребують розроблення спеціальних заходів запобігання з урахуванням їх специфіки.

Третій розділ присвячений розробленню та обґрунтуванню системи запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії у міжнародному вимірі. У ньому проаналізовано сучасний стан

запобіжної діяльності, визначено її основні проблеми та недоліки, зокрема недостатню координацію між суб'єктами запобігання, недосконалість правового забезпечення та обмеженість ресурсів.

Досліджено загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання, а також діяльність суб'єктів, що їх реалізують. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчого забезпечення підприємницької діяльності як важливого інструменту зниження криміногенних ризиків. Запропоновано напрями підвищення ефективності запобіжної діяльності, серед яких – розвиток цифрових механізмів контролю, підвищення прозорості економічних процесів, удосконалення фінансового моніторингу та посилення відповідальності за правопорушення у сфері підприємництва.

Доведено, що на відміну від спеціальних кримінологічних заходів, універсальні інструменти превенції мають загальносистемний характер і спрямовані на усунення базових умов, що сприяють поширенню злочинності. Вони впливають на рівень довіри до державних інституцій, легітимність регуляторних процедур, якість правового захисту суб'єктів господарювання та економічну мотивацію до дотримання закону. У період воєнного стану ці фактори є критично важливими, оскільки будь-яке ослаблення правових та адміністративних гарантій у сфері бізнесу створює передумови для зростання тіньової економіки, корупційних практик, фінансових зловживань і кримінального перерозподілу ресурсів.

Зосереджено увагу на тому, що особливість регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності полягає у необхідності поєднання загальнодержавної політики із локальними ініціативами органів публічної влади, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Ефективність таких заходів значною мірою залежить від урахування місцевих криміногенних детермінант, рівня координації між суб'єктами запобігання, а також здатності оперативно реагувати на нові виклики, породжені воєнною агресією.

Досліджено сутність та значення міжнародно-правового регулювання підприємницької діяльності, визначено основні напрями гармонізації законодавства, а також проаналізовано сучасні механізми правового впливу, спрямовані на мінімізацію криміногенних факторів у сфері підприємництва.

Визначено роль правоохоронних органів у системі запобігання злочинності, а також окреслено напрями вдосконалення їх діяльності з урахуванням умов воєнного стану та міжнародної співпраці в аспекті досліджуваного питання. Значну увагу приділено налагодженню ефективної взаємодії між державними органами, бізнесом та громадянським суспільством як необхідній умові забезпечення належного рівня економічної безпеки.

У висновках узагальнено результати дослідження, сформульовано основні теоретичні положення та практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії. Обґрунтовано, що ефективна протидія зазначеним правопорушенням можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує правові, економічні, організаційні та соціальні заходи, а також враховує специфіку функціонування держави та бізнесу в умовах воєнного стану.

Отримані результати мають теоретичне і практичне значення, можуть бути використані у правотворчій діяльності, практиці правоохоронних органів, навчальному процесі та подальших наукових дослідженнях, зокрема у сфері вдосконалення кримінологічної політики держави в умовах післявоєнного відновлення.

Ключові слова: злочинність, підприємницька діяльність, військова агресія, воєнний стан, економічна злочинність, запобігання злочинності, кримінологічна політика, економічна безпека, правоохоронні органи, детермінанти злочинності, державне регулювання, тіньова економіка, господарська діяльність, кримінальні правопорушення.

SUMMARY

Malov B.E. Prevention of crime during military aggression in the sphere of business activity. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. State Tax University. – Irpin, 2026.

The dissertation research is devoted to a comprehensive scientific analysis of the problems of preventing crime in the sphere of business activity in the conditions of military aggression against Ukraine. The relevance of the topic is due to the deep transformation processes taking place in the economy of the state under the influence of military actions, changing the conditions for carrying out business activities, increasing criminogenic risks and the emergence of new forms and methods of committing criminal offenses in the sphere of business. Under martial law, entrepreneurship operates in an environment of increased uncertainty, instability of legal regulation, limited resources and disruption of logistical connections, which necessitates the formation of an effective crime prevention system adapted to modern challenges and threats.

Ensuring the economic security of the state as a component of national security is of particular importance, since the stability of the business sector directly affects the country's defense capability, social stability and economic recovery in the post-war period. In this regard, the study of the problems of crime prevention in the field of business activity acquires not only scientific, but also important practical significance, which determines the need to form new approaches to the criminological policy of the state.

The introduction justifies the choice of the research topic, its relevance and degree of scientific development, defines the goal, objectives, object and subject of the study, reveals the scientific novelty and practical significance of the results obtained. The methodological basis and empirical basis of the study are described, the connection of the work with scientific programs, plans and topics is determined, which ensures its compliance with modern directions of development of legal science. Special attention

is paid to substantiation of the interdisciplinary nature of the study, which combines criminological, criminal-legal and economic-legal approaches.

The first section is devoted to the study of theoretical and methodological principles of crime prevention in the field of entrepreneurial activity. It analyzes the essence and content of entrepreneurial activity as an object of criminological protection, determines its significance for ensuring the economic security of the state. The concept of crime in the field of entrepreneurship is revealed, its place in the structure of economic crime and general crime is established. Existing scientific approaches to the classification of relevant criminal offenses are summarized, which allowed to clarify their systemic characteristics.

Particular attention is paid to the study of modern scientific approaches to understanding crime prevention, determining its levels and forms, as well as the role of state criminological policy in this area. It is substantiated that in conditions of military aggression, traditional approaches to crime prevention require significant revision, taking into account new security threats, in particular the hybrid nature of modern challenges, the digitalization of economic processes and the expansion of the shadow economy.

It is emphasized that in modern conditions, the study of foreign experience in preventing crime in the field of entrepreneurial activity, formed by states that in different historical periods operated in conditions of armed conflicts, post-conflict recovery or prolonged security instability, is of particular relevance. Analysis of approaches, institutional mechanisms and legal instruments used in such countries makes it possible to identify effective models for minimizing criminogenic threats in the business sector, as well as to determine the limits of their adaptation to national legal systems.

The second section provides a criminological description of crime in the field of entrepreneurial activity under conditions of military aggression. The state, structure and dynamics of the relevant criminal offenses are analyzed, and the main trends in their development are identified. It is established that military aggression significantly affects the criminogenic situation, in particular due to the increase in the level of

economic instability, the decrease in the level of solvency of the population, the weakening of control mechanisms, changes in logistical processes and the redistribution of financial resources.

The determinants of crime in this area have been studied, among which economic, social, legal and organizational and managerial factors have been identified. It has been proven that their interaction in martial law creates a favorable environment for the spread of criminal offenses. Considerable attention has been paid to the characteristics of the criminal, the definition of typical features of the subjects of the relevant criminal offenses, as well as the analysis of the mechanisms of their commission. It has been determined that for criminal offenses in the field of entrepreneurial activity this category of criminals is of particular importance, since criminal offenses are committed, as a rule, not by marginal subjects, but by economically active, educated, socially integrated individuals who have special knowledge, access to financial resources and managerial powers. During wartime, these characteristics acquire additional criminological burden, as they are combined with extreme socio-economic conditions, resource shortages, a high level of legal uncertainty and the weakening of individual control mechanisms.

New forms of criminal activity that arise or become more active in martial law are separately analyzed, in particular, the abuse of humanitarian aid, illegal transactions with financial resources, fraudulent schemes in the field of e-commerce and public procurement. It is proven that these phenomena require the development of special prevention measures taking into account their specifics.

The third section is devoted to the development and justification of a system for preventing crime in the field of entrepreneurial activity in conditions of military aggression in the international dimension. It analyzes the current state of preventive activity, identifies its main problems and shortcomings, in particular, insufficient coordination between prevention subjects, imperfect legal support and limited resources.

General social, special criminological and individual prevention measures, as well as the activities of entities implementing them, are studied. The need to improve

the legislative support of entrepreneurial activity as an important tool for reducing criminogenic risks is substantiated. Directions for increasing the effectiveness of preventive activities are proposed, including the development of digital control mechanisms, increasing the transparency of economic processes, improving financial monitoring and strengthening responsibility for offenses in the field of entrepreneurship. It is proven that, unlike special criminological measures, universal prevention tools are systemic in nature and aimed at eliminating the basic conditions that contribute to the spread of crime. They affect the level of trust in state institutions, the legitimacy of regulatory procedures, the quality of legal protection of business entities and the economic motivation to comply with the law. During martial law, these factors are critically important, since any weakening of legal and administrative guarantees in the business sector creates the prerequisites for the growth of the shadow economy, corruption practices, financial abuse and criminal redistribution of resources.

The focus is on the fact that the peculiarity of regional measures to prevent criminal offenses in the field of entrepreneurial activity lies in the need to combine national policy with local initiatives of public authorities, law enforcement agencies, local governments and civil society institutions. The effectiveness of such measures largely depends on taking into account local criminogenic determinants, the level of coordination between prevention entities, as well as the ability to respond promptly to new challenges generated by military aggression.

The essence and significance of international legal regulation of entrepreneurial activity are investigated, the main directions of harmonization of legislation are identified, and modern mechanisms of legal influence aimed at minimizing criminogenic factors in the field of entrepreneurial activity are analyzed.

The role of law enforcement agencies in the crime prevention system is determined, and directions for improving their activities are outlined, taking into account the conditions of martial law and international cooperation in the aspect of the issue under study. Considerable attention is paid to establishing effective interaction between state bodies, business and civil society as a necessary condition for ensuring an adequate level of economic security.

The conclusions summarize the results of the study, formulate the main theoretical provisions and practical recommendations aimed at increasing the effectiveness of crime prevention in the field of business activity in conditions of military aggression. It is substantiated that effective counteraction to the specified offenses is possible only with a comprehensive approach that combines legal, economic, organizational and social measures, and also takes into account the specifics of the functioning of the state and business in conditions of martial law.

The results obtained have theoretical and practical significance, can be used in law-making activities, law enforcement practice, educational process and further scientific research, in particular in the field of improving the criminological policy of the state in the conditions of post-war reconstruction.

Keywords: crime, business activity, military aggression, martial law, economic crime, crime prevention, criminological policy, economic security, law enforcement agencies, determinants of crime, state regulation, shadow economy, economic activity, criminal offenses.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Малов Б. Є. Стратегії запобігання підвищенню рівня злочинності у країні в умовах військової агресії. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 3(12). С. 318–326. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/124/123>.
2. Любавіна В. П., Малов Б. Є. Заходи запобігання злочинності під час воєнної агресії у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід. *Національні інтереси України*. 2025. № 3(8). С. 633–641. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/21306/21281>.
3. Малов Б. Є. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності в бізнесі під час війни. *Європейський правничий часопис*. 2025. С. 115–119. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/19_b561830376.pdf.

які засвідчують апробацію результатів дисертації:

4. Малов Б. Особливості запобігання злочинності під час роботи з інформацією у підприємницькій сфері в умовах воєнної агресії. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернігів, 25 квіт. 2024 р. С. 196–199. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/Konferenciya-25.04.pdf>.
5. Малов Б. Є. Міжнародний досвід запобігання економічній злочинності в умовах збройного конфлікту. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матеріали X Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 4–5 жовт. 2024 р. С. 860–861. URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/items/29480474-6f35-42f5-af50-26cd5b9de1cf>.
6. Малов Б. Є. Поняття та система злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Актуальні питання реформування кримінального законодавства в Україні в умовах воєнного стану*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої науковій школі д.ю.н., професора Колба О.Г. з нагоди

його 65-річчя (м. Ірпінь, 28 березня 2025 року) / За заг. ред. Дідківської Г.В.
Кафедра кримінального права та процесу. ННІ права. ДПУ, м. Ірпінь. 2025.
С. 101-104.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	14
1.1. Поняття, сутність та структура злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.....	14
1.2. Сучасний стан злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні	38
1.3. Зарубіжний досвід запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах збройних конфліктів	58
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.....	78
2.1. Кримінологічні особливості та географічні тенденції злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні в умовах воєнного стану.....	78
2.2. Детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану	95
2.3. Особа злочинця у кримінальних правопорушеннях у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії.....	115
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3 СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ	133
3.1. Універсальні заходи міжнародного запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності під час воєнного стану.....	133
3.2. Регіональні заходи запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії	154
3.3. Законодавче забезпечення підприємницької діяльності як спосіб запобігання злочинності у сфері підприємництва на міжнародному рівні.....	173
Висновки до розділу 3	192
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	221

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГК України – Господарський кодекс України

ЕКОСОР – Економічна і соціальна рада ООН

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СНД – Співдружність Незалежних Держав

FATF – Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей

GRECO – Групи держав по боротьбі з корупцією

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими збройною агресією, що істотно впливає на всі сфери суспільного життя, зокрема економічну. В умовах воєнного стану підприємницька діяльність, з одного боку, виступає ключовим чинником забезпечення економічної стійкості держави, підтримки обороноздатності та соціальної стабільності, а з іншого - стає об'єктом підвищених криміногенних ризиків.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що військова агресія спричинила істотні зміни у структурі та динаміці злочинності у сфері підприємницької діяльності. Відбувається трансформація традиційних форм економічних правопорушень, зростає частка латентної злочинності, активізуються організовані кримінальні групи, які адаптуються до нових умов та використовують кризові явища у власних інтересах. Особливої небезпеки набувають кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням бюджетних коштів, гуманітарної допомоги, оборонних закупівель, а також із функціонуванням цифрових платформ і транснаціональних фінансових потоків.

Водночас воєнний стан суттєво ускладнює діяльність правоохоронних органів та інших суб'єктів запобігання злочинності. Перерозподіл ресурсів на користь сектору безпеки і оборони, зміна пріоритетів державної політики, зростання навантаження на правоохоронну систему та необхідність оперативного реагування на нові загрози обумовлюють потребу у переосмисленні існуючих підходів до протидії злочинності у сфері підприємництва.

Слід також зазначити, що сучасна підприємницька злочинність характеризується високим рівнем інтелектуалізації, використанням складних фінансово-правових схем, інтеграцією у міжнародні економічні процеси та активним застосуванням цифрових технологій. У таких умовах традиційні інструменти запобігання злочинності виявляються недостатньо ефективними,

що зумовлює необхідність розроблення нових, комплексних і адаптивних механізмів протидії.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам економічної злочинності та кримінологічної характеристики правопорушень у сфері підприємницької діяльності, питання запобігання такій злочинності саме в умовах воєнної агресії залишаються недостатньо дослідженими. Відсутність комплексного підходу, який би враховував вплив воєнних чинників, трансформацію економічних відносин та нові криміногенні загрози, обумовлює необхідність проведення системного наукового дослідження у цій сфері.

Таким чином, вибір теми дисертаційного дослідження зумовлений об'єктивною потребою у поглибленому теоретичному осмисленні та практичному вирішенні проблем запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії, що має важливе значення для забезпечення економічної безпеки держави, зміцнення правопорядку та формування ефективної системи кримінологічної превенції.

Наукове підґрунтя дисертаційного дослідження проблем запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії формується на основі комплексного поєднання напрацювань у галузі кримінології, кримінального права, господарського права, теорії держави і права, а також досліджень у сфері безпеки та воєнних конфліктів.

Теоретичною основою роботи слугують фундаментальні положення сучасної кримінологічної науки щодо природи злочинності, її детермінант та механізмів запобігання. Значний внесок у розвиток кримінологічної теорії зробили українські вчені, зокрема О. М. Джужа, В. В. Голіна, А. П. Закалюк, В. І. Шакун, О. Г. Кальман, які досліджували загальні закономірності злочинності, її соціальну обумовленість та систему профілактики. Їхні наукові підходи дозволяють сформулювати методологічну основу для аналізу злочинності в особливих умовах, зокрема під час воєнного стану.

Проблематика злочинності у сфері економіки та підприємницької діяльності розкривалася у працях таких українських науковців, як

О. М. Литвинов, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк, В. Я. Тацій, О. В. Козаченко, В. І. Борисов та інші. У їхніх дослідженнях обґрунтовано особливості економічної злочинності, визначено її структуру, а також розроблено підходи до кримінально-правового та кримінологічного реагування. Це дозволяє адаптувати відповідні теоретичні положення до умов трансформації економіки під впливом воєнних факторів.

Важливе значення для дослідження мають праці вітчизняних учених, присвячені проблемам забезпечення економічної безпеки держави, функціонування підприємництва в кризових умовах та державного регулювання господарської діяльності. Зокрема, наукові розробки у сфері економічної безпеки (В. М. Геєць, Т. І. Єфименко та ін.) сприяють розумінню взаємозв'язку між економічними процесами та криміногенними ризиками, що посилюються в умовах військової агресії.

Окремий напрям наукового підґрунтя становлять дослідження міжнародних організацій, зокрема United Nations Office on Drugs and Crime, Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank, у яких аналізуються ризики економічної злочинності в умовах конфліктів, корупційні загрози, тіньова економіка та механізми їх мінімізації. Їхні аналітичні матеріали дозволяють інтегрувати кращі міжнародні практики у вітчизняну систему запобігання злочинності.

Таким чином, наукове підґрунтя дисертаційного дослідження має міждисциплінарний характер і базується на синтезі кримінологічних, правових, економічних та безпекових підходів, що забезпечує комплексне дослідження проблеми запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії та формування ефективних механізмів протидії відповідним криміногенним загрозам.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах пріоритетних напрямів розвитку юридичної науки та узгоджується з державними і відомчими науковими програмами, спрямованими на забезпечення національної та економічної

безпеки України в умовах воєнного стану. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки (Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 03 лютого 2022 року № 109) і Пріоритетним тематичним напрямом наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року №476).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 25 серпня 2022 року (протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексне наукове осмислення теоретичних і прикладних засад запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії, виявлення її кримінологічних особливостей, детермінант та тенденцій розвитку, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення системи запобіжних заходів, кримінологічної політики держави та практики діяльності правоохоронних органів у зазначеній сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

– визначити поняття, сутність та структуру злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану;

- висвітлити сучасний стан злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні;
- охарактеризувати зарубіжний досвід запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах збройних конфліктів;
- дослідити кримінологічні особливості та географічні тенденції злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні в умовах воєнного стану;
- визначити детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану;
- проаналізувати особу злочинця у кримінальних правопорушеннях у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії;
- окреслити універсальні заходи міжнародного запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності під час воєнного стану;
- визначити регіональні заходи запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії;
- проаналізувати законодавче забезпечення підприємницької діяльності як спосіб запобігання злочинності у сфері підприємництва на міжнародному рівні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини в сфері запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності.

Предмет дослідження – запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, застосування яких забезпечило комплексний аналіз проблем запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії, а також обґрунтованість отриманих наукових результатів. Базовим методологічним підходом є діалектичний метод, який дозволив розглянути злочинність у сфері підприємництва як динамічне соціально-правове явище, що трансформується під впливом воєнних, економічних та політичних факторів. Системний підхід

забезпечив дослідження запобігання злочинності як цілісної багаторівневої системи, що включає загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи, а також діяльність суб'єктів запобігання. Це дало змогу визначити місце і роль правоохоронних органів, органів державної влади та суб'єктів господарювання у формуванні ефективної системи протидії криміногенним загрозам. Історико-правовий метод використано для дослідження еволюції наукових підходів до розуміння економічної злочинності та запобігання їй, а також для аналізу змін законодавчого регулювання підприємницької діяльності в умовах кризових та воєнних періодів. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити національне законодавство з міжнародними стандартами та практиками протидії економічній злочинності, що сприяло формуванню пропозицій щодо його вдосконалення. Формально-юридичний метод застосовано при аналізі норм кримінального, господарського та іншого законодавства, що регулює питання відповідальності за правопорушення у сфері підприємницької діяльності, а також правового режиму воєнного стану. Статистичний метод використано для аналізу стану, структури та динаміки злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії на основі офіційних даних правоохоронних органів і судової практики. Соціологічні методи (анкетування, узагальнення експертних оцінок) сприяли отриманню емпіричних даних щодо ефективності запобіжних заходів та виявленню проблем практичного характеру. Методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції забезпечили узагальнення теоретичних положень і формування висновків дослідження. Логіко-юридичний метод застосовано для побудови внутрішньо узгодженої системи понять і категорій, що використовуються у роботі, а також для формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Застосування зазначених методів у їх взаємозв'язку та взаємодоповненні дозволило забезпечити всебічність, об'єктивність і наукову достовірність дослідження, а також досягти поставленої мети та вирішити визначені завдання у сфері запобігання злочинності під час військової агресії у сфері

підприємницької діяльності.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження становить сукупність статистичних, аналітичних і практичних матеріалів, що відображають сучасний стан, структуру, динаміку та особливості злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії, а також результати діяльності суб'єктів її запобігання. У процесі дослідження використано офіційні статистичні дані правоохоронних органів, зокрема Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, що стосуються кількості, структури та динаміки кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності за період дії правового режиму воєнного стану. Важливим елементом емпіричної бази є матеріали судової практики, зокрема рішення, ухвали та вироки, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, які стосуються розгляду кримінальних проваджень у сфері підприємницької діяльності.

З метою отримання додаткової інформації про практичні аспекти запобігання злочинності проведено анкетування та опитування працівників правоохоронних органів та представників бізнесу з різних областей України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є одним з перших комплексних монографічних досліджень запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності. Основні наукові здобутки дослідження, які розкривають його наукову новизну та особистий внесок автора у вивчення проблеми, включають сукупність розроблених положень, висновків та практичних рекомендацій:

вперше:

- обґрунтовано комплексну кримінологічну характеристику злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, яка поєднує об'єктивні, суб'єктивні та інтегративні елементи з урахуванням безпекового виміру економічних правопорушень;

- сформульовано авторський підхід до визначення структури кримінологічної характеристики підприємницької злочинності як системи взаємопов'язаних показників (детермінанти, особа злочинця, механізм, наслідки, географія);

- запропоновано концепцію адаптивної, багаторівневої системи запобігання злочинності у сфері підприємництва в умовах воєнного стану, що поєднує національні та міжнародні механізми;

удосконалено:

- підходи до визначення кримінологічної характеристики злочинності, шляхом конкретизації її елементного складу та врахування сучасних трансформацій правового середовища (зокрема після змін у господарському законодавстві);

- класифікацію детермінант підприємницької злочинності, доповнивши її факторами воєнного стану (економічна нестабільність, переміщення бізнесу, тінізація процесів);

- наукові підходи до аналізу географії злочинності, враховуючи вплив воєнних дій та релокації бізнесу на регіональну структуру правопорушень;

дістали подальшого розвитку:

- ідеї щодо взаємозв'язку економічної безпеки держави та злочинності у сфері підприємництва, особливо в умовах воєнних загроз;

- положення щодо впровадження принципів добросовісного бізнесу та антикорупційних стандартів, зокрема через міжнародні ініціативи та саморегулювання бізнес-середовища;

- наукові підходи до дослідження організованої підприємницької злочинності, з урахуванням її глобалізації та транснаціоналізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень проблем запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності;

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України з питань нормативно-правового регулювання інституту запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності;

– *практичній діяльності* – як рекомендації під час практичної діяльності слідчих суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації;

– *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі здобувачами вищої різних рівнів навчання за такими навчальними дисциплінами: «Кримінологія», «Злочинність у сфері підприємницької діяльності» тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Заходи запобігання злочинності під час воєнної агресії у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід», опублікованій спільно з Любавіною В.П., автором здійснено аналіз зарубіжного досвіду протидії злочинності у сфері підприємництва в умовах кризових і воєнних ситуацій, зокрема досліджено правові механізми, що застосовуються у країнах Європейського Союзу та інших державах; узагальнено міжнародні підходи до запобігання економічним правопорушенням, пов'язаним із воєнними викликами (зловживання гуманітарною допомогою, фінансові махінації, незаконне підприємництво тощо); визначено ефективні інструменти державної політики у сфері економічної безпеки.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 3 Міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану» (м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.), «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи» (м. Одеса, 4-5 жовтня 2024 р.) та «Актуальні питання реформування кримінального законодавства в Україні в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 28 березня 2025 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 6 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, три тези доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з них основний текст – 197 сторінок, список використаних джерел – 23 сторінки (233 найменувань) та 2 додатки на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

1.1. Поняття, сутність та структура злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану

Проблематика злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності у зв'язку з докорінною трансформацією економічних, правових та соціальних відносин, спричиненою збройною агресією проти України. Підприємництво в період воєнного стану виконує не лише економічну, а й стратегічну функцію забезпечення життєстійкості держави, підтримання обороноздатності, збереження зайнятості та наповнення бюджету. Водночас саме ця сфера стає підвищено вразливою до кримінальних посягань, зловживань та тіньових практик, що істотно змінюють характер і структуру економічної злочинності.

За умов дії спеціального правового режиму відбувається звуження або трансформація окремих ринкових механізмів, запроваджуються обмеження у сфері обігу товарів, фінансів, трудових ресурсів, державних закупівель, що створює специфічне криміногенне середовище. За таких умов злочинність у сфері підприємницької діяльності виходить за рамки суто економічної проблематики та трансформується у чинник, що становить реальну загрозу національній безпеці, економічній стійкості й обороноздатності держави.

Саме тому дослідження поняття, змісту та специфічних рис злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану потребує відходу від традиційних кримінологічних підходів і формування адаптованої теоретичної моделі, здатної відобразити зміну мотивацій злочинної поведінки, нові об'єкти посягань, специфіку суб'єктного складу та механізмів вчинення правопорушень. Без чіткого науково обґрунтованого розуміння цієї категорії неможливе ані

ефективне кримінально-правове реагування, ані розроблення дієвої стратегії протидії таким проявам у воєнний і повоєнний періоди.

У цьому контексті особливої важливості набуває необхідність комплексного аналізу злочинності у сфері підприємницької діяльності як самостійного соціально-правового феномена, що функціонує у специфічному режимі правових обмежень, підвищених ризиків і надзвичайних економічних умов. Це зумовлює потребу в уточненні її поняття, виявленні сутнісних характеристик і визначенні тих ознак, які відрізняють відповідні кримінальні прояви від аналогічних правопорушень у мирний час.

За умов становлення та розвитку ринкової економіки визначальною передумовою соціальної стабільності є здатність економічної системи держави забезпечувати належний рівень життя громадян, створювати можливості для самореалізації, професійного розвитку та економічної ініціативи. Для сучасної України, що знаходиться в умовах повномасштабної війни, подолання бідності, економічної маргіналізації та соціальної вразливості набуває не лише соціального, а й безпекового значення. Саме тому Закон України «Про основи національної безпеки України» відносить до стратегічних національних інтересів формування конкурентної, соціально зорієнтованої економіки ринкового типу та стале зростання добробуту населення [191].

Водночас у період воєнного стану спостерігається істотне зростання кримінальних проявів у сфері підприємницької діяльності, які виходять за межі суто економічних ризиків і створюють реальну загрозу економічній безпеці держави, фінансовій стабільності та конституційним засадам функціонування ринку. За таких умов злочинність у підприємницькій сфері набуває ознак системного дестабілізуючого чинника, який підриває довіру до державних інститутів, спотворює конкурентне середовище та ускладнює відновлення економіки. Саме тому виникає об'єктивна потреба в науковому визначенні поняття злочинності у сфері підприємницької діяльності, з'ясуванні її внутрішньої структури та окресленні специфічних механізмів протидії. Ця

потреба посилюється тим, що чинний Кримінальний кодекс України не містить визначення відповідної категорії.

Історично кримінально-правова охорона підприємницької діяльності на теренах Східної Європи почала формуватися ще у XVII столітті. Індустріальні зрушення наприкінці XIX століття, пов'язані з технічним прогресом, призвели до певного уповільнення розвитку традиційних галузей, зокрема легкої промисловості, проте водночас забезпечили стабільність індустріально орієнтованого підприємництва, яке зберігалось до початку XX століття, після чого настала глибока економічна криза [49].

Дослідження економічної політики минулого періоду дозволяє виокремити дві форми підприємницької діяльності: легальну, яка здійснювалася у межах дозволених державою механізмів, та нелегальну, що проявлялася переважно у сфері торгівлі, виробництва і надання послуг.

Торговельна діяльність, що зводилася до придбання та подальшого перепродажу товарів з метою одержання прибутку, кваліфікувалася як спекуляція й передбачала адміністративну або кримінальну відповідальність, у тому числі покарання у вигляді позбавлення волі на строк до семи років залежно від масштабів і способів її здійснення [126].

Як зазначається в наукових джерелах, так звані «спекулянти» за своєю суттю виконували функції підприємців, оскільки діяли на основі ініціативи, економічного ризику та прагнення до отримання прибутку. Вони формально залишалися працівниками державних установ чи підприємств, однак у вільний час здійснювали неофіційну комерційну діяльність з метою покращення власного матеріального становища.

Хронічний дефіцит товарів, що існував і був характерний для планової економіки, створював сприятливе середовище для розвитку тіньового підприємництва. Обмеженість легальних форм господарювання, суперечливість нормативного регулювання та психологічна готовність частини населення до економічного ризику об'єктивно сприяли поширенню незаконної підприємницької діяльності.

Сучасний етап кримінально-правової охорони підприємництва в Україні пов'язаний із прийняттям законодавцем у 2001 році Кримінального кодексу України, в якому в Особливій частині було сформовано Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» [117]. Його структура ґрунтується на розмежуванні складів кримінальних правопорушень за об'єктом посягання, що дозволяє більш точно кваліфікувати правопорушення та оцінювати рівень їх суспільної небезпеки.

Водночас подальша еволюція законодавства засвідчила наявність низки концептуальних неузгодженостей. Зокрема, у 2003 році було ухвалено Господарський кодекс України, яким господарську діяльність визначено як «діяльність суб'єктів у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виробництво й реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру» [59]. Проте вже тоді аналіз його положень (зокрема ст. 4) свідчив, що не всі кримінальні правопорушення, включені до Розділу VII КК України, безпосередньо стосуються власне господарських відносин.

У сучасних умовах ця проблема набула ще більшої актуальності у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу України та переходом до нової моделі правового регулювання підприємницької діяльності, заснованої на нормах цивільного, фінансового та спеціального публічного права. За таких обставин злочинність у сфері підприємницької діяльності більше не може тлумачитися виключно крізь призму «господарських відносин» у їх класичному розумінні. В умовах воєнного стану вона охоплює також посягання на бюджетні, оборонні, логістичні, гуманітарні та фінансові механізми, через які забезпечується функціонування держави та економіки воєнного часу.

Саме тому сучасне наукове розуміння злочинності у сфері підприємницької діяльності потребує переосмислення її поняття, сутності та системних ознак із урахуванням як трансформації правового поля, так і надзвичайних умов функціонування економіки України в період збройної агресії.

Окрему групу кримінальних проявів у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану становлять правопорушення, пов'язані із забезпеченням оборонних потреб держави, функціонуванням системи публічних закупівель та обігом гуманітарної допомоги. В умовах різкого зростання обсягів бюджетних витрат на оборону, терміновості постачання та спрощених процедур контролю формується підвищений криміногенний потенціал у сфері державних контрактів, логістики, імпорту критичних товарів і виконання оборонних замовлень. Зловживання у цих сегментах виходять за межі традиційної економічної злочинності, оскільки безпосередньо впливають на бойову здатність Збройних Сил України, ефективність використання міжнародної допомоги та рівень довіри суспільства до держави. Факти привласнення, розтрати, ухилення від виконання контрактів або штучного завищення вартості товарів і послуг у воєнний період набувають ознак економічної диверсії та повинні розглядатися як елементи ширшого феномена воєнно-економічної злочинності, що потребує спеціалізованого кримінально-правового та кримінологічного реагування.

Показовим прикладом нормативної неузгодженості у сфері кримінально-правової охорони підприємницької діяльності є ст. 200 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за протиправні операції з документами на переказ коштів, платіжними картками, електронними грошима, іншими інструментами доступу до банківських рахунків, а також із технічними засобами для їх виготовлення. У наукових джерелах відсутня єдність щодо визначення об'єкта цього кримінального правопорушення. Частина дослідників вважає ним суспільні відносини, що гарантують стабільність та функціонування грошово-кредитної системи держави, тоді як інші відносять до безпосереднього об'єкта відносини у сфері діяльності фінансово-кредитних установ з емісії та використання платіжних інструментів. За будь-якого з цих підходів виникає обґрунтований сумнів у доцільності включення ст. 200 КК України до Розділу VII, оскільки за своїм змістом вона тяжіє радше до Розділу VI КК України.

Поряд із цим у доктрині обґрунтовується позиція, згідно з якою об'єктом відповідного кримінального правопорушення є «встановлений порядок

виготовлення, використання та обігу документів на переказ, платіжних карток і засобів доступу до банківських рахунків, що забезпечує стабільність банківської системи України» [219]. За такого підходу більш обґрунтованим видається віднесення статті 200 КК України до Розділу XII КК України, який охоплює правопорушення у сфері фінансової діяльності держави.

Аналогічна проблема простежується і щодо ст. 210 КК України, яка встановлює відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів [117]. Її суб'єктом закон прямо визначає службову особу, що більше відповідає предмету регулювання Розділу XVII КК України, а не Розділу VII. В умовах воєнного стану, коли бюджетні ресурси концентруються на потребах оборони, гуманітарної допомоги та відновлення критично важливої інфраструктури, такі злочини фактично трансформуються у форму воєнно-економічної злочинності, яка не може розглядатися лише як посягання на підприємницьку діяльність у вузькому розумінні.

Таким чином, сучасний аналіз кримінального законодавства демонструє значну кількість ситуацій, коли віднесення окремих складів до Розділу VII КК України має умовний і дискусійний характер. Водночас, попри наявні прогалини, у межах цього розділу реально існує група кримінальних правопорушень, що мають спільний об'єкт посягання і формують підсистему так званих «кримінальних правопорушень у сфері підприємництва». Важливо, що ця частина кримінального законодавства перебуває у стані активного реформування, що є закономірною реакцією на трансформацію економічних відносин, скасування Господарського кодексу України та впровадження нової моделі правового регулювання підприємницької діяльності.

У науці кримінального права й досі не сформовано єдиного підходу до визначення змісту категорії «кримінальні правопорушення у сфері підприємництва» та її співвідношення з ширшим поняттям «господарські кримінальні правопорушення» [207, с. 361]. Одним із найбільш розроблених підходів є концепція В. О. Навроцького, який визначає господарські кримінальні правопорушення як суспільно небезпечні посягання, які спричиняють значну

шкоду функціонуванню системі господарювання та передбачені нормами КК України. При цьому родовим об'єктом таких правопорушень, на думку вченого, виступає система господарювання держави, яка охоплює дві взаємопов'язані складові: фактичну (галузі економіки) та функціональну (правові засади здійснення господарської діяльності) [145, с. 11].

У межах цього підходу господарські кримінальні правопорушення поділяються на три основні групи: по-перше, посягання, спрямовані на створення перешкод законній підприємницькій діяльності; по-друге, протиправні дії, що порушують інтереси споживачів; по-третє, кримінальні правопорушення, які підривають нормальне функціонування господарського механізму, зокрема через порушення встановлених правил економічної діяльності, незаконне поводження з майном та несанкціоноване використання фінансових і матеріальних ресурсів.

Разом із тим В. О. Навроцький пропонує значно вужче тлумачення поняття «кримінальні правопорушення у сфері підприємництва», зводячи його переважно до перешкоджання законній підприємницькій діяльності [145, с. 18]. Такий підхід, на наш погляд, не повною мірою відображає сучасні реалії, особливо в умовах воєнного стану, коли злочинні прояви охоплюють не лише конкурентні відносини, а й фінансові, логістичні, інвестиційні та оборонні аспекти підприємницької активності. Фокусування лише на конкуренції залишає поза увагою такі небезпечні явища, як зловживання у сфері оборонних контрактів, гуманітарних поставок, використання інсайдерської інформації та маніпуляції на фінансових ринках.

Інший підхід запропонував М. Й. Коржанський, який визначає об'єкт кримінального правопорушення як суспільні відносини, захищені кримінальним законом, тобто як певне соціальне благо, якому заподіюється шкода внаслідок кримінального діяння. Відповідно господарські кримінальні правопорушення, на його думку, є посяганнями на систему відносин, що формують порядок виробництва, розподілу та використання матеріальних цінностей, благ і природних ресурсів [104, с. 531].

Водночас така концепція фактично не дає можливості чітко відмежувати кримінальні правопорушення у сфері підприємництва від ширшої категорії економічних правопорушень, оскільки розподіл і використання матеріальних ресурсів є базовими функціями держави у будь-якій економічній системі, у тому числі у воєнній економіці.

Схожій позиції дотримується А. І. Перепелиця, який визначає господарські кримінальні правопорушення як посягання на систему відносин, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг [160, с. 62]. Такий підхід знову ж таки ототожнює господарську та економічну системи, що в умовах сучасної України, де підприємництво функціонує в умовах війни, надзвичайного регулювання та міжнародної допомоги, є методологічно недостатнім.

Водночас запропонована А. І. Перепелицею разом із В. Я. Тацієм та В. М. Киричком класифікація господарських кримінальних правопорушень за об'єктом посягання залишається концептуально цінною. Вона передбачає поділ на:

1. кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності;
2. правопорушення, пов'язані з недобросовісною конкуренцією та монополістичними проявами;
3. посягання на фінансову безпеку України;
4. кримінальні правопорушення у сфері торговельного та споживчого обслуговування населення.

У сучасних умовах воєнного стану ця класифікація потребує розширеного тлумачення, оскільки фінансова безпека, підприємницька діяльність та сфера обслуговування громадян безпосередньо інтегровані у механізм забезпечення обороноздатності, гуманітарної підтримки та економічної стійкості держави.

У наукових працях А. І. Перепелиці, попри ототожнення економічної та господарської систем, простежується спроба виокремити підприємництво як самостійний сегмент у структурі державної економіки. Вчений у ряді своїх досліджень включає до складу кримінальних правопорушень у сфері

підприємництва ті діяння, які, на його думку, полягають у порушенні вимог законодавства щодо реєстрації, організації та здійснення підприємницької діяльності. Таким чином, відповідна категорія фактично звужується до формальних аспектів функціонування суб'єктів господарювання, що не відображає сучасних реалій економіки воєнного часу, де ключову роль відіграють фінансові потоки, оборонні контракти, логістика та цифрові сервіси. Крім того, у запропонованих ним класифікаціях допущено порушення логічних принципів групування, оскільки на одному рівні систематизації мають застосовуватися лише однорідні за обсягом і змістом критерії [103, с. 188].

Водночас до змісту підприємницької діяльності об'єктивно входять фінансова, торгівельна та сервісна активність, що зумовлює недоцільність їх розміщення на одному рівні класифікаційного поділу. В умовах втрати чинності Господарського кодексу України та переходу до нової моделі регулювання підприємницьких відносин, побудованої на цивільному, фінансовому й публічному праві, окреслена проблема дедалі більше загострюється.

Альтернативний підхід запропоновано В. І. Борисовим, О. Г. Кальманом та В. П. Коржем у монографії «Боротьба з господарськими злочинами», де автори здійснюють систематизацію норм КК України з урахуванням родового та безпосереднього об'єктів кримінальних правопорушень. Родовим об'єктом господарських кримінальних правопорушень вони визначають суспільні відносини у сфері економіки, а саму класифікацію пропонують будувати саме на характеристиках об'єкта посягання. Відповідно до цього підходу, господарські кримінальні правопорушення поділяються на:

- правопорушення у сфері фінансових і валютних відносин;
- правопорушення, що перешкоджають законному здійсненню підприємницької діяльності;
- правопорушення, які посягають на споживчі інтереси громадян.

Такий підхід фактично охоплює надзвичайно широке коло суспільно небезпечних діянь, включаючи в себе правопорушення у сфері державного регулювання бізнесу, конкурентних відносин та захисту прав споживачів. Проте

застосований критерій розмежування не є достатньо послідовним, оскільки фінансово-валютні відносини становлять базовий елемент підприємницької діяльності, особливо в умовах воєнної економіки, де грошові потоки, банківські операції та міжнародна допомога є ключовими для виживання бізнесу. Унаслідок цього окремі кримінальні правопорушення можуть одночасно потрапляти до кількох груп, наприклад, порушення прав споживачів фінансових послуг може кваліфікуватися як посягання і на фінансову сферу, і на сферу підприємництва, що підриває логічну цілісність класифікації [38].

Таким чином, наявні розбіжності у доктринальних підходах пояснюються, по-перше, складною та багаторівневою природою господарської діяльності, яка в умовах воєнного стану поєднує ринкові механізми з елементами державного директивного регулювання, а по-друге – традиційною тенденцією до ототожнення понять «економічна діяльність», «господарська діяльність» та «підприємницька діяльність», які хоча й між собою тісно пов'язані, але не є тотожними.

У науковій літературі економічна діяльність розглядається як найбільш загальна категорія, тоді як підприємницька діяльність виступає різновидом господарської діяльності, що характеризується спрямованістю на отримання прибутку [157, с. 6]. Інша частина господарської діяльності охоплює некомерційні форми, пов'язані з наданням суспільно значущих послуг або виконанням публічних функцій без мети одержання прибутку. У сучасних умовах, зокрема під час воєнного стану, ці некомерційні сегменти тісно інтегровані з підприємницькою сферою через механізми державних закупівель, гуманітарних контрактів і оборонного виробництва, що ще більше ускладнює розмежування відповідних понять.

Економічна теорія традиційно вибудовує ці категорії за принципом «ціле - частина»: економічна діяльність охоплює господарську, а господарська - підприємницьку діяльність [157, с. 6]. Тому їх ототожнення є методологічно помилковим, хоча між ними існує тісний функціональний зв'язок.

Для коректного відмежування кримінальних правопорушень у сфері підприємництва першочергового значення набуває аналіз об'єкта посягання. У загальній теорії кримінального права ним визнаються конкретні суспільні відносини, яким завдається шкода внаслідок протиправного діяння. Відповідно, для кримінальних правопорушень в економічній сфері таким об'єктом є відносини, що забезпечують функціонування економіки в цілому; для правопорушень у сфері господарської діяльності - відносини, що виникають у процесі здійснення легальної господарської діяльності; а для кримінальних правопорушень у сфері підприємництва - суспільні відносини, що формуються під час здійснення підприємцями їх законної, спрямованої на отримання прибутку діяльності.

Саме з цих позицій у подальшому необхідно формувати сучасне розуміння злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, де межі між економічною, господарською та публічною діяльністю суттєво трансформуються під впливом безпекових та оборонних пріоритетів держави.

Етимологічний і матеріально-правовий аналіз категорії «економічні кримінальні правопорушення» свідчить про її надмірну широту. Це поняття охоплює не лише правопорушення, що вчиняються у сфері економічної діяльності, а й будь-які кримінальні правопорушення, мотивовані корисливими економічними інтересами. Наприклад, навіть умисне вбивство може бути зумовлене економічними мотивами - усуненням конкурента або партнера з метою заволодіння його активами чи ринковою часткою. Проте очевидно, що такі діяння, попри їх економічну мотивацію, не можуть бути кваліфіковані як економічні кримінальні правопорушення у власному розумінні, оскільки вони не здійснюються в процесі або під виглядом економічної діяльності [34, с. 89].

У цьому контексті більш коректним є розмежування між загальною категорією кримінальних правопорушень, пов'язаних з економічними інтересами, та власне економічними кримінальними правопорушеннями, які вчиняються саме в межах або під прикриттям економічної діяльності. Аналогічна логіка простежується і в розмежуванні понять «господарські кримінальні

правопорушення» та «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності». Перші охоплюють діяння, які безпосередньо здійснюються в процесі господарювання або маскуються під нього, тоді як другі включають також кримінальні правопорушення, що мають економічний чи господарський мотив, але відбуваються поза межами реальної господарської діяльності і тому не можуть бути віднесені ні до економічних, ні до господарських кримінальних правопорушень у вузькому значенні цього слова [34, с. 89].

З огляду на це, важливим є вихідне визначення самої економічної діяльності. У «Теорії економіки» вона трактується як діяльність людини і держави у сфері економічних зв'язків і відносин, спрямована на створення, розподіл і споживання економічних благ у процесі суспільного відтворення [157]. Саме через цю універсальність економічної діяльності практично будь-яке кримінальне правопорушення, що посягає на матеріальні блага, ресурси або послуги, формально може бути віднесений до кримінальних правопорушень у сфері економіки.

З огляду на викладене, до зазначеної категорії можна зарахувати «кримінальні правопорушення у сфері економіки» у широкому значенні належать усі кримінально карані діяння, предметом яких є матеріальні чи нематеріальні економічні блага, незалежно від того, у якій саме сфері вони виникають. Це дозволяє включати до цієї групи кримінальні правопорушення, передбачені, зокрема, у Розділах V (ст. 172-177), VI, VII, VIII (у частині порушення порядку здійснення господарської діяльності), X, XVI та XVII Кримінального кодексу України, якщо вони пов'язані з формуванням, розподілом або використанням економічних ресурсів.

Разом із тим у кримінологічній доктрині цілком обґрунтовано обстоюється підхід до подвійного розуміння злочинності у сфері економічної діяльності - у широкому та вузькому значеннях [51, с. 167]. У широкому розумінні вона охоплює сукупність кримінальних правопорушень та осіб, які їх скоїли на конкретній території протягом визначеного періоду, якщо ці діяння безпосередньо спрямовані проти відносин власності, розподілу або споживання

товарів і послуг, а додатковим об'єктом порушення виступають економічні відносини [210, с. 79].

У вузькому значенні злочинність у сфері економічної діяльності охоплює виключно ті кримінально карані діяння, безпосереднім об'єктом яких виступають суспільні відносини у сфері господарювання, тобто відносини, що формуються у процесі виробництва, розподілу, обміну та надання послуг. До зазначеної групи відносять кримінальні правопорушення проти державної й колективної власності, правопорушення у сфері господарської діяльності, а також корисливі службові правопорушення, які є складовим елементом механізму функціонування економічної системи.

Особливого значення це розмежування набуває в умовах дії воєнного стану, коли економічна діяльність України набуває мобілізаційного характеру, а ключові фінансові й матеріальні потоки концентруються у сфері оборонного виробництва, державних закупівель, гуманітарної допомоги та міжнародної підтримки. У таких умовах кримінальні правопорушення, що формально виглядають як загальноекономічні, фактично трансформуються у загрозу національній безпеці, оскільки безпосередньо впливають на здатність держави забезпечувати армію, населення і критичну інфраструктуру.

Традиційно поняття господарської діяльності в українському праві було закріплене у ст. 3 Господарського кодексу України як «діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення і реалізацію продукції, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру» [59]. Однак із втратою чинності Господарського кодексу така нормативна конструкція перестала існувати, що зумовлює необхідність переосмислення господарської діяльності вже не як автономної «господарсько-правової» категорії, а як комплексу приватноправових, публічно-правових і фінансових відносин, які регулюються цивільним, бюджетним, податковим та адміністративним законодавством.

Водночас теоретичний поділ господарських відносин на господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські зберігає

аналітичну цінність, оскільки дозволяє виокремлювати різні рівні економічної взаємодії: від ринкових контрактів до управлінських і корпоративних зв'язків [59]. Саме ці відносини і становлять безпосередній об'єкт кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності - тобто таких діянь, які посягають на законне функціонування виробництва, обігу товарів, надання послуг та управління підприємствами.

З огляду на це, до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності можуть бути віднесені кримінальні правопорушення, передбачені, зокрема, у Розділі V (ст. 176, 177), Розділі VII (за винятком ст. 199, 200, 210, 211, 233), Розділі VIII (у частині порушення порядку здійснення господарської діяльності), а також у Розділах X і XI КК України (ст. 276, 276-2, 281, 287 у зв'язку із здійсненням господарської діяльності).

Нарешті, найбільш вузьким і водночас найбільш концептуально важливим для теми цього дослідження є поняття кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності. Раніше воно нормативно ґрунтувалося на положеннях ст. 3 і 42 Господарського кодексу України, які визначали підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну діяльність на власний ризик з метою одержання прибутку [59]. Попри втрату чинності ГК України, сама соціально-економічна сутність підприємництва не зникла і нині відтворюється через норми цивільного, податкового та фінансового законодавства, а також через практику державних закупівель, контрактів і публічно-приватного партнерства.

З кримінально-правової точки зору інститут підприємництва слід тлумачити у вузькому значенні - як сукупність відносин, що виникають у процесі фактичного здійснення підприємницької діяльності фізичними та юридичними особами з метою отримання прибутку. Саме ці відносини і становлять безпосередній об'єкт злочинності у сфері підприємництва. В умовах воєнного стану вони набувають особливої вразливості, оскільки значна частина підприємницької активності пов'язана з оборонними замовленнями, постачанням критично важливих товарів, логістикою гуманітарних вантажів і

використанням бюджетних та донорських коштів. Тому кримінальні правопорушення у цій сфері мають не лише економічний, а й безпековий вимір, що істотно підсилює їх суспільну небезпечність у сучасній Україні.

Досліджуючи проблематику кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності, автор слушно зауважує, що у науковій літературі до цієї категорії зараховують досить широкий спектр кримінальних правопорушень, нормативні ознаки яких в Україні сконцентровані переважно у статтях Розділу VII Кримінального кодексу України [119, с. 30]. Водночас учений підкреслює, що ключова складність полягає не у самому використанні поняття «кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності», а у правильному визначенні того кола суспільних відносин, на які спрямоване протиправне посягання. Саме ця характеристика дозволяє відмежувати такі діяння від інших економічних та господарських правопорушень, що формально можуть мати схожі риси, але за своєю суттю належать до інших сегментів кримінально-правової охорони.

Підприємницька діяльність за своєю природою є ризиковою, ініціативною та орієнтованою на отримання доходу від законного обігу товарів, використання майнових активів, виконання робіт або надання послуг суб'єктами, зареєстрованими у встановленому законом порядку. Саме прагнення до прибутку, яке є легітимною метою підприємництва, водночас виступає й основним криміногенним чинником, що зумовлює значну частину правопорушень у цій сфері. Проте важливо наголосити, що сам факт отримання доходу не є протиправним - кримінально караним він стає лише тоді, коли досягається забороненими законом способами або через зловживання правовим статусом підприємця.

Злочинна поведінка у сфері підприємництва має соціальну природу та проявляється у вчиненні суспільно небезпечних дій, які дестабілізують нормальний порядок економічного життя. Такі правопорушення виникають у процесі здійснення підприємницької діяльності, що регулюється цивільним, фінансовим, податковим та адміністративним законодавством, зокрема на

стадіях державної реєстрації, ведення бізнесу, укладення контрактів, систематичного отримання доходів від обігу товарів, використання активів, виконання робіт і надання послуг уповноваженими суб'єктами.

В умовах воєнного стану криміногенність підприємницької діяльності суттєво зростає, оскільки значна частина бізнесу інтегрується у систему оборонних замовлень, постачання критичних ресурсів, гуманітарної допомоги та міжнародної підтримки. Тому навіть формально «звичайні» порушення у сфері підприємництва можуть мати системні наслідки для економічної безпеки держави та її обороноздатності.

За своїм економічним змістом підприємницька діяльність є складовою ширшої господарської та фінансової системи, тому кримінальні правопорушення у цій сфері часто виходять за межі вузько визначених посягань на підприємництво і одночасно порушують господарські, бюджетні, фінансові та управлінські відносини. Саме з цієї причини до кримінальних правопорушень, що впливають на сферу підприємництва, можуть належати не лише склади кримінальних правопорушень, передбачені Розділом VII КК України, а й інші норми кримінального закону, якщо вони реально посягають на підприємницькі процеси.

Разом із тим, для цілей кримінально-правової кваліфікації доцільно застосовувати поняття «кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності» у вузькому, аналітичному значенні. Це свідчить про те, що суспільні відносини у сфері підприємницької діяльності можуть набувати різного кримінально-правового значення у структурі складу кримінального правопорушення. Залежно від характеру посягання та спрямованості протиправної поведінки вони здатні виступати як основним безпосереднім об'єктом, коли саме на них спрямовано посягання, так і додатковим або факультативним об'єктом – у випадках, коли шкода таким відносинам заподіюється поряд з посяганням на інші охоронювані законом блага. Визначальним при цьому є їх місце та функціональна роль у механізмі

заподіяння шкоди, а також ступінь впливу протиправного діяння на стабільність і належне функціонування підприємницької діяльності.

У науковій літературі існує тенденція до надмірного розширення цього поняття. Зокрема, науковці відносять до кримінальних правопорушень, що посягають на порядок здійснення підприємницької діяльності, не лише фіктивне підприємництво, а й незаконні угоди із землею, а також придбання чи збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, хоча такі діяння не завжди безпосередньо зачіпають сферу підприємництва [180, с. 233]. Такий підхід, на наш погляд, потребує уточнення, особливо в умовах сучасної воєнної економіки, де одні й ті самі активи можуть перебувати одночасно у сфері бізнесу, державного замовлення і військового постачання.

Інші науковці, у свою чергу, включають незаконні перешкоди підприємницькій діяльності до групи посадових кримінальних правопорушень, що посягають на безпечне функціонування економіки загалом, у тому числі й підприємництва, як сфери, гарантованої Конституцією України. Водночас нелегальне підприємництво вони відносять до кримінальних правопорушень, що порушують встановлений порядок здійснення економічної діяльності. Такий підхід підтверджує, що підприємництво може виступати як самостійним, так і похідним об'єктом кримінально-правової охорони.

Дудоров О.О., розвиваючи цю концепцію, наголошує, що наявність кримінальних правопорушень, які безпосередньо порушують відносини у сфері підприємницької діяльності, обґрунтовує виділення їх у окрему групу в рамках кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Тому до кримінальних правопорушень у сфері підприємництва слід відносити як ті діяння, де ця сфера виступає основним об'єктом, так і ті, де вона є додатковим об'єктом посягання. Якщо ж негативний вплив на підприємництво є побічним або опосередкованим, то такі відносини слід розглядати як факультативний об'єкт [73].

У підсумку викладене дозволяє зробити такі узагальнення.

По-перше, між поняттями «кримінальні правопорушення у сфері економіки», «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» та «кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності» існує співвідношення загального, особливого і спеціального.

По-друге, Розділ VII Кримінального кодексу України охоплює лише частину економічних злочинів, оскільки низка норм, що стосуються валютного, фінансового, бюджетного, митного та земельного контролю (зокрема ст. 199, 200, 210, 211, 233 КК України), виходять за межі власне підприємницьких відносин. У зв'язку з цим видається теоретично й практично обґрунтованою ідея перейменування Розділу VII КК України на «Кримінальні правопорушення у сфері підприємництва» та системного перерозподілу норм відповідно до реальних об'єктів посягання. Симптоматично, що цю пропозицію підтримали 59.3 % практичних працівників, які позитивно оцінили доцільність таких змін (Додаток).

В умовах воєнного стану така перекласифікація набула б ще більшої актуальності, оскільки підприємництво в Україні фактично стало елементом системи національної безпеки, а кримінальні посягання на нього - формою підризу економічної та оборонної стійкості держави.

У загальній теорії права інститут права розглядається як сукупність взаємопов'язаних норм, що регулюють однорідні суспільні відносини. Саме тому дослідження кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності потребує чіткого відмежування цього інституту від суміжних правових утворень, що особливо актуально в умовах трансформації українського економічного законодавства та втрати чинності Господарського кодексу України.

З урахуванням зазначеного, пріоритетним напрямом є вироблення самостійного визначення поняття кримінальних правопорушень у підприємницькій сфері на основі системного аналізу кримінального, цивільного, фінансового та спеціального регуляторного законодавства, а також положень Розділу VII Кримінального кодексу України. У сучасних умовах такі

правопорушення доцільно визначати як суспільно небезпечні діяння, що посягають на суспільні відносини, які виникають у процесі здійснення підприємницької (господарської за своєю економічною природою) діяльності, що провадиться на власний ризик з метою одержання доходу та досягнення економічних і соціальних результатів у відповідних секторах економіки.

В умовах воєнного стану ця дефініція набуває додаткового змісту, оскільки підприємницька діяльність дедалі частіше здійснюється у сферах, безпосередньо пов'язаних з оборонними закупівлями, логістикою, постачанням критичних ресурсів, гуманітарною допомогою та міжнародною фінансовою підтримкою. Тому посягання на ці відносини фактично трансформуються з приватно-економічних правопорушень у загрозу економічній та національній безпеці держави.

Для розгляду кримінальних правопорушень у сфері підприємництва як самостійного інституту кримінального права необхідно визначити його внутрішню структуру. Найбільш обґрунтованим видається групування таких правопорушень за критерієм об'єкта посягання, тобто за тими базовими засадами, на яких ґрунтується підприємницька діяльність.

Під засадами підприємництва слід розуміти фундаментальні принципи, що визначають його соціально-економічну та правову природу. До загальних належать верховенство права, законність, справедливість, демократичність, рівність учасників та взаємна відповідальність держави і бізнесу [165]. Водночас у спеціальній сфері підприємництва діють і специфічні принципи, які були нормативно закріплені у статті 6 Господарського кодексу України [59]. Хоча цей акт втратив чинність, зазначені засади зберігають своє значення як елемент доктринального та галузевого регулювання підприємницьких відносин, оскільки відтворені у цивільному, фінансовому та адміністративному законодавстві.

На основі узагальненого аналізу норм Кримінального кодексу України та положень господарського законодавства, що діяли на момент формування Розділу VII КК України, кримінальні правопорушення у сфері підприємництва доцільно поділити на такі групи.

1. Кримінальні правопорушення, що посягають на засаду свободи підприємництва. До цієї групи належать діяння, які підривають можливість легального започаткування та здійснення підприємницької діяльності.

1.1. Кримінальні правопорушення у сфері організації та здійснення підприємництва, зокрема: «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування; матриць, обладнання та сировини для їх виробництва» (ст. 203-1 КК України); «Зайняття гральним бізнесом» (ст. 203-2 КК України); «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів» (ст. 204 КК України); «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (ст. 209 КК України); «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів або фінансуванню тероризму» (ст. 209-1 КК України) [117].

В умовах воєнного стану ці злочини набувають особливої небезпеки, оскільки тіньові фінансові потоки та незаконний обіг підакцизних товарів часто використовуються для фінансування ворожої діяльності або ухилення від мобілізаційних і податкових обов'язків.

1.2. Кримінальні правопорушення у сфері спеціально регламентованого підприємництва, до яких належать: «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців» (ст. 205-1 КК України); «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» (ст. 212 КК України); «Ухилення від сплати єдиного соціального внеску» (ст. 212-1 КК України); «Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом» (ст. 213 КК України); «Доведення банку до неплатоспроможності» (ст. 218-1 КК України); «Доведення до банкрутства» (ст. 219 КК України); «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або фінансової звітності» (ст. 220-1 КК України); «Фальсифікація фінансових документів фінансової установи» (ст. 220-2 КК України); «Шахрайство з фінансовими ресурсами» (ст. 222 КК України); «Маніпулювання на фондовому ринку» (ст. 222-1 КК України); «Підроблення документів для реєстрації випуску

цінних паперів» (ст. 223-1 КК України); «Незаконне використання інсайдерської інформації» (ст. 232-1 КК України) [117].

2. Кримінальні правопорушення, що посягають на засади добросовісної конкуренції. До них належать: «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування» (ст. 229 КК України); «Незаконне збирання або використання комерційної чи банківської таємниці» (ст. 231 КК України); «Розголошення комерційної або банківської таємниці» (ст. 232 КК України); «Незаконне використання інсайдерської інформації» (ст. 232-1 КК України) [117].

Окремо слід виділити правопорушення, що безпосередньо перешкоджають законній діяльності бізнесу: «Протидія законній господарській діяльності» (ст. 206 КК України); «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (ст. 206-2 КК України) [117].

3. Кримінальні правопорушення, що посягають на споживчі інтереси громадян. Ця група охоплює діяння, які підривають довіру споживачів до ринку товарів, робіт і послуг, що особливо небезпечно в умовах воєнного дефіциту та залежності населення від критично важливих поставок.

Варто підкреслити, що первісна класифікаційна група - кримінальні правопорушення проти свободи підприємництва - історично пов'язувалася з положенням статті 43 Господарського кодексу України «Свобода підприємницької діяльності» [59]. Попри втрату чинності цього акта, сам принцип свободи підприємництва зберіг своє нормативне та конституційне значення і нині реалізується через цивільне, фінансове та антикорупційне законодавство, що робить його ключовим об'єктом кримінально-правової охорони і в умовах воєнного стану.

Відповідна правова норма охоплює систему базових засад, які визначають свободу вибору та здійснення підприємницької діяльності. Йдеться про такі ключові положення:

1. Суб'єкти господарювання мають право самостійно здійснювати будь-які види підприємницької діяльності, якщо вони не заборонені або не обмежені законом;
2. Окремі напрями підприємництва регламентуються спеціальними нормативно-правовими актами;
3. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також тих, у яких підприємництво заборонено, визначається виключно законодавством;
4. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування не можуть здійснювати господарську або підприємницьку діяльність.

Таким чином, за сучасною динаміки розвитку України, особливо за дії правового режиму воєнного стану, основоположним принципом підприємництва залишається здійснення господарської діяльності у межах правового поля, відповідно до формули «дозволено все, що прямо не заборонено законом». При цьому важливо враховувати, що з втратою чинності Господарського кодексу України регулятивну роль у цій сфері дедалі більше перебирають Цивільний кодекс України, спеціальні закони та публічно-правові акти економічного спрямування, що зумовлює і трансформацію підходів до кримінально-правової охорони підприємництва.

У межах цієї логіки кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності доцільно диференціювати на дві підкатегорії: кримінальні правопорушення, що порушують встановлений порядок здійснення господарської діяльності; кримінальні правопорушення, пов'язані з веденням заборонених або спеціально обмежених видів підприємницької діяльності.

До другої підкатегорії належать діяння, суть яких полягає у здійсненні підприємництва в таких формах, які прямо заборонені або ж істотно обмежені законодавством України. Це, зокрема, кримінальні правопорушення, передбачені такими статтями КК України:

- ст. 216 – незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених чи підроблених контрольних марок;

- ст. 223-2 – порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів;
- ст. 227 – умисне введення в обіг на ринку України небезпечної продукції;
- ст. 232-2 – приховування інформації про діяльність емітента. [117].

У свою чергу, до підгрупи кримінальних правопорушень у сфері організації здійснення господарської діяльності належать діяння, пов'язані з ліцензуванням, державною реєстрацією, припиненням діяльності суб'єктів підприємництва, а також зі зловживанням службовим становищем у сфері економічного управління.

Наступний великий масив злочинності у сфері підприємницької діяльності утворюють діяння, що порушують принцип захисту економічної конкуренції. Згідно зі ст. 41 Конституції України держава гарантує охорону конкуренції, запобігає монополізму, недобросовісній конкуренції та іншим формам викривлення ринку [59]. Втрата чинності Господарського кодексу не скасувала ці засади, адже вони сьогодні деталізуються у спеціальних законах, зокрема «Про захист економічної конкуренції» та «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Ці нормативні акти забезпечують як внутрішньогосподарські, так і зовнішньогосподарські права суб'єктів підприємництва. До перших належать автономія, організаційна самостійність і недоторканність майна підприємця [75, с. 264], до других – право вільно реалізовувати товари та послуги на ринку в умовах добросовісної конкуренції [79, с. 163].

У цьому контексті конкуренція розглядається як економічне змагання між суб'єктами господарювання з метою отримання переваг шляхом власних досягнень, що забезпечує споживачам і контрагентам свободу вибору та запобігає диктату окремих учасників ринку [177]. Відповідно, кримінальні правопорушення у цій сфері можна поділити на дві групи:

1. Кримінальні правопорушення проти добросовісної конкуренції – діяння підприємців, що суперечать чесним торговим практикам;

2. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним втручанням у правомірну діяльність суб'єктів господарювання.

Окрему групу становлять кримінальні правопорушення, які порушують принцип захисту прав споживачів. Хоча ст. 2 Господарського кодексу України втратила чинність, ідея участі споживачів у господарських відносинах збережена в конституційній та спеціальній правовій площині. Так, ст. 42 Конституції України гарантує державний захист прав споживачів та контроль за якістю і безпекою продукції та послуг [48, с. 129].

Цей підхід підтверджено у рішенні Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011, де наголошено, що Україна як соціальна і правова держава забезпечує захист прав усіх учасників економічних відносин. Це означає, що кримінально-правовій охороні підлягають не лише споживачі як кінцеві користувачі товарів і послуг, а й підприємці, які використовують продукцію своїх контрагентів у власній господарській діяльності.

Спільною рисою цих правопорушень є активна форма посягання на державні гарантії захисту споживчих прав [200]. Отже, кримінальні правопорушення проти споживчих інтересів представляють собою діяння, що суперечать встановленим вимогам щодо якості продукції, достовірності інформації та добросовісності надання послуг, відповідно до норм кримінального законодавства України.

Узагальнюючи, можна констатувати, що злочинність у сфері підприємницької діяльності має складну, багаторівневу структуру, оскільки охоплює широкий спектр економічних відносин, які формуються в процесі виробництва, обігу та споживання. Її групування має не лише теоретичне, а й практичне значення: воно дозволяє поглибити кримінологічний аналіз, удосконалити кваліфікацію діянь та сформулювати методичні рекомендації для правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану, коли підприємницька діяльність часто поєднується з оборонними, гуманітарними та логістичними функціями.

Саме така внутрішня структурованість підтверджує доцільність розгляду кримінальних правопорушень у сфері підприємництва як самостійного інституту кримінального права, що має єдину цільову спрямованість - охорону ринкової економіки та стабільності підприємницької діяльності як фундаменту економічної стійкості держави в умовах війни.

1.2. Сучасний стан злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується істотними трансформаціями у сфері підприємницької діяльності, зумовленими ринковими реформами, євроінтеграційними процесами, цифровізацією економіки та умовами воєнного стану. У цих умовах підприємництво, з одного боку, виступає важливим чинником економічної стабільності та відновлення держави, а з іншого - стає вразливою сферою до протиправних посягань, зловживань та криміналізації економічних відносин. Це об'єктивно зумовлює зростання ролі кримінально-правової та кримінологічної оцінки злочинності у сфері підприємницької діяльності.

Актуальність дослідження сучасного стану злочинності у сфері підприємництва обумовлена тим, що саме в цій сфері концентруються найбільш суспільно небезпечні прояви економічної злочинності, які безпосередньо впливають на фінансову безпеку держави, інвестиційний клімат, рівень довіри до органів влади та ефективність ринкових механізмів. Поширення ухилення від сплати податків, незаконного підприємництва, шахрайства у сфері господарської діяльності, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також корупційних практик у сфері регуляторної та дозвільної діяльності створює системні ризики для функціонування економіки.

Водночас сучасна злочинність у сфері підприємницької діяльності характеризується ускладненням організаційних форм, використанням цифрових

технологій, офшорних схем, підставних осіб та транснаціональних фінансових механізмів, що істотно ускладнює її виявлення і доведення. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу її кількісних та якісних показників, динаміки, структури та латентності, а також виявлення новітніх криміногенних тенденцій.

З огляду на зазначене, дослідження сучасного стану злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні є необхідною передумовою для формування науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правової політики, правоохоронної практики та механізмів захисту законних інтересів суб'єктів господарювання.

З метою формування об'єктивного уявлення про сучасні прояви злочинності у сфері підприємницької діяльності, а також для розроблення дієвих механізмів її запобігання та протидії, необхідним є всебічний аналіз її актуального стану. Особливої ваги таке дослідження набуває в умовах воєнного стану, структурної трансформації економіки та реформування правового регулювання господарських відносин, зокрема у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу України, що зумовило перегляд підходів до правового забезпечення підприємництва.

У кримінологічній науці злочинність у сфері підприємницької діяльності традиційно трактується як сукупність умисних корисливих кримінальних правопорушень, які посягають передусім на економічні відносини. Для її аналізу застосовуються такі базові кримінологічні параметри, як стан, структура, рівень і динаміка злочинності [66]. У сучасних умовах до цих критеріїв доцільно додавати ще й рівень латентності, що істотно зростає у періоди суспільної нестабільності та воєнних загроз.

У науковій літературі обґрунтовується позиція, згідно з якою стан злочинності не може бути зведений виключно до кількісних показників, оскільки без урахування її якісних характеристик - способів вчинення, соціальної небезпеки, організованості та адаптивності до змін у правовому полі - неможливо сформулювати цілісне уявлення про реальні масштаби криміналізації економіки. Саме такий комплексний підхід дає змогу оцінювати злочинність у

певному часовому та територіальному вимірі як у абсолютних, так і у відносних показниках.

Аналогічної позиції дотримується й Міжнародна поліцейська енциклопедія, яка пропонує оцінювати стан злочинності на основі поєднання кількісних та якісних індикаторів, зокрема рівня та структури злочинності, її територіального поширення, динаміки, «ціни» злочинності та характеру кримінальної діяльності [99]. Такий підхід є особливо релевантним для України, де в умовах війни економічна злочинність дедалі частіше набуває ознак організованості й транснаціональності.

Згідно з офіційними даними Міністерства внутрішніх справ України, у період з січня по жовтень 2022 року було зареєстровано 2298 кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності, з яких у 1105 випадках особам було повідомлено про підозру, а 814 кримінальних проваджень направлено до суду. Вже у 2025 році Бюро економічної безпеки України здійснювало досудове розслідування щодо 1551 кримінального правопорушення цієї категорії, з яких у 215 випадках повідомлено про підозру, а 128 справ направлено до суду з обвинувальними актами.

Показники 2022 року, що припали на початок повномасштабної збройної агресії, свідчать про ще вищий рівень криміналізації сфери підприємництва: загалом було обліковано 3368 кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності, у 1391 випадку вручено повідомлення про підозру, а 1152 провадження передано на судовий розгляд [77]. Такі дані переконливо вказують на те, що воєнний стан став потужним каталізатором економічної злочинності.

На наш погляд, зростання кількості кримінальних правопорушень у цій сфері у період війни зумовлене сукупністю факторів: різким скороченням легальної економічної активності, міграцією трудових та фінансових ресурсів, порушенням ланцюгів постачання, зниженням рівня державного контролю та посиленням відчуття правової невизначеності. Додатковим криміногенним чинником виступає і реформування господарського законодавства, включно зі

скасуванням Господарського кодексу України, що у перехідний період створює прогалини та колізії у регулюванні підприємницької діяльності.

Показово, що у 2022 році з 2613 кримінальних проваджень, розслідуваних Національною поліцією, лише у 157 випадках йшлося про повторне вчинення кримінальних правопорушень у сфері підприємництва, що становить близько 6% [77]. У січні–листопаді 2023 року з 2558 кримінальних проваджень повторність була зафіксована лише у 88 випадках (приблизно 3%) [78]. Така тенденція, на нашу думку, свідчить про залучення до кримінальної діяльності значної кількості нових суб'єктів, зокрема підприємців, які раніше не перебували у конфлікті з кримінальним законом, але були змушені адаптуватися до кризових умов.

Зазначені масштаби злочинності у сфері підприємницької діяльності мають істотний негативний вплив на економічну безпеку держави, сприяючи подальшій тінізації економіки. За оцінками експертів, обсяг тіньового сектору в Україні сягає близько 45 % валового внутрішнього продукту [41, с. 73], що в умовах війни створює додаткові загрози для фінансової стабільності та обороноздатності країни.

Географічна структура злочинності у сфері підприємницької діяльності зазнала істотних змін унаслідок бойових дій і тимчасової окупації частини територій. До початку повномасштабного вторгнення найбільша концентрація таких кримінальних правопорушень фіксувалася у східних регіонах та великих промислових і фінансових центрах - Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській областях та місті Києві, де був зосереджений основний економічний потенціал держави.

За даними за останні п'ять років, у сфері підприємницької діяльності було зареєстровано близько 20 000 кримінальних правопорушень, структура яких характеризується домінуванням таких складів кримінальних правопорушень: незаконна організація грального бізнесу (ст. 203-2 КК України) - близько 31,1%; легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України) - 15,3%; підроблення документів для державної реєстрації (ст. 205-1 КК України) -

приблизно 5%; порушення правил здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України) - близько 25%; протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України) - 3,5%; протиправне заволодіння майном підприємств (ст. 206-2 КК України) - 1,1%; порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу (ст. 209-1 КК України) - 5%; незаконне використання знаків для товарів і послуг (ст. 229 КК України) - 3%; незаконне збирання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК України) - близько 10%; розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України) - близько 1% (Додаток Б).

Аналіз статистичних даних свідчить, що домінуючу частку у структурі злочинності у сфері підприємницької діяльності займають кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконною організацією грального бізнесу та використанням фіктивних суб'єктів господарювання. Така картина об'єктивно зумовлює необхідність поглибленої кримінологічної оцінки найбільш поширених форм економічної злочинності, насамперед тих, що безпосередньо впливають на фінансову стабільність держави в умовах війни.

Особливої уваги в цьому контексті потребує легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України) [117]. У науковому розумінні легалізація майна полягає у наданні незаконно набутих активам зовнішніх ознак законності, що дозволяє їм функціонувати як повноцінні об'єкти цивільного обігу та бути предметом договірних відносин.

У кримінологічній доктрині ця категорія розглядається як складний багаторівневий процес маскування справжнього походження активів, що охоплює незаконне набуття, приховування, використання та розпорядження майном з метою його інтеграції в легальний економічний обіг. Внаслідок цього створюється ілюзія правомірності походження фінансових ресурсів, що істотно ускладнює їх виявлення правоохоронними органами.

Для України ця проблема має критичне значення, особливо в умовах воєнного стану та трансформації правового регулювання підприємницької діяльності після втрати чинності Господарського кодексу України. Відсутність

усталених та стабільних господарсько-правових механізмів у перехідний період об'єктивно полегшує використання правових прогалин для легалізації злочинних доходів. Як засвідчує статистика, масштаби такого явища та обсяг завданої ним шкоди набули системного характеру, а сама легалізація тісно переплітається з корупційними практиками, ухиленням від оподаткування та приховуванням прибутків.

Поширення цих кримінальних правопорушень формує несприятливе фінансове середовище, яке стримує притік інвестицій та підриває довіру до фінансової системи держави. При цьому банківські та інші фінансові установи фактично залишаються ключовими суб'єктами, здатними здійснювати первинний контроль за легальністю грошових потоків, що особливо важливо у воєнний період [56, с. 132]. Саме вони можуть відігравати превентивну роль, виявляючи підозрілі транзакції та передаючи відповідну інформацію правоохоронним органам.

Однією з провідних причин поширення легалізації незаконно одержаного майна в Україні є тісне переплетення бізнес-інтересів із політичними структурами. У ряді випадків підприємці інтегруються у політичні групи для забезпечення лобістського захисту своїх активів, що фактично сприяє використанню владних ресурсів у приватних цілях та орієнтується передусім на отримання неправомірної вигоди [203, с. 216].

По суті, легалізація злочинних доходів є механізмом, за допомогою якого нелегально отримане майно «вбудовується» у легальний економічний обіг, тоді як справжні джерела та канали його походження приховуються від фінансового моніторингу та державного контролю.

Кримінологічний аналіз цього виду злочинності дозволяє виділити низку характерних рис.

По-перше, у процесі легалізації відбувається деформація існуючих економічних відносин і формування нових, які ґрунтуються на незаконному капіталі. Це завдає шкоди не лише окремим суб'єктам підприємництва, а й фінансовій системі держави загалом, послаблює бюджетну сферу та стимулює

інфляційні процеси [201, с. 108]. У воєнний період такі наслідки мають особливо небезпечний характер, оскільки прямо впливають на здатність держави фінансувати оборону.

По-друге, легалізація злочинних доходів порушує фундаментальні конституційні засади, зокрема принципи законності, рівності суб'єктів господарювання та справедливості економічних відносин.

По-третє, ці правопорушення є важливим елементом організованої злочинності, оскільки створюють фінансову основу для її існування. Відмивання коштів дозволяє маскувати справжнє походження активів, забезпечує ресурсну підтримку злочинних угруповань та навіть може слугувати джерелом фінансування терористичної діяльності [204, с. 122].

По-четверте, сучасні тенденції свідчать про зростання кількості спеціалізованих фінансових структур, які використовуються для швидкої легалізації злочинних доходів, у тому числі з використанням цифрових фінансових інструментів та транскордонних схем.

Процес легалізації незаконно отриманого майна традиційно включає три взаємопов'язані стадії. На першій стадії відбувається введення злочинних доходів у фінансову систему. Друга стадія полягає у проведенні серії операцій, спрямованих на ускладнення простеження їх походження. Третя стадія завершується поверненням «очищених» активів власнику вже у формі законних доходів або майна [54, с. 203].

Для реалізації таких схем можуть використовуватися як українські, так і іноземні юридичні особи. У державах із недостатньо ефективною системою фінансового моніторингу процес відмивання коштів відбувається практично безперешкодно. Глобалізація фінансових ринків і розвиток цифрових фінансових сервісів фактично стирають межі між внутрішніми та зовнішніми джерелами незаконних капіталів і розширюють можливості їх легалізації [203, с. 217].

Важливе місце у дослідженні цього виду злочинності займає характеристика особи правопорушника. Як свідчать емпіричні дані, найбільш

типовими суб'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, є особи віком від 35 до 45 років, причому частка жінок становить близько 28 % (Додаток Б). Для них характерні стійкі антисоціальні установки, дотримання «професійних» стандартів злочинної поведінки та високий рівень організованості, що зумовлено складністю і спеціалізацією цієї протиправної діяльності.

Емпіричні дані свідчать, що близько 30 % осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, мають вищу освіту (Додаток Б). Водночас значна частина таких осіб після відбуття відповідальності повертається до легальної суспільно корисної діяльності. Типовими суб'єктами цих кримінальних правопорушень є фізичні особи – підприємці, керівники комерційних організацій та бухгалтери, які безпосередньо залучені до фінансово-господарських процесів [40, с. 376].

Суб'єкт легалізації злочинних доходів потребує самостійного та поглибленого кримінологічного аналізу з урахуванням його функціональної ролі у підприємницькій діяльності. На відміну від більшості інших правопорушників, такі особи поєднують у своїй поведінці як легальні, так і нелегальні економічні практики, що формує специфічний комплекс кримінологічних ознак. Особливої ваги це набуває в сучасних умовах, коли після втрати чинності Господарського кодексу України правове поле підприємництва перебуває у стадії трансформації, а отже зростає ризик використання регуляторних прогалин у злочинних цілях.

Під час формування заходів як загально-соціального, так і індивідуального запобігання цим кримінальним правопорушенням необхідно враховувати вирішальну роль суб'єктивного чинника - наявності у особи внутрішньої готовності свідомо реалізувати злочинний намір. Саме вольова спрямованість на незаконне збагачення, а не лише зовнішні соціально-економічні обставини, визначає перехід від правомірної підприємницької діяльності до кримінальної.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що легалізація доходів, здобутих злочинним шляхом, у переважній більшості випадків здійснюється через реально функціонуючі підприємства, які перебувають у власності або під

фактичним контролем правопорушника. Саме через такі суб'єкти відбувається поєднання легальних та нелегальних фінансових потоків, що ускладнює ідентифікацію їх походження та унеможливорює ефективне фінансове відстеження.

Поряд із легалізацією злочинних доходів одним із найбільш поширених видів кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності залишається незаконна гральна діяльність. Ці правопорушення мають виразні кримінологічні особливості, оскільки вони нерозривно пов'язані з організованою та професійною злочинністю і формують криміногенне середовище серед учасників та працівників ігрової індустрії. Значні грошові обороти, які обслуговує цей сектор, поєднуються з обмеженими можливостями державного контролю, що особливо відчутно в умовах воєнного стану.

Ключовим мотивом залучення громадян до незаконного грального бізнесу є поєднання високої прибутковості з порівняно низьким ризиком притягнення до кримінальної відповідальності. За таких умов азартні ігри перетворюються на привабливий сегмент тіньової економіки.

Очевидно, що існування незаконних гральних закладів безпосередньо обумовлюється наявністю сталого споживчого попиту. При цьому у невеликих населених пунктах спостерігається більша поширеність таких послуг, тоді як у великих містах вони характеризуються значно більшими фінансовими оборотами [33, с. 10].

Окрему складність для правоохоронних органів становлять дистанційні азартні ігри. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють організаторам і гравцям перебувати у різних юрисдикціях, що істотно ускладнює правозастосування. Фактично єдиними умовами доступу до таких нелегальних послуг залишаються наявність Інтернету та платоспроможність користувача, що робить цей сегмент надзвичайно мобільним і важко контрольованим.

Ринок азартних ігор в Україні розвивався нерівномірно: унаслідок посилення законодавчого регулювання та контролю діяльність традиційних гральних закладів зазнала істотного скорочення, тоді як сектор онлайн-

гемблінгу, який раніше був маргінальним, сьогодні демонструє стрімке зростання.

Аналіз матеріалів перевірок і результати опитувань працівників правоохоронних органів дозволяють зробити висновок про наявність значних труднощів у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 203-2 КК України. Зазначене зумовлюється сукупністю чинників, серед яких провідне місце посідає високий рівень латентності відповідних кримінальних правопорушень, що ускладнює їх своєчасне виявлення, належну правову кваліфікацію та ефективне реагування з боку правоохоронних органів. Для кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності загалом характерна гіперлатентність, коли фактична кількість правопорушень у десятки разів перевищує офіційно зареєстровану [215, с. 128]. Незаконні гральні заклади, як правило, виявляються не за ініціативою громадян, а внаслідок оперативно-розшукової діяльності, що додатково ускладнює їх викриття.

Нелегальна діяльність, пов'язана з організацією та проведенням азартних ігор, будучи формою протиправної підприємницької діяльності, одночасно посягає не лише на встановлений порядок здійснення господарювання, а й на сферу суспільної моральності, формуючи специфічний різновид економічної злочинності. В умовах трансформації економіко-правової системи України, зокрема після втрати чинності Господарським кодексом України, регулювання підприємницької діяльності стало більш фрагментованим і менш системним, що, на наш погляд, створило додаткові можливості для тінізації бізнес-процесів, у тому числі у сфері гральної індустрії.

Особливе кримінологічне значення має дослідження особистості правопорушника, оскільки значна частина кримінальних правопорушень у сфері незаконного грального бізнесу має латентний характер, що ускладнює їх виявлення та облік. Саме тому вивчення суб'єкта цього кримінального правопорушення дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування тіньової

підприємницької діяльності та її пристосування до мінливих соціально-економічних умов.

Аналіз особистості організаторів і учасників незаконного грального бізнесу доцільно здійснювати в межах загальної характеристики злочинця у сфері господарської діяльності, оскільки такі особи, як правило, мають сформовані економічні інтереси, підприємницький досвід та орієнтацію на отримання стабільного нелегального доходу. Кримінологічний портрет таких суб'єктів має охоплювати демографічні показники, соціальний статус, рівень освіти, сферу професійної діяльності, сімейний стан, а також морально-психологічні риси й систему цінностей. Сукупність цих характеристик дає змогу не лише сформулювати типологію злочинців, але й виявити глибинні причини їх кримінальної поведінки [33, с. 19].

Як свідчить узагальнення емпіричних матеріалів, найбільш криміногенно активною віковою групою у сфері незаконного грального бізнесу є особи віком від 30 до 49 років. Це підтверджує тезу про те, що до такого виду злочинної підприємницької діяльності схильні переважно люди з уже усталеними життєвими стратегіями, переконаннями та економічними амбіціями, які важко коригуються правовими застереженнями. За гендерною ознакою переважають чоловіки, частка яких становить 84.5%, тоді як жінки складають 5.8%. Водночас характерною рисою цієї категорії правопорушників є відносно високий рівень освіти, що дозволяє їм адаптувати незаконну діяльність до складних регуляторних умов (Додаток Б).

Ще однією системною особливістю сучасного незаконного грального бізнесу є його організований характер. Такі кримінальні правопорушення, як правило, вчиняються стійкими групами, які контролюють кілька гральних закладів або онлайн-платформ. За наявними даними, майже 45% осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ст. 203-2 КК України, діяли у складі організованих груп, що свідчить про високий рівень інституціоналізації цього сегмента тіньової економіки [33, с. 21].

Важливим елементом кримінологічної характеристики незаконної організації та проведення азартних ігор є аналіз її детермінації. Залежно від характеру суспільних відносин, причини та умови цих правопорушень доцільно поділяти на кілька взаємопов'язаних груп.

До першої групи належать економічні чинники. Насамперед йдеться про значну диференціацію доходів населення, яка в умовах війни та післявоєнної економічної нестабільності лише посилюється. Чим більший розрив між рівнями бідності та матеріального достатку, тим вищою є мотивація до участі в тіньових видах підприємництва, зокрема у гральному бізнесі як способі швидкого отримання доходу. Додатковим каталізатором виступають інфляційні процеси та зниження реальної купівельної спроможності населення. У період воєнного стану зростання цін за відсутності пропорційного підвищення заробітної плати створює соціальну напругу і стимулює пошук альтернативних, у тому числі незаконних, джерел прибутку.

Другу групу утворюють політико-правові чинники. До них, зокрема, належить непослідовність державної кримінальної політики у сфері протидії економічним правопорушенням. Довоєнні тенденції до надмірної гуманізації кримінального законодавства щодо кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності, на нашу думку, ослабили превентивний потенціал правових заборон і сприяли розширенню тіньових ринків. Не менш важливим є й низький рівень міжнародної координації у сфері боротьби з економічною злочинністю, що особливо відчутно у сегменті онлайн-гемблінгу. За відсутності ефективних міждержавних угод і механізмів взаємодії можливості держави впливати на транснаціональні гральні платформи залишаються вкрай обмеженими, що створює сприятливе середовище для функціонування нелегального підприємництва.

До третьої групи детермінант злочинності у сфері незаконного грального бізнесу як різновиду тіньової підприємницької діяльності доцільно віднести правові причини та умови. Насамперед йдеться про істотні прогалини, неузгодженості та колізії в нормативно-правовому масиві, що регулює сферу

азартних ігор. Після втрати чинності Господарського кодексу України регулятивне середовище підприємницької діяльності стало більш фрагментарним, що, на нашу думку, послабило системність державного контролю і створило додаткові можливості для зловживань у гральному секторі.

Вагомим чинником є також недостатня суворість кримінально-правових санкцій. Так, передбачене ст. 203-2 КК України покарання не формує відчутного стримувального ефекту для осіб, залучених до незаконного грального бізнесу. Невеликий штраф, який легко компенсується багатократними прибутками від тіньової діяльності, фактично сприймається як допустимий «виробничий ризик», а не як реальна загроза кримінальної відповідальності.

Четверту групу формують соціально-психологічні чинники. В умовах ринкової економіки, а особливо у період воєнного стану, коли економічна невизначеність і соціальна напруга істотно зросли, в суспільстві посилилася толерантність до будь-яких способів матеріального збагачення. Матеріальні цінності дедалі частіше витісняють моральні орієнтири, що стимулює прагнення до швидкого прибутку навіть у незаконний спосіб. Окремо слід відзначити поширення захоплення азартними іграми, яке у частини населення трансформується в патологічну залежність (лудоманію), формуючи стабільний попит на тіньові гральні послуги. Додатково негативну роль відіграє ігнорування реальної ймовірності притягнення до кримінальної відповідальності, що зумовлено тим, що до суду доходить лише незначна частина виявлених організаторів незаконного грального бізнесу.

П'яту групу утворюють організаційні причини та умови. Серед них - низька зацікавленість окремих працівників правоохоронних органів у розслідуванні таких кримінальних проваджень через їх складність, тривалість та невисоку «процесуальну перспективність». Крім того, системною проблемою залишається відсутність належного та регулярного моніторингу діяльності грального сектору, а також обмежене застосування превентивних заходів. Зважаючи на прихований характер цього бізнесу, його ефективне виявлення можливе лише за умови використання спеціальних форм контролю, зокрема

рейдів, перевірок інтернет-клубів, лотерей та інших потенційних майданчиків для азартних ігор [198].

Дослідження одного з найбільш поширених кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності дозволяє глибше осмислити закономірності функціонування цього сегмента тіньової економіки. Його стійка популярність пояснюється поєднанням латентності, високого рівня корупційних зв'язків, технологічної й організаційної винахідливості правопорушників, їх професійної та правової обізнаності, низької готовності громадян співпрацювати з правоохоронними органами, а також дефіцитом спеціалізованих знань і навичок у частини працівників правоохоронних структур.

Узагальнення статистичних даних щодо злочинності у сфері господарської діяльності свідчить, що серед засуджених за такі правопорушення істотно переважають чоловіки - близько 70%. За віковими показниками ці кримінальні правопорушення частіше вчиняються особами старших вікових груп порівняно з іншими видами кримінальних правопорушень: у 78.7% випадків це особи віком понад 30 років. За результатами дослідження, близько двох третин засуджених мали середню спеціальну та/або вищу освіту, що знову ж таки підкреслює інтелектуалізований характер сучасної економічної злочинності (Додаток Б).

Соціальний статус правопорушників також є показовим: 62,8% становлять робітники, 11,7% - державні службовці, решта 26.2% припадає на інші соціальні групи. Ці пропорції можуть варіюватися залежно від конкретного виду кримінального правопорушення, однак у цілому вони демонструють, що економічна злочинність глибоко інтегрована у різні сегменти соціальної структури (Додаток Б).

- З урахуванням наведених даних обґрунтованим є висновок про те, що провідне місце у системі протидії злочинності у сфері підприємницької діяльності повинні посідати заходи загальносоціального запобігання. Їх реалізація має бути орієнтована на формування цілісної та збалансованої моделі економічного управління в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення держави. Така модель повинна забезпечувати стійкість економічних процесів,

мінімізацію криміногенних ризиків та підвищення рівня довіри до інститутів публічної влади, зокрема шляхом:

- чіткого визначення ролі держави у регулюванні господарських відносин після втрати чинності Господарського кодексу;
- формування послідовної економіко-правової політики;
- гарантування однакового правового захисту державного і приватного секторів;
- створення рівних умов для всіх суб'єктів підприємництва з метою розвитку легальної економічної активності;
- чіткого розмежування повноважень між центральними та місцевими органами влади у сфері регулювання економічних процесів [91, с. 47].

Кожен різновид кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності має власну кримінологічну природу, а відтак потребує спеціалізованого інструментарію протидії, що обумовлено відмінностями у способах вчинення, мотивації суб'єктів та масштабах заподіяної шкоди [154, с. 105]. У сучасних умовах, коли Україна перебуває у стані повномасштабної війни та водночас у процесі реформування економіко-правової системи після втрати чинності Господарського кодексу України, ця диференціація набуває ще більшого значення.

З урахуванням викладеного можна виділити низку характерних рис кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності:

- маскування незаконних бізнес-операцій під зовні легальну та формально правомірну діяльність;
- високий рівень адаптивності суб'єктів кримінального правопорушення до нових економічних моделей і регуляторних змін;
- активне використання прогалів і неузгодженостей у чинному законодавстві, що регулює підприємництво після скасування Господарського кодексу;
- розвинена фінансова обізнаність та орієнтація у ринкових механізмах;

- застосування інформаційних і цифрових технологій як інструменту вчинення правопорушень;
- спрямованість на одержання нелегалізованого надприбутку;
- виключно умисний характер таких діянь;
- участь як безпосередніх підприємців, так і осіб, що обслуговують або забезпечують функціонування господарських схем.

Господарська діяльність у нормальних умовах має забезпечувати базові соціально-економічні потреби населення. Проте блокування морських портів, порушення логістичних маршрутів, систематичні удари по інфраструктурі та загальна воєнна нестабільність стали ключовими каталізаторами економічної кризи в Україні. Ці чинники не лише підривають ділову активність, а й сприяють зростанню тіньових процесів, що, у свою чергу, загострює криміногенну ситуацію у сфері підприємництва.

Попри складність умов воєнного часу, держава має можливість і зобов'язана забезпечити хоча б мінімальну стабільність у правовому регулюванні бізнесу. Натомість на практиці спостерігається значна кількість фрагментарних та часто неузгоджених управлінських рішень. Показовим прикладом є масове блокування податкових накладних, яке особливо активізувалося з 2023 року. Такі адміністративні дії не лише порушують принцип правової визначеності, а й створюють у підприємців відчуття несправедливості та правової невпевненості, що об'єктивно підштовхує частину з них до пошуку неформальних або незаконних способів ведення бізнесу.

Кримінологічний аналіз злочинності у сфері підприємницької діяльності потребує формування системи науково виважених заходів, спрямованих на стабілізацію цього сегмента економіки, а також чіткого визначення кола кримінальних правопорушень, які мають розглядатися як кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності.

Такі правопорушення мають складну нормативну природу, оскільки їх кваліфікація безпосередньо залежить від численних регуляторних актів у сфері економіки. Диспозиції більшості відповідних норм Кримінального кодексу

України є бланкетними, тобто для встановлення складу злочину необхідно звертатися до законодавства, яке визначає порядок здійснення підприємницької діяльності. Після втрати чинності Господарського кодексу України цю функцію виконують розрізнені спеціальні закони та підзаконні акти, що істотно ускладнює правозастосування.

З метою систематизації нормативно-правової бази доцільно умовно поділити кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності на три групи:

1. діяння, що посягають на принцип свободи законної господарської діяльності;
2. неправомірна підприємницька діяльність;
3. діяння, що порушують права та інтереси споживачів.

Першу групу формують кримінальні правопорушення, правове підґрунтя яких становлять нормативні акти, що визначають межі дозволеної економічної активності та встановлюють прямі заборони на окремі її види. До них, зокрема, належать: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [173], Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» [187], Закон України «Про банки і банківську діяльність» [170], Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилатів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» [171].

До другої групи належать кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил реєстрації, ліцензування та ведення підприємницької діяльності. Саме ці нормативні приписи є ключовими для кваліфікації діянь, передбачених, зокрема, ст. 212, 205, 213, 205-1 КК України, оскільки дозволяють визначити, чи була підприємницька діяльність здійснена у законному порядку.

Нормативну основу цієї групи складають: Податковий кодекс України [163], закони України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [183], «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [172], «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [180], «Про металобрухт» [184], а також відповідні постанови Кабінету Міністрів України та нормативні акти центральних органів виконавчої влади, зокрема постанови № 1380 від 29 серпня 2003 р., № 852 від 23 листопада 2016 р. і наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.03.2016 № 524.

Для встановлення факту вчинення кримінальних правопорушень другої групи необхідно чітко визначити перелік державних гарантій, що надаються підприємцям з метою забезпечення законної та безпечної господарської діяльності. Однією з ключових гарантій є захист бізнесу від незаконних посягань та забезпечення безпеки діяльності суб'єктів підприємництва. Власне, для належної кваліфікації правопорушення критично важливо розуміти, які вимоги до підприємницької діяльності є законними, та як реалізуються права суб'єктів господарювання у практичному контексті.

Водночас поряд із нормами загального законодавства доцільно враховувати спеціальні нормативно-правові акти, які визначають правомірні умови здійснення підприємницької діяльності, а також регулюють питання реалізації права власності, порядок відчуження, передачі та державної реєстрації майна. Такий підхід має особливе значення під час кримінально-правової кваліфікації діянь, передбачених ст. 206-2 КК України, оскільки встановлення ознак протиправності безпосередньо пов'язане з аналізом галузевого регулювання відповідних правовідносин. Раніше важливу роль у цьому контексті відігравали положення Господарський кодекс України та Земельний кодекс України, які комплексно визначали засади здійснення господарської діяльності та регулювали земельні відносини. Проте після втрати чинності Господарським кодексом України актуалізувалася необхідність звернення до окремих законів та підзаконних нормативних актів, що деталізують правовий

статус, права й обов'язки суб'єктів господарювання, а також механізми державної реєстрації та обігу майна.

Ще однією важливою державною гарантією є забезпечення умов чесної та добросовісної конкуренції на ринку. Для кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 229 та 232-1 КК України, необхідно звертатися до таких нормативних актів: Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [176], Закони України «Про захист економічної конкуренції» [177], «Про інформацію» [182], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [188], Постанова КМУ № 611 від 09.08.1993 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційну таємницю» [190], Постанова Правління Нацбанку № 267 від 14.07.2006 «Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці» [175]. Власне, ці акти формують правове підґрунтя для визначення незаконної поведінки у сфері конкурентних відносин.

Третьою групою є правопорушення, які порушують принцип захисту споживача. Їх нормативно-правова база охоплює акти, що гарантують права споживачів у процесі користування товарами та послугами, зокрема Закон України «Про захист прав споживачів» [179]. Крім того, при кваліфікації цих правопорушень важливе значення мають технічні вимоги до продукції, передбачені нормативною документацією, а також правила обігу цінних паперів і фінансових інструментів, що регулюються Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [192] при розгляді ст. 232-2 КК України.

Наукові дослідження у сфері кримінальних правопорушень у підприємницькій діяльності займають значне місце серед публікацій з Особливої частини КК України. Проте більшість робіт зосереджені на кримінально-правовій характеристиці окремих складів кримінальних правопорушень, тоді як комплексних досліджень щодо охорони підприємницьких відносин та пов'язаних із цим кримінально-правових проблем бракує. Особливо актуальним є питання визначення родового об'єкта цих правопорушень, що впливає на формулювання назви розділу та меж кола кримінальних правопорушень, які підпадають під його юрисдикцію [74, с. 173].

Наприклад, назва Розділу VII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» частково відповідає змісту, але не завжди чітко відображає родовий об'єкт та охоронювані відносини. Окремі положення регулятивного законодавства, зокрема колишня ч. 1 ст. 3 ГК України, яка містила дефініцію підприємницької діяльності, не забезпечують можливості однозначного визначення кола суспільних відносин, що підлягають охороні відповідним розділом кримінального законодавства. Зокрема, дискусійним залишається питання щодо віднесення до таких відносин податкових або приватизаційних правовідносин, оскільки вони мають публічно-правову природу та лише опосередковано пов'язані із здійсненням господарської діяльності.

Сьогодні проблематика вдосконалення Особливої частини КК України та класифікації правопорушень у сфері підприємництва залишається вкрай актуальною через відсутність цілісної інтеграції КК України з іншими галузевими законами. Особливо гостро стоїть питання відсутності уніфікованих критеріїв суспільно небезпечних наслідків кримінальних правопорушень у цій сфері, що ускладнює наукову та практичну оцінку шкоди. Науковці зазвичай аналізують лише окремі склади кримінальних правопорушень, не пропонуючи єдиного підходу до визначення реальної суспільної шкоди. На нашу думку, такі критерії необхідно уніфікувати та адаптувати до всього розділу VII, що забезпечить комплексну оцінку злочинності у сфері підприємницької діяльності.

Іншою проблемою є бланкетність диспозицій норм, відсутність чіткої прив'язки до регулятивного законодавства та невизначеність окремих суб'єктів і об'єктів кримінальних правопорушень. Наприклад, ст. 199 та 224 КК України не дозволяють однозначно визначати правову природу дій із недержавними цінними паперами, а ст. 212-1 та 210 КК України потребують уточнення щодо предмета і суб'єктів відповідальності. Також залишається невирішеним питання кримінальної оцінки легалізації «брудних» коштів, незаконного використання податкових пільг, недосконалого регулювання фондового ринку та грального бізнесу, незаконного обігу банківської та комерційної таємниці [47].

Отже, можна констатувати, що система нормативно-правового регулювання та кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності в Україні потребує фундаментального перегляду, уніфікації та адаптації до сучасних реалій, особливо з урахуванням воєнного стану та трансформації правового поля після втрати чинності Господарського кодексу. Кожна стаття КК України має бути співвіднесена з актуальними спеціальними законами, щоб забезпечити чіткість кваліфікації та ефективний захист економічних відносин у державі.

1.3. Зарубіжний досвід запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах збройних конфліктів

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується зростанням ролі підприємницької діяльності як ключового чинника забезпечення економічної стабільності, відновлення та сталого розвитку держав, що зазнають впливу збройних конфліктів. Водночас воєнні дії істотно трансформують економічні відносини, створюючи підвищені ризики криміналізації підприємницького середовища, зокрема у формах фінансових зловживань, корупції, тіньової економіки, незаконного обігу ресурсів та використання гуманітарної допомоги з протиправною метою.

За таких умов вивчення та впровадження міжнародного досвіду у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у підприємницькій діяльності набуває особливої ваги – передусім досвіду тих держав, які в різні часи стикалися зі збройними конфліктами, проходили етап постконфліктної відбудови або тривалий час існували в умовах безпекової нестабільності. Аналіз підходів, інституційних механізмів та правових інструментів, застосованих у таких країнах, дає змогу виявити ефективні моделі мінімізації криміногенних загроз у сфері бізнесу, а також визначити межі їх адаптації до національних правових систем.

Значну наукову цінність становить дослідження комплексних превентивних заходів, що поєднують кримінально-правові, адміністративно-правові, фінансово-контрольні та антикорупційні інструменти, а також механізми міжнародного співробітництва. У зарубіжних державах такі заходи нерідко реалізуються в межах спеціальних режимів правового регулювання підприємницької діяльності, що запроваджуються під час воєнного стану або надзвичайних ситуацій, із урахуванням необхідності збереження балансу між безпекою держави та свободою економічної ініціативи.

З огляду на євроінтеграційний вектор розвитку України та її перебування в умовах тривалої збройної агресії, дослідження зарубіжного досвіду запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення. Узагальнення позитивних практик іноземних держав створює підґрунтя для вдосконалення національної системи кримінологічної превенції, формування дієвої державної політики у сфері економічної безпеки та забезпечення належного правового захисту суб'єктів підприємництва в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Злочинність у сфері підприємницької діяльності в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій та збройної агресії проти України набула характеру однієї з ключових загроз економічній безпеці суверенної держави. Деформація ринкових механізмів, спричинена воєнним станом, руйнуванням виробничих ланцюгів, міграцією капіталів і ослабленням державного контролю, створює сприятливе середовище для зловживань у бізнес-секторі. Такі умови активно використовуються кримінальними структурами для отримання незаконних доходів шляхом корупційних схем, легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, здійснення заборонених видів господарської (підприємницької) діяльності, посягань на різні форми власності та вчинення інших правопорушень економічного характеру. З огляду на це подібні прояви не можуть залишатися поза увагою держави, що зумовлює обов'язок її правоохоронних органів здійснювати системну протидію таким злочинам [208, с. 41].

Сформована криміногенна ситуація у сфері підприємництва в умовах війни потребує не фрагментарних, а комплексних, науково обґрунтованих підходів до запобігання злочинності, які мають бути спрямовані на забезпечення стабільного та правомірного функціонування бізнесу навіть за умов надзвичайних правових режимів. Особливої актуальності це набуває з урахуванням реформування економічного законодавства України та втрати чинності Господарського кодексу, що зумовлює перегляд традиційних підходів до правового регулювання підприємницької діяльності й підвищує роль кримінально-правових та кримінологічних інструментів її захисту.

Теоретичним і методологічним підґрунтям дослідження є напрацювання провідних українських науковців у галузі кримінального, господарського та економічного права і кримінології, зокрема: Андрушка П. П., Александрова Ю. В., Берзіна П. С., Бойка А. М., Борисова В. І., Дудурова О. О., Волобуєва А. Ф., Киричка В. М., Короткевича М. Є., Лантінова Я. О., Павлика Л. В., Пашенка О. О., Перепелиці О. І., Стрельцова Є. Л., Фріса П. Л. та інших дослідників, праці яких сформували концептуальну основу сучасного розуміння економічної злочинності та механізмів її попередження.

З огляду на запровадження воєнного стану та реалізацію євроінтеграційного курсу України, особливої актуальності набуває дослідження міжнародного досвіду організації правоохоронної діяльності у сфері протидії злочинності в підприємницькій сфері. Економічні правопорушення, особливо пов'язані з оборонними замовленнями, гуманітарними поставками, міжнародною фінансовою допомогою та відновленням зруйнованої інфраструктури, завдають шкоди не лише окремим суб'єктам господарювання, а й підривають національну стійкість держави. Саме тому поєднання власних напрацювань із позитивними практиками інших країн, що перебували або перебувають у стані збройних конфліктів, є об'єктивно необхідним для формування ефективної системи кримінологічної превенції.

Як і в Україні, кримінальне право іноземних держав виконує функцію охорони підприємницької діяльності шляхом встановлення кримінально-

правових заборон, спрямованих на захист економічної безпеки та недопущення інтеграції злочинних доходів у легальний сектор економіки. При цьому специфіка кримінально-правового захисту бізнесу в різних країнах зумовлюється моделлю економічного устрою, рівнем державного втручання в економіку та особливостями правового регулювання підприємницьких відносин, зокрема в умовах надзвичайних або воєнних правових режимів.

Найбільш подібні до українських підходи до кримінально-правового регулювання підприємницької діяльності історично склалися у державах – колишніх республіках СРСР. У правових системах цих країн, як і в Україні, передбачена кримінальна відповідальність за перешкоджання законній підприємницькій діяльності як форму посягання на економічні свободи. Така уніфікація значною мірою стала наслідком імплементації ідей, закріплених у Модельному кримінальному кодексі, прийнятому на сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав (постанова № 7-5 від 17.02.1996) [127], що продовжує впливати на сучасні підходи до кримінально-правової охорони бізнесу навіть в умовах трансформації національних правових систем.

Аналіз кримінального законодавства держав Європи, зокрема країн Балтії - Латвії, Литви та Естонії, свідчить про відсутність у цих правопорядках спеціальних кримінально-правових норм, що передбачали б відповідальність посадових осіб за перешкоджання законній підприємницькій діяльності [154, с. 103]. Такий підхід відображає загальноєвропейську концепцію, відповідно до якої протиправне втручання держави в економічні процеси зазвичай кваліфікується не як окремий «бізнес-злочин», а як форма зловживання владою, корупції або порушення адміністративно-фінансових правил.

Певним винятком із цього підходу є кримінальне законодавство Республіки Болгарія. Так, у статті 282а розділу II «Посадові злочини» глави восьмої Особливої частини КК Болгарії «Злочини проти діяльності державних органів і громадських організацій» встановлено кримінальну відповідальність посадової особи за необґрунтовану відмову у видачі або за порушення

визначених законом строків видачі спеціального дозволу на здійснення певних видів діяльності [115, с. 142]. В умовах воєнного стану подібна модель має особливу цінність, оскільки дозволяє протидіяти адміністративному свавілля, яке може паралізувати функціонування бізнесу в кризових ситуаціях.

Інший підхід простежується в кримінальному праві Іспанії, де акцент робиться не на зловживаннях з боку державних органів, а на протиправній поведінці інших учасників ринку. Зокрема, кримінально караними визнаються такі форми протидії підприємницькій діяльності, як вилучення сировини або товарів першої необхідності з метою штучної зміни цін чи завдання істотної шкоди споживачам (ст. 281), використання привілейованої або виключної інформації для спотворення конкурентних цін (ст. 284), а також злочини проти інтересів об'єднань підприємців (глава XIII) [113, с. 138]. Для України, яка в умовах війни стикається з дефіцитом ресурсів і спекулятивними практиками на ринку пального, продовольства та військових товарів, цей підхід є особливо показовим.

У кримінальному законодавстві Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) посягання на підприємницьку діяльність переважно охоплюються нормами про злочини, пов'язані з банкрутством (§ 283, 282a, 283c, 283d КК ФРН), а також про антиконкурентні домовленості при реалізації товарів (§ 298 КК ФРН) [13]. Така конструкція орієнтована на захист стабільності ринку і кредитних відносин, що має особливе значення у кризові періоди, коли економічна система є вразливою до штучних банкрутств і змов між великими гравцями.

Подібний підхід простежується й у кримінальному праві Франції, де злочини, що посягають на підприємницьку діяльність, зосереджені у Книзі Третій «Про майнові злочини і проступки» Кримінального кодексу. До таких правопорушень належать, зокрема, шахрайство у сфері підприємницької діяльності (ст.ст. 313-1, 313-2) та навмисне створення неплатоспроможності (ст.ст. 314-7, 314-8) [118], що в умовах економічної нестабільності та війни відіграє ключову роль у запобіганні руйнуванню бізнесу зсередини.

Таким чином, для більшості європейських держав характерною є відсутність спеціалізованих кримінально-правових норм, спрямованих безпосередньо на покарання посадових осіб за перешкоджання підприємницькій діяльності. Натомість захист бізнесу здійснюється через інститути протидії корупції, зловживанню владою, шахрайству, недобросовісній конкуренції та банкрутству. На відміну від підходів, притаманних цим країнам, у кримінальному праві держав Європи посягання на порядок здійснення підприємницької діяльності розглядаються переважно як дії інших суб'єктів економічної діяльності, спрямовані проти законних інтересів підприємців.

Для України, яка після втрати чинності Господарського кодексу переходить до більш «європеїзованої» моделі регулювання бізнесу та одночасно перебуває в умовах збройного конфлікту, цей досвід має особливе значення. Він демонструє, що ефективний захист підприємництва у кризових умовах може ґрунтуватися не на множенні спеціальних складів кримінальних правопорушень, а на системному застосуванні універсальних кримінально-правових інструментів проти економічного зловживання, незалежно від того, хто є його суб'єктом - держава чи приватний бізнес.

Кримінальне законодавство більшості зарубіжних держав встановлює відповідальність за діяння, які за своїм змістом охоплюються поняттям незаконної підприємницької діяльності. Особливо системно відповідні склади злочинів представлені в кримінальних кодексах держав, де встановлена як загальна відповідальність за незаконне підприємництво, так і спеціальні склади, що охоплюють окремі його прояви. З урахуванням того, що Україна перебуває в умовах воєнного стану, коли тіньова економіка, нелегальні фінансові потоки та зловживання у сфері обігу товарів і послуг істотно зростають, відповідний законодавчий досвід цих країн може мати практичне значення для подальшого вдосконалення національного кримінального права у сфері захисту підприємницької діяльності.

Показовим є підхід, закріплений у статті 192 Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки, відповідно до якого незаконне підприємництво

визначається як здійснення підприємницької діяльності без державної реєстрації у встановленому законом порядку, без обов'язкової ліцензії або з порушенням ліцензійних умов, а також використання без спеціального дозволу предметів, цивільний обіг яких обмежений, за умови, що такі дії завдали великої шкоди громадянам, організаціям чи державі або були поєднані з отриманням значного доходу [111]. У сучасних умовах, коли під прикриттям воєнних потреб можуть створюватися фіктивні або напівлегальні бізнес-структури, подібне нормативне поєднання формальних і матеріальних ознак складу злочину виглядає цілком виправданим.

Кваліфікуючими ознаками цього злочину в азербайджанському кримінальному праві визнаються:

- заподіяння шкоди у великому розмірі;
- одержання доходу у великому розмірі;
- вчинення діяння організованою групою.

Окрім цього, Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки містить низку спеціальних норм, спрямованих на протидію незаконним формам підприємницької активності, зокрема щодо незаконної організації або проведення лотерей і спортивних тоталізаторів (ст. 192-1), незаконної підприємницької діяльності (ст. 193), а також реалізації, зберігання з метою реалізації, вивезення або ввезення продукції, що підлягає обов'язковому маркуванню акцизними марками, без такого маркування (ст. 213-1) [111]. Подібна деталізація є актуальною і для України, де в умовах війни значно зросли ризики незаконного обігу підакцизних товарів, гуманітарної допомоги та продукції подвійного призначення.

Інший підхід демонструє кримінальне законодавство Республіки Вірменія. Відповідно до статті 188 КК цієї держави незаконним підприємництвом визнається здійснення ліцензованої діяльності без державної реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії), а також здійснення забороненої законом підприємницької діяльності, якщо такі дії поєднані із заподіянням значної шкоди особам, організаціям чи державі [7]. На відміну від ст. 192 КК Азербайджанської

Республіки, вірменський законодавець закріпив виключно матеріальний склад злочину, що означає можливість кримінальної відповідальності лише за наявності реальної шкоди.

При цьому в КК Республіки Вірменія відсутнє поняття «вилучення доходу» як самостійна ознака складу злочину. Натомість у ч. 4 ст. 188 КК Республіки Вірменія докладно визначено критерії розміру шкоди: значною вважається шкода у розмірі від п'ятисот до тисячократного розміру мінімальної заробітної плати, великою - від тисячократного до двохтисячократного її розміру, а особливо великою - така, що перевищує двохтисячний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на момент вчинення злочину [7].

Відповідно, кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками незаконного підприємництва за ст. 188 КК Республіки Вірменія є:

- заподіяння великої шкоди особам, організаціям або державі (ч. 2 ст. 188);
- заподіяння шкоди в особливо великих розмірах;
- вчинення діяння організованою групою (ч. 3 ст. 188).

Для України, яка після втрати чинності Господарського кодексу переходить до нової моделі регулювання підприємницької діяльності та одночасно перебуває у стані збройного конфлікту, аналіз цих зарубіжних підходів має не лише теоретичну, а й прикладну цінність. Він дає змогу оцінити, яким чином у кризових умовах можна поєднувати свободу підприємництва з жорстким кримінально-правовим реагуванням на тіньові та деструктивні форми економічної активності.

У кримінальному праві Грузії незаконна підприємницька діяльність трактується як провадження господарської діяльності без належної державної реєстрації, обов'язкового дозволу чи ліцензії або з порушенням установлених дозвільних чи ліцензійних умов, якщо такі дії завдали істотної шкоди чи були пов'язані з отриманням доходу у великому розмірі. Такий підхід закріплений у статті 192 Кримінального кодексу Грузії. У частині другій цієї статті як кваліфікуючі ознаки передбачено вчинення злочину групою осіб, повторність, а також вчинення його особою, яка раніше була засуджена за незаконне

підприємництво. Подібна модель заслуговує на увагу і для України, де в умовах воєнного стану спрощені процедури реєстрації та ліцензування можуть створювати додаткові ризики для зловживань у підприємницькому секторі.

Кримінальний кодекс Грузії містить і розгалужену систему спеціальних складів злочинів, пов'язаних із незаконною підприємницькою діяльністю, зокрема незаконну освітню діяльність (ст. 192.1), незаконне підприємництво (ст. 193), незаконне перевезення або збут фальсифікованих товарів (ст. 197.1), виробництво, зберігання, реалізацію або перевезення підакцизних товарів без акцизних марок (ст. 200), а також порушення правил оформлення товарно-транспортних документів у підприємницькій діяльності (ст. 200.3) і злочини, пов'язані з незаконним маркуванням непідакцизної продукції (ст.ст. 200.4–200.6). Така деталізація особливо актуальна для держав, що перебувають у стані війни, де контроль за товарними потоками і гуманітарними поставками має ключове значення для економічної та національної безпеки.

Законодавець Республіки Казахстан у статті 214 Кримінального кодексу поєднав відповідальність за незаконне підприємництво та незаконну банківську діяльність, підкреслюючи їх тісний взаємозв'язок як різновидів економічних злочинів. При цьому у частинах 2 і 3 статті 3 КК Республіки Казахстан визначено критерії великого та особливо великого збитку, а також доходу у великому і особливо великому розмірі, що сприяє більш чіткому застосуванню кримінально-правових норм на практиці.

У статті 180 Кримінального кодексу Киргизької Республіки незаконне підприємництво трактується як здійснення підприємницької діяльності без державної реєстрації або без обов'язкової ліцензії, або з порушенням умов ліцензування, якщо такі дії заподіяли велику шкоду громадянам, організаціям чи державі або були пов'язані з одержанням доходу у великому розмірі. Відповідно до частини другої цієї статті більш суворе покарання встановлюється, якщо злочин вчинено організованою злочинною групою, поєднаний з отриманням доходу в особливо великому розмірі або вчинений особою, яка раніше була засуджена за незаконне підприємництво чи незаконну банківську діяльність.

Водночас примітки до статей 178 і 180 КК Киргизької Республіки містять лише кількісні показники шкоди та доходу, не розкриваючи їх змістовного наповнення, що може ускладнювати правозастосування.

У статті 259 Кримінального кодексу Республіки Таджикистан незаконне підприємництво визначається як здійснення підприємницької діяльності без реєстрації або без ліцензії у випадках, коли вона є обов'язковою, з порушенням ліцензійних умов або шляхом використання інших осіб, а також зайняття забороненими видами бізнесу, якщо такі дії пов'язані з отриманням доходу у великому розмірі або заподіянням значної шкоди інтересам громадян, комерційних чи некомерційних організацій або держави [97]. Частина друга цієї статті як кваліфікуючі ознаки називає вчинення злочину організованою групою, одержання доходу в особливо великому розмірі, а також вчинення його особою, раніше засудженою за незаконне підприємництво або незаконну банківську діяльність.

При цьому примітка № 2 до статті 259 КК Республіки Таджикистан уточнює, що під доходом у справах про злочини у сфері економічної діяльності розуміється прибуток, визначений як різниця між витратами та отриманими коштами [97], що є важливим для правильного обчислення розміру кримінально караного результату.

У статті 239 Кримінального кодексу Туркменістану незаконна підприємницька діяльність визначається як здійснення підприємництва без реєстрації та без спеціального дозволу (ліцензії) у випадках, коли такий дозвіл є обов'язковим, або з порушенням ліцензійних вимог, якщо це пов'язано з одержанням доходу в особливо великому розмірі. Ця конструкція загалом подібна до підходу, закріпленого в статті 180 КК Киргизької Республіки, однак у Туркменістані законодавець використовує сполучник «і», тоді як у Киргизькій Республіці застосовано «або» [97]. З огляду на це можна припустити, що для кваліфікації злочину за ст. 239 КК Туркменістану необхідна наявність одночасно двох ознак - відсутності реєстрації та відсутності ліцензії, що потенційно ускладнює практичне застосування цієї норми.

З позицій кримінально-правової техніки більш ефективним виглядає використання розділового сполучника «або» у нормах про незаконне підприємництво, оскільки це дозволяє притягати до відповідальності за наявності хоча б однієї з протиправних форм ведення бізнесу. Для України, яка після втрати чинності Господарського кодексу та в умовах воєнного стану формує нову модель правового регулювання підприємницької діяльності, такий підхід може слугувати орієнтиром для вдосконалення кримінально-правових механізмів протидії тіньовому бізнесу.

Аналіз кримінального законодавства Республіки Узбекистан свідчить про доволі вузьке трактування поняття незаконної підприємницької діяльності. Так, відповідно до ст. 188 КК Республіки Узбекистан така діяльність ототожнюється виключно із здійсненням бізнесу без державної реєстрації за умови отримання неконтрольованого доходу в особливо великому розмірі. При цьому діяльність, що підлягає ліцензуванню, але здійснюється без відповідного дозволу, не визнається в межах цієї статті незаконним підприємництвом і тягне відповідальність за іншою нормою – ст. 190 КК Республіки Узбекистан, яка має формальний склад і передбачає кримінальну відповідальність лише після застосування адміністративного стягнення за аналогічне порушення. Посилення відповідальності настає у разі вчинення таких дій небезпечним рецидивістом або за попередньою змовою групою осіб [116].

Варто звернути увагу і на системну побудову кримінально-правового регулювання економічної сфери в Узбекистані: законодавець чітко розмежовує злочини проти основ економіки (глава XII КК Республіки Узбекистан, ст.ст. 175-185.1) та злочини у сфері господарської діяльності (глава XIII, ст.ст. 186-192). При цьому загальна норма про незаконну підприємницьку діяльність (ст. 188) доповнюється спеціальними складами, зокрема щодо незаконного виробництва або обігу етилового спирту, алкогольної й тютюнової продукції (ст. 186.1), а також продукції, отриманої з насіння бавовнику (ст. 186.2) [116].

З позицій сучасних потреб України, особливо в умовах воєнного стану, коли ризики тінізації економіки, зловживань у сфері обігу підакцизних товарів і

зловживань у сфері ліцензування істотно зросли, такий підхід заслуговує на критично-вибіркове запозичення. Водночас слід враховувати, що в Україні втрачено чинність Господарського кодексу, а отже, кримінально-правове реагування на незаконну підприємницьку діяльність має спиратися не на застарілі «господарсько-правові» конструкції, а на сучасну модель публічно-правового регулювання економіки. У цьому контексті доцільно не механічно копіювати узбецьку модель, а адаптувати ідею загальної норми про незаконне підприємництво до українських реалій воєнного часу з урахуванням потреб захисту економічної безпеки держави.

Показовим у цьому сенсі є також досвід Естонії. Так, ст. 372 Пенітенціарного кодексу цієї держави передбачає кримінальну відповідальність за здійснення господарської діяльності у сфері, де діє спеціальна заборона, або без належного дозволу (ліцензії). Кваліфікуючими ознаками визнаються, зокрема, створення загрози життю чи здоров'ю багатьох осіб, а також вчинення таких дій у сферах, що мають підвищену соціальну небезпеку (медицина, інфекційні матеріали, транспорт, фінансові та страхові послуги). Важливо, що суб'єктом злочину визнається і юридична особа (чч. 3, 4 ст. 372). Крім того, естонське законодавство встановлює окрему кримінальну відповідальність за незаконний обіг алкоголю (ст. 375), тютюнових виробів (ст. 376), маніпуляції з маркованим паливом (ст. 376.1) та незаконний обіг пального (ст. 376.2).

Подібну логіку можна простежити і в кримінальному законодавстві Латвії. Так, ч. 1 ст. 207 КК Латвійської Республіки встановлює відповідальність за підприємницьку діяльність без реєстрації, без необхідної ліцензії або за продовження діяльності всупереч рішенням про її зупинення, якщо такі дії вчинені повторно протягом року [114]. При цьому склад злочину є формальним і побудований на адміністративній преюдиції, а заподіяння істотної шкоди державі чи правам особи визнається кваліфікуючою обставиною (ч. 2 ст. 207). Окрім цього, кримінальне законодавство Латвії містить окремі склади забороненої (ст. 208) та фіктивної підприємницької діяльності (ст. 209) [114].

Відмінний, але надзвичайно показовий для умов мобілізованої економіки під час криз і конфліктів підхід реалізовано у Кримінальному кодексі КНР. У главі 3 Особливої частини встановлено відповідальність за злочини, що порушують порядок соціалістичного ринку. Зокрема, ст. 174 і 176 КК КНР криміналізують незаконне створення банків та інших фінансових структур без санкції Народного банку Китаю, а також незаконне залучення та використання коштів населення. Стаття 225 КК КНР охоплює широкий спектр незаконної господарської діяльності, яка дестабілізує ринок: від безліцензійної торгівлі монопольними товарами до незаконного обігу дозвільних документів та інших форм діяльності, що серйозно підривають ринкову стабільність.

Порівняльний аналіз цих моделей дозволяє уточнити і критично осмислити позицію Т. Д. Устинової про відсутність у розвинених країнах Європи та США кримінальної відповідальності за незаконне підприємництво у разі порушення регуляторних вимог. Хоча в цих державах справді домінують цивільно-правові, фінансові та податкові механізми реагування, проте у ситуаціях, коли порушення набувають загрозливого для ринку або суспільства характеру, кримінально-правові засоби все ж застосовуються.

Для України, яка перебуває у стані збройного конфлікту і водночас трансформує свою модель регулювання економіки після втрати чинності Господарського кодексу, цей зарубіжний досвід є особливо цінним. Він демонструє, що ефективне запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності має ґрунтуватися на поєднанні гнучких регуляторних механізмів та вибіркового, але жорсткого кримінально-правового впливу щодо найбільш суспільно небезпечних форм економічних зловживань у період воєнних та кризових викликів.

Порівняльний аналіз кримінального законодавства Болгарії демонструє модель, за якої незаконна підприємницька діяльність не формулюється у вигляді єдиного універсального складу злочину, а охоплюється низкою спеціальних кримінально-правових заборон. Так, за ст. 226 КК Республіки Болгарія кримінальна відповідальність настає у випадках використання державних,

кооперативних чи інших громадських організацій як прикриття для приватної підприємницької діяльності всупереч установленим правилам і з отриманням значного неправомірного доходу. Подібний підхід дозволяє запобігати квазі-державним схемам збагачення, що є особливо актуальним для держав, які перебувають у стані структурних трансформацій або воєнних викликів.

Крім того, болгарський законодавець криміналізує окремі ризикові сегменти бізнесу. Зокрема, ст. 234а КК Республіки Болгарія передбачає відповідальність за здійснення зовнішньоторговельної діяльності без обов'язкового дозволу або з порушенням умов його надання, а ст. 252 - за проведення банківських, страхових чи інших фінансових операцій без ліцензії або з порушенням установлених правил. При цьому базові склади злочинів, передбачені абз. 1 і 3 ст. 252, є формальними, тоді як абз. 2 цієї статті встановлює підвищену відповідальність за настання значної шкоди або одержання значного неправомірного прибутку. Важливою є й криміналізація обороту незаконно добутої деревини (абз. 2 ст. 235 КК Республіки Болгарія), що має особливе значення для країн, економіка яких зазнає воєнних і екологічних втрат.

Натомість у таких державах, як Франція, Німеччина, Японія, Данія, Швеція, Нідерланди, Польща, Іспанія та Італія, кримінальна відповідальність за незаконну підприємницьку діяльність у класичному вигляді відсутня [109]. Там правовий захист бізнесу реалізується переважно через загальні склади злочинів у сфері економіки та посадових правопорушень.

Таким чином, модель кримінально-правової охорони підприємницької діяльності у світі істотно залежить від історичних умов, типу економіки та рівня її інституційної зрілості. У державах із перехідною або реформованою економікою, зокрема в країнах Східної Європи та пострадянського простору, переважає підхід, за якого криміналізується як втручання у підприємницьку діяльність, так і порушення процедур державного контролю за нею. Саме ця модель є найбільш релевантною для України в умовах воєнного стану, коли порушення дозвільних і фінансових режимів безпосередньо впливають на обороноздатність та економічну стійкість держави. Водночас у країнах зі

сталими ринковими традиціями кримінально-правовий захист підприємництва здійснюється опосередковано – через загальні норми про економічні та службові злочини.

Особливо показовим у контексті протидії злочинам у сфері підприємницької діяльності є досвід США. Там суттєво розширено кримінально-правове розуміння легалізації злочинних доходів: злочином визнається сама фінансова операція з коштами сумнівного походження, незалежно від доведеності первинного злочину. Кримінальна відповідальність за такі дії встановлена як на федеральному рівні, так і у законодавстві окремих штатів. Окремо криміналізовано так зване «структурування» - подрібнення великих сум коштів з метою уникнення фінансового контролю, що розглядається як введення в оману для приховування підозрілих транзакцій [164, с. 33].

Протидія легалізації злочинних прибутків у США побудована насамперед на контролі руху фінансових потоків, як готівкових, так і безготівкових. Відстеження платежів здійснюється через банківські системи, зокрема операції з чеками та кредитними картками, які проходять через Федеральну резервну систему і центральний банк. Водночас, як свідчить практика, американська система боротьби з відмиванням грошей залишається фрагментованою: за різні напрями відповідають 10-12 федеральних агентств, між якими відсутній повністю узгоджений механізм координації [83, с. 283].

Польський досвід демонструє інший, більш інституційно скоординований підхід. У цій державі законодавчу основу боротьби з легалізацією злочинних доходів утворюють Закон «Про податковий контроль», Закон «Про протидію легалізації брудних грошей», а також положення Кримінального і Валютного кодексів. У структурі Міністерства фінансів функціонують Департамент фінансової інформації та Бюро податкового контролю, очолюване Генеральним інспектором фінансової інформації зі статусом віце-міністра [82, с. 37]. Бюро має центральне управління у Варшаві та регіональні підрозділи у 16 воєводствах і налічує понад 350 співробітників.

До основних функцій Бюро належать протидія порушенням у сфері товарообігу, розслідування злочинів щодо використання державних та європейських фондів, боротьба з корупцією в органах фінансів, контроль за декларуванням майна, захист культурних цінностей і інтелектуальної власності, а також виявлення й конфіскація незаконно отриманих активів. Особлива увага приділяється міжнародному обміну інформацією, зокрема з органами Франції, США, Німеччини та України, що обумовлено значними потоками трудових ресурсів, товарів і фінансів між цими державами та Польщею.

Вирішальне значення у такій співпраці має безпосередній обмін інформацією між компетентними органами, який здійснюється шляхом особистих контактів. Практика доводить, що без розвиненої міждержавної координації навіть найкраще внутрішнє законодавство не здатне забезпечити ефективну протидію фінансовій злочинності.

Своєрідною є й модель Великобританії, де кожен банк зобов'язаний мати спеціально уповноваженого працівника з питань протидії легалізації злочинних доходів. Такий співробітник щороку проходить обов'язкову перепідготовку щодо нових методів і нормативних вимог. У разі невиконання своїх обов'язків він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності [107, с. 153].

Для України, яка перебуває в умовах збройної агресії та водночас реформує систему регулювання підприємницької діяльності після втрати чинності Господарського кодексу, цей зарубіжний досвід має прикладне значення. Він доводить, що ефективне запобігання злочинності у сфері підприємництва в умовах війни потребує не лише дерегуляції та підтримки бізнесу, а й жорсткого фінансового контролю, координації державних органів і вибіркового кримінально-правового реагування на найбільш небезпечні економічні зловживання.

Важливим аспектом боротьби з відмиванням грошей є системне навчання та інформування населення для формування уважного та обережного ставлення до потенційних злочинців. У Великобританії запроваджено новий підхід до роботи з інформаторами: відтепер усі дані щодо підозрілих фінансових операцій

централізовано надходять до спеціалізованого органу. Витрати на роботу інформаторів покриваються банками (75 %) та Міністерством внутрішніх справ (25 %), що, на думку експертів, підвищує ефективність протидії легалізації злочинних доходів.

На сучасному етапі міжнародне співробітництво у сфері протидії злочинності має комплексний характер і охоплює: надання взаємної правової допомоги у кримінальних, цивільних і сімейних справах; укладення та імплементацію міжнародних договорів і угод щодо боротьби зі злочинністю, передусім транснаціональною; виконання рішень іноземних правоохоронних органів; врегулювання кримінально-правових аспектів і забезпечення прав людини у сфері правопорядку; обмін інформацією, що становить взаємний інтерес для правоохоронних структур; реалізацію спільних наукових досліджень і розробок; поширення практичного досвіду; сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації кадрів; а також надання взаємної матеріально-технічної й консультативної підтримки [89, с. 12].

Організаційно ключові питання міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю координує ООН, функції якої визначені у Статуті. Зокрема, ст. 1 Статуту передбачає: підтримку міжнародного миру та безпеки, розвиток дружніх відносин між державами та міжнародну кооперацію у вирішенні економічних, соціальних і гуманітарних проблем. Дані ООН, що збираються з 1970 р., показують негативну динаміку економічної злочинності, причому економічні злочини щороку зростають на 10-15 % і більше.

У сучасних умовах, коли ринкові відносини та технології швидко змінюються, з'являються нові способи здійснення злочинів. За оцінками Міжнародного валютного фонду, у глобальних фінансових системах щороку відмивається від 500 млрд до 1,5 трлн доларів, що становить 1,5-5 % світового валового національного доходу. Експерти ООН зазначають, що великомасштабні фінансові махінації останніх десятиліть мали глобальні наслідки, завдаючи шкоди банківським системам країн, що розвиваються, та інтересам міжнародних інвесторів [164, с. 63].

Для правоохоронців це означає не лише необхідність припинити протиправну діяльність, а й повертати незаконно виведені активи з-за кордону, що є надзвичайно складним завданням. Ускладнює ситуацію слабкість системи фінансового контролю в Україні, де походження коштів часто неможливо встановити, а великі обсяги обігу відбуваються в готівковій формі. Згадаємо, що у 2002 р. Україна потрапила до переліку держав, щодо яких застосовували економічні санкції через відсутність ефективного законодавства протидії відмиванню коштів, а у 2006 р. і 2011 р. перебувала у «чорному» списку FATF [12].

На сьогодні українські правоохоронні органи перебувають у стадії формування ефективної системи міжнародної взаємодії. Налагоджено обмежені контакти з ООН, ОБСЄ, ФАТФ, Радою Європи, здебільшого через участь у конференціях, семінарах і тренінгах, а найбільш продуктивною виявилася взаємодія з Інтерполом. Усвідомлюючи високий рівень загрози економічних злочинів, у складі Генерального секретаріату Інтерполу створено відділ боротьби з фінансовими та економічними злочинами, включно з робочою групою РОРАС, яка контролює доходи, отримані злочинним шляхом. Група «Flatwash» займається виявленням підозрілих фінансових операцій та незаконно набутого майна, зокрема у країнах СНД [140, с. 293].

У низці держав функціонують підрозділи фінансової розвідки, об'єднані в мережу «Егмонд», яка покликана активізувати обмін даними про економічні злочини та створювати єдину міжнародну базу для відстеження операцій із відмивання грошей. Сучасна практика боротьби з економічними правопорушеннями закріпила ключові принципи координації між компетентними органами та встановила єдині методики запитів і обміну інформацією [214, с. 144].

Оскільки операції з незаконними доходами зазвичай виходять за межі однієї держави, законодавства різних країн мають бути уніфіковані та узгоджені. Це включає: налагодження взаємної юридичної допомоги, обмін інформацією

про доходи, отримані злочинним шляхом, і інтегровану роботу спеціалізованих структур - поліції, митних та фіскальних органів.

В Україні вже зроблено перші кроки у цьому напрямку. МВС України та Польщі уклали договір про співпрацю, а підписаний Протокол між Головною комендатурою поліції Польщі і МВС України конкретизує відповідальних осіб та структурні підрозділи, що відповідають за боротьбу зі злочинністю та узаконенням незаконних доходів. Перші практичні результати використання положень Протоколу свідчать про високу ефективність безпосередніх контактів між оперативними підрозділами двох держав. Наступним етапом є створення узгодженої системи екстрадиції правопорушників і конфіскованого майна, забезпечення доступу до інформації, що зберігається за кордоном, та впровадження безперешкодного обміну даними й практичними методиками між правоохоронними органами на основі двосторонніх домовленостей.

Висновки до розділу 1

1. Злочинність у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану набуває особливої специфіки. Вона поєднує традиційні економічні правопорушення з новими формами протиправної діяльності, пов'язаними з військовими та надзвичайними умовами. Особливістю таких кримінальних правопорушень є їхня динамічність, а також складність їхнього виявлення та документування. У воєнний час відбувається значне збільшення ризиків корупції, незаконного обігу товарів і ресурсів, а також відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, що вимагає спеціальних заходів контролю та превенції.

2. Сучасна ситуація в Україні свідчить про ускладнення криміногенної обстановки у сфері підприємництва через поєднання воєнного стану та недостатньої інституційної спроможності контролюючих органів. Втрата чинності Господарського кодексу зумовила необхідність формування нових правових механізмів регулювання економічної діяльності та запобігання незаконним діям. Спостерігається активізація фінансових махінацій, контрабанди, незаконного обороту ресурсів і зловживань у сфері державних закупівель. Наявна система фінансового контролю поки що не забезпечує повної прозорості, що створює сприятливі умови для відмивання доходів та іншої незаконної діяльності.

3. Досвід зарубіжних країн демонструє ефективність комплексного підходу до боротьби з економічними кримінальними правопорушеннями та відмиванням доходів. Важливими елементами є: централізований збір інформації, робота з інформаторами, міжнародне співробітництво, створення спеціалізованих підрозділів фінансової розвідки, а також розвиток системи правової та фінансової превенції. Практика Польщі, Великобританії, США та інших країн показує, що ефективність протидії злочинності значною мірою залежить від інтеграції національних структур з міжнародними мережами обміну інформацією, стандартизації процедур юридичної допомоги та постійного навчання і перепідготовки кадрів.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

2.1. Кримінологічні особливості та географічні тенденції злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні в умовах воєнного стану

В умовах запровадженого та триваючого на території України воєнного стану, підприємницька діяльність зазнає суттєвих трансформацій та нових викликів. Порушення звичних економічних процесів, руйнування інфраструктури, зростання соціальної нестабільності та посилення тиску на бізнес формують підґрунтя для поширення різних проявів кримінально протиправної поведінки. Водночас злочинність у сфері підприємницької діяльності набуває специфічних ознак, що відрізняють її від докризового та мирного періоду, включаючи посилення організованості, маскуванню під легальні структури та використання інформаційних та фінансових інструментів для незаконного збагачення.

Аналіз кримінологічних особливостей економічних правопорушень у цей період дозволяє виявити закономірності, пов'язані з конкретними видами бізнесу, їхніми правовими формами та регіональними особливостями. Географічний аспект злочинності є не менш важливим, оскільки масштаби та типи порушень істотно залежать від локальних умов, рівня контролю з боку державних органів, щільності населення та економічної активності території. В умовах війни територіальні відмінності проявляються ще більш яскраво, оскільки в зоні активних бойових дій та прифронтових регіонах бізнес опиняється під підвищеним ризиком шахрайства, рейдерських захоплень та корупційного тиску, тоді як у відносно безпечних регіонах зростає активність тіньового ринку та ухиляння від податкових зобов'язань.

Тому, дослідження кримінологічних характеристик і територіальних тенденцій злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні в умовах

воєнного стану має виняткове значення як у науковому, так і в прикладному аспектах. Воно дозволяє не лише систематизувати існуючі знання про сучасні форми економічної злочинності, а й розробляти ефективні превентивні заходи, адаптовані до специфічних умов воєнного часу, що, у свою чергу, сприяє підвищенню економічної безпеки держави, захисту прав суб'єктів господарювання та стабілізації національної економіки.

Кримінологічна наука має свій специфічний предмет дослідження, який формує самостійність цієї галузі у загальній системі наукового пізнання. Одним із ключових елементів такого предмета є кримінологічна характеристика злочинності, що дозволяє розглядати її як окреме кримінологічне явище та вивчати закономірності її проявів у суспільстві.

Водночас визначення сутності кримінологічної характеристики стикається з рядом проблем, пов'язаних із складністю сучасної злочинності та різноманітністю підходів до її аналізу. Зокрема, особлива увага приділяється питанням структури кримінологічної характеристики, алгоритму її формування та взаємозв'язку з криміналістичною та кримінально-правовою характеристиками. В умовах втрати чинності Господарського кодексу України та трансформації правових механізмів регулювання бізнесу, ці проблеми стають ще більш актуальними, оскільки кримінологічна характеристика повинна враховувати нові способи та форми економічних правопорушень, які виникають у сфері підприємництва. Крім того, важливим є співвідношення між окремими складовими предмета кримінології - детермінантами злочинності, характеристикою особистості злочинця та системою запобігання кримінальним правопорушенням.

В Україні окремі аспекти формування кримінологічної характеристики були предметом наукових пошуків широкого кола вітчизняних учених, зокрема Л. Давиденко, О. Бандурки, І. Бандурки, Б. Головкина, Ю. Дмитрієнка, А. Закалюка, В. Корнієнка, М. Корнієнка, І. Даньшина, О. Джужі, А. Мозоля, Т. Момотенко та інших. Дослідженню окремих видів злочинності значну увагу приділяли А. Бойко, Я. Василевич, С. Володимиренко, Т. Герасимів, М.

Колодяжний, Ю. Орлов, В. Пивоваров, В. Попович, О. Пчеліна. Питання протидії економічним правопорушенням і реалізації превентивних заходів у межах кримінологічної характеристики висвітлено у працях Т. Арделян, Ж. Жуковської, М. Журавель, О. Кельмана, Л. Кривонос, О. Литвак, А. Марієнка, І. Медицького, М. Мельника, Т. Мельничук, Н. Міняйло, Ю. Нікітіна, Л. Половинського, Л. Раєцької, О. Сомик В. Юрчишина, М. Шуп'яна та інших науковців. Разом із тим на сьогодні в науковому просторі бракує комплексного дослідження, яке б системно та всебічно розкривало процес становлення й розвитку кримінологічної характеристики в Україні, що своєю чергою зумовлює як актуальність, так і наукову доцільність проведення цього дослідження.

У наукових джерелах простежується різноманіття підходів до тлумачення категорії «кримінологічна характеристика». З'ясування змісту її ключових понять і структурних елементів має не лише теоретичне, а й прикладне значення, адже саме на основі кримінологічної характеристики вибудовується соціальний портрет злочинності та обґрунтовуються дієві заходи запобігання [60].

Поняття «кримінологічна характеристика» є багатоаспектним і може розглядатися як у широкому, так і у вузькому значенні. У широкому розумінні воно охоплює кількісні та якісні показники окремих груп кримінальних правопорушень, відомості про соціально-демографічні та психологічні особливості осіб, які їх вчиняють, аналіз причин і умов, що детермінують злочинну поведінку, а також сукупність превентивних заходів, спрямованих на її недопущення. Цей підхід знаходить підтримку в науковій літературі. Зокрема, М.І. Фіалка наголошує, що кримінологічна характеристика містить комплекс обов'язкових елементів, які відображають істотні ознаки та властивості злочинів, без урахування яких неможливо сформулювати повне й об'єктивне уявлення про досліджуване явище [220, с. 349].

До ключових елементів кримінологічної характеристики належать:

Просторово-часові показники, що відображають локалізацію окремих груп кримінальних правопорушень у загальній структурі злочинності, їх взаємозв'язки та основні тенденції розвитку, що особливо актуально для

вивчення географії економічних кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану;

Характеристики осіб та умов, що дозволяють оцінити фактори, які впливають на злочинну діяльність, включаючи соціальні, економічні та психологічні детермінанти;

Превентивні аспекти, які визначають ефективність заходів правоохоронних органів та інших суб'єктів державної влади щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що набуває особливої значущості в умовах воєнного часу, коли традиційні механізми контролю та регулювання бізнесу ускладнені [63, с. 77].

Таким чином, сучасна кримінологічна характеристика у сфері підприємницької діяльності в Україні повинна інтегрувати класичні підходи та враховувати нові реалії воєнного стану, трансформацію законодавства та географічні особливості проявів злочинності, що робить її дослідження стратегічно важливим для забезпечення економічної безпеки та правопорядку.

Існує альтернативний підхід до розуміння кримінологічної характеристики, згідно з яким вона розглядається як комплексна інформація про певний вид кримінальних правопорушень або окремі кримінальні прояви, що використовується у процесах запобігання злочинності [124, с. 212]. У цьому контексті до її основних елементів відносяться: кримінологічна значущість кримінальних правопорушень, характеристика криміногенної ситуації, а також специфічні ознаки, які визначають особливості запобіжної діяльності.

Якщо порівнювати з категорією «кримінально-правова характеристика», притаманною науці кримінального права, то вона включає чотири ключові складові: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Проте кримінологія підходить ширше, розглядаючи злочинність як систему різних кримінальних правопорушень у суспільстві за певний період часу. Одним із методів її дослідження є визначення кількісних та якісних показників, таких як рівень та структура злочинності, її динаміка, географічне поширення та інші характеристики. Предметом кримінології є не лише загальна злочинність, але й

окремі її види та категорії, що дозволяє більш точно оцінити соціальні ризики та загрози.

Слід підкреслити, що кримінологія розглядає злочинність як сукупність суспільно-небезпечних діянь, притаманних конкретній соціальній спільноті в певний проміжок часу. Її характеристика передбачає визначення кількісних показників (рівень злочинності, питома вага окремих видів кримінальних правопорушень) та якісних показників (структура, характер, географія та топографія кримінальних правопорушень), а також поєднання кількісно-якісних даних, наприклад, динаміки змін у стані злочинності [58]. Важливо відзначити, що предметом кримінології є як загальна злочинність, так і окремі групи кримінальних посягань, що дає змогу формувати комплексну характеристику конкретних проявів злочинної діяльності.

Невід'ємною та визначальною складовою такої характеристики виступає особистість самого правопорушника, оскільки саме його поведінкові патерни, соціальне становище та психологічні особливості безпосередньо й суттєво впливають на вибір способів і методів скоєння кримінальних правопорушень. У сучасній науковій літературі серед дослідників існують різноманітні та подекуди діаметрально протилежні точки зору щодо того, які саме елементи та компоненти мають входити до структури кримінологічної характеристики, що свідчить про дискусійний характер цього питання. Деякі автори вважають, що не слід враховувати просторову та тимчасову структуру злочинності, однак, на нашу думку, такі дані є важливими для розуміння масштабів і серйозності правопорушень, а також для розробки ефективних заходів запобігання злочинності в умовах воєнного стану.

Згідно з позицією Женжерухи О.Ж., до важливих елементів структури злочинності належать її причини та умови, що призводять до вчинення кримінальних дій [80, с. 280]. Проте Ободов Н. А., Беспаль О. Л. підкреслюють, що кримінологічна характеристика повинна зосереджуватися на кількісних та якісних показниках стану, структури, динаміки та характеру злочинності [152, с. 109]. На думку І.М. Даньшина, кримінологічна характеристика являє собою

сукупність статистично значущих показників, які відображають кількісні та структурні параметри злочинності, а також ступінь її суспільної небезпечності. При цьому вчений займає чітку позицію щодо розмежування змісту самої характеристики та причинно-умовного комплексу вчинення кримінальних правопорушень, виносячи останній за межі її безпосереднього змісту.

Таким чином, детермінанти кримінальних правопорушень та заходи їх запобігання розглядаються окремо, як соціальні категорії, що не входять до прямого змісту кримінологічної характеристики. За словами О.Г. Кулика, кримінологічна характеристика охоплює лише обмежене коло даних про кількісні та якісні показники стану злочинності та інформацію про особу злочинця [128, с. 67].

На думку О.Г. Кельмана, широке тлумачення поняття «кримінологічна характеристика злочинності» є недоцільним, оскільки аналіз причин, умов та превентивних заходів слід проводити в контексті соціальних явищ, що не завжди є кримінальними правопорушеннями та виходять за межі кримінально-правового регулювання. З огляду на це, автор пропонує власне бачення кримінологічної характеристики, розуміючи її як комплекс статистичних відомостей про стан злочинності у поєднанні з інформацією про особистість правопорушника, що в сукупності уможливорює об'єктивну оцінку ступеня суспільної небезпечності окремих видів кримінальних правопорушень [90, с. 69].

У контексті сучасного воєнного стану в Україні варто відзначити, що злочинність у сфері підприємницької діяльності є особливо складною для аналізу, оскільки на рівні законодавства відсутнє конкретне визначення деяких форм економічних правопорушень після втрати чинності Господарського кодексу. Разом із тим концепція М.І. Фіалки не втрачає своєї актуальності й донині: дослідник виокремлює три ключові структурні складові кримінологічної характеристики, а саме: кримінально значущі ознаки кримінальних правопорушень, відомості про криміногенну ситуацію стосовно окремих видів злочинних діянь, а також ознаки, що відображають специфіку заходів, спрямованих на протидію злочинності [220, с. 294].

Отже, кримінологічна характеристика злочинності в умовах воєнного стану є багатоаспектним поняттям, що охоплює широке коло елементів: особистісні риси правопорушника, його мотиваційну сферу та цільові установки, статистичні відомості про стан злочинності, соціальні чинники, що створюють сприятливе середовище для вчинення правопорушень, причинно-наслідковий комплекс кримінальних діянь, а також механізми та конкретні обставини їх вчинення. Застосування такого комплексного підходу дає змогу сформулювати цілісне та всебічне уявлення про масштаби, структуру й характер злочинності у сфері підприємницької діяльності в Україні в умовах сьогодення.

В залежності від змісту та прояву кримінологічні характеристики злочинності можна розподілити на три основні типи: суб'єктивні, об'єктивні та комплексні, що поєднують ознаки перших двох категорій. До суб'єктивних елементів відносяться індивідуально-психологічні особливості особистості правопорушника, а також його мотиваційна складова та цільові установки, якими він керується у процесі вчинення кримінальних діянь. Об'єктивні елементи охоплюють статистичні дані про злочинність, соціальні умови вчинення правопорушень, включно із соціально-політичним, геополітичним та економічним контекстом, а також часові та територіальні характеристики. Комплексні елементи включають причини кримінальних правопорушень, їх наслідки, механізми вчинення та обставини, що сприяли вчиненню правопорушень. До об'єктивних аспектів кримінологічної характеристики слід додати: дані про соціальні умови та загальну обстановку; соціально-політичні, геополітичні, економічні та географічні характеристики проявів злочинності.

Сучасна Україна характеризується не лише соціально-економічним розшаруванням населення за рівнем доходів, але й глибокими трансформаціями суспільства, що зумовлюють максимальне використання національного потенціалу для задоволення потреб різних груп. У таких умовах злочинність проявляється не лише серед тих, хто не працює або не здобуває освіту, а й стає результатом певних прогалин у соціально-економічній політиці держави. Зокрема, недостатній рівень матеріального забезпечення через трудову

діяльність ускладнює дотримання законних шляхів отримання доходу, створюючи простір для різноманітних економічних правопорушень у різних сферах життя.

Особливо слід враховувати вплив фінансової кризи, що охопила Україну та світ, на зростання кримінальної активності. Спад виробництва, зниження рівня матеріального забезпечення населення та розширення тіньового сектору економіки поглиблюють криміногенну ситуацію, стимулюючи збільшення кількості економічних правопорушень [156, с. 6].

Важливим фактором є й процеси міграції, які безпосередньо впливають на рівень злочинності в Україні через її географічне положення та активний виїзд громадян за кордон. Сучасна міграційна ситуація включає етнічну та трудову міграцію, бізнес-міграцію, а також переміщення біженців унаслідок війни. Частина мігрантів, навіть залишаючи територію України, продовжує здійснювати кримінальні дії, зокрема у фінансовій сфері, як всередині країни, так і за її межами. Крім того, прибулі до України мігранти часто стикаються з обмеженим матеріальним і житловим забезпеченням, що підвищує ризик їх участі у злочинній діяльності [156, с. 6].

Серед об'єктивних чинників кримінологічної характеристики слід виділити й правові, що відзначаються недоліками та низькою ефективністю регулювання різних правовідносин в Україні. У сучасних умовах це створює парадокс: законодавство, замість забезпечення стабільного правового середовища, іноді стає джерелом дестабілізації суспільних відносин. Враховуючи втрату чинності Господарського кодексу, це особливо актуально для економічної сфери, де відсутність чітких правил стимулює можливості для правопорушень.

При аналізі суб'єктивної сторони кримінологічної характеристики варто розглядати не лише особу злочинця, а й умови, що формують її поведінку. До таких факторів належать: мотиви та цілі скоєння кримінального правопорушення; вік та соціально-психологічні особливості; освіта та професійний досвід; рівень матеріального забезпечення та соціальний статус.

Особливо варто зазначити, що злочинці з високою освітою та професійними навичками часто мають достатній соціальний статус, високий інтелектуальний рівень і комунікаційні здібності, що дозволяє їм швидко адаптуватися до змін у законодавстві та економічних умовах. Водночас, окремі види економічних кримінальних правопорушень можуть скоюватися особами з прямо протилежними характеристиками. Статус злочинця стає ключовою ознакою його поведінки, впливає на взаємодію з оточенням і на вибір методів скоєння правопорушень. Часто така поведінка проявляється через корисливість, прагнення до матеріального збагачення та соціального підвищення, авторитаризм у спілкуванні та професійну деформацію.

Злочинці у сфері підприємницької діяльності відрізняються високим рівнем інтелектуальної гнучкості, здатністю до адаптації у змінених соціально-економічних умовах та швидким реагуванням на зміни в законодавчій базі. Вони часто нехтують моральними принципами, якщо ті обмежують їхні економічні інтереси. Як зазначають С.В. Якімова та В.С. Боровикова, суб'єкти високого соціального статусу можуть частково заперечувати свою провину або визнавати лише формальні порушення, застосовуючи психологічний захист [233, с. 523].

Злочинні посягання корисливого характеру виникають у середовищі з низьким контролем за діяльністю підприємств, організацій та державних установ, а також за наявності можливості прикривати порушення за рахунок посадових повноважень. Однією з основних причин є деформація моралі, що формується під впливом оточення, професійної сфери, сімейних взаємодій та матеріального забезпечення. Це сприяє появі соціальних відхилень у поведінці осіб і підвищує ризик економічних правопорушень [50, с. 91].

Складові кримінологічної характеристики злочинності включають причини вчинення кримінальних правопорушень, їхні наслідки, механізм їх скоєння та супутні обставини. Серед останніх варто виділити ряд соціально-економічних чинників, які відіграють особливо вагомую роль: незадоволення базових потреб населення, поширення бідності, інфляційні процеси та девальвація національної валюти, зростання безробіття, а також підвищення цін

на товари й послуги першої необхідності. Саме сукупність цих явищ формує сприятливе середовище для розвитку злочинності та суттєво ускладнює реалізацію ефективної протидії їй.

Механізм кримінального правопорушення являє собою специфічну систему взаємодії всіх його учасників між собою та з навколишнім середовищем. Дослідження цього механізму уможлиблює встановлення конкретних способів і методів, що були застосовані у процесі скоєння протиправного діяння, що своєю чергою сприяє більш глибокому розумінню природи злочинної поведінки [205].

Правові причини кримінальних правопорушень, закладені у правовому полі, включають: прогалини та суперечності у чинному законодавстві, зокрема у фінансовій, бюджетній та валютній сферах; відсутність чіткого та офіційного тлумачення норм Кримінального кодексу України щодо економічних правопорушень, що особливо актуально після втрати чинності Господарського кодексу; недостатню ефективність механізмів притягнення до відповідальності юридичних осіб, хоча відповідні норми закріплені в Кримінальному кодексі.

Соціально-психологічні чинники злочинності можуть включати: правовий нігілізм та зневагу до відповідальності за протиправні дії; низький рівень правової обізнаності населення щодо меж кримінальної відповідальності; втрату довіри до правоохоронних органів і небажання надавати їм підтримку.

Організаційні чинники кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності проявляються у: відсутності ефективного державного контролю та системи моніторингу підприємницької діяльності; недостатньому використанні сучасних технологій при розслідуванні кримінальних правопорушень; низькому рівні координації правоохоронних органів у сфері кримінальних правопорушень у сфері підприємництва; складнощам із пошуком та поверненням незаконно здобутого майна або коштів, що знаходяться за межами України [166, с. 112].

Таким чином, у контексті цього дослідження кримінологічну характеристику доцільно розглядати як комплексну систему показників злочинності, що включає:

Об'єктивні елементи – статистичні дані, соціальні умови, час, географію та інші зовнішні фактори.

Суб'єктивні елементи – особистість злочинця, його мотиви та мету вчинення кримінального правопорушення.

Комплексні елементи – інтеграцію об'єктивних та суб'єктивних факторів, відображену у причинах, наслідках, механізмах і обставинах кримінальних правопорушень.

Феномен злочинності є поліструктурним утворенням, детермінованим сукупністю взаємопов'язаних чинників різної природи. Об'єктивні детермінанти - фінансова нестабільність, майнове розшарування суспільства та структурне безробіття - формують криміногенне середовище, створюючи сприятливі умови для девіантної поведінки. Суб'єктивні детермінанти розкривають психологічний вимір злочинної діяльності, акцентуючи увагу на мотиваційній сфері особистості, її ціннісно-нормативних орієнтаціях та індивідуально-психологічних особливостях. Комплексні чинники, своєю чергою, відображають діалектичну єдність зовнішніх і внутрішніх умов, уможливаючи цілісне розуміння механізму вчинення кримінального правопорушення.

Системне врахування зазначених детермінант є необхідною передумовою для формування науково обґрунтованих антикриміногенних стратегій та розроблення ефективних соціально-економічних механізмів превенції правопорушень у сфері підприємницької діяльності. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах воєнного стану, коли дестабілізація правового порядку та економічна вразливість суб'єктів господарювання суттєво підвищують криміногенний потенціал суспільства.

У сучасних умовах стрімкої технологічної та інформаційної трансформації злочинність постійно змінює свої форми, породжуючи нові виклики для правоохоронних органів. Особливо актуальною є злочинність у сфері підприємницької діяльності, оскільки вона безпосередньо впливає на економічну стабільність держави.

Хоча в багатьох розвинених країнах економічні кримінальні правопорушення мають давню історію, для України це явище є відносно новим. Це зумовлено тим, що ринкові механізми економіки ще не були остаточно сформовані, а кримінальні прояви у сфері підприємництва мають яскраво виражений економічний характер, подібний до тих, що спостерігаються у Європі, США та окремих азійських державах.

Злочинність у сфері підприємницької діяльності являє собою специфічну форму економічних відносин між підприємцями, споживачами, органами влади та громадянами. Часто ці взаємодії перебувають поза контролем держави і суперечать загальноприйнятим моральним, етичним та правовим нормам. Основною метою таких правопорушень є мінімізація витрат і максимізація прибутку шляхом ухилення від законних форм ведення бізнесу.

Трансформація економічної злочинності – це природний процес її еволюції, який відбувається під впливом політичних, економічних, соціальних, технологічних та інших чинників. В Україні цей процес особливо загострений через внутрішні протиріччя між регулюючими функціями держави та інтересами підприємців, спрямованими на задоволення власних економічних потреб. До основних суперечностей можна віднести: конфлікт між бажанням підприємців збільшити прибуток та контролюючим впливом держави на доходи; протиріччя між державними інтересами, потребами бізнесу та особистими інтересами громадян у процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання; конфлікт щодо масштабів привласнення та використання продукції, робіт або послуг; зіткнення соціально спрямованих цілей бізнесу з антисоціальними інтересами корумпованих посадовців [149, с. 140-143].

Розвиток та трансформація економічної злочинності підпорядковуються певним об'єктивним закономірностям. Серед них: перетворення попередніх форм економічних кримінальних правопорушень у нові, що відображають вирішення ключових соціально-економічних протиріч; зміна змісту злочинності у залежності від форм власності та способів її використання; модифікація соціально-економічних інтересів підприємців, владних структур та еліт під

впливом суспільного розвитку; розширення злочинності з економічної сфери на інші соціальні галузі.

Такий розвиток включає як стабілізуючий ефект, так і дестабілізуючий вплив, а неформальні протиправні дії часто трансформуються у кримінальні економічні відносини. Під час трансформації змінюються системи цінностей та взаємовідносини між державою та суб'єктами підприємництва, коригуються їхні соціально-економічні потреби та механізми їх реалізації [53, с. 128].

Кримінологічна характеристика злочинності у сфері підприємництва становить один із ключових науково-аналітичних інструментів пізнання її сутнісної природи, структурних закономірностей та соціально-економічних наслідків для суспільства в цілому. Вона передбачає комплексне дослідження соціальних, економічних, технологічних та інших чинників, що створюють сприятливе підґрунтя для розвитку злочинності, та дає змогу сформувати соціальний портрет правопорушника, з'ясувати його мотиваційну сферу, встановити конкретні способи вчинення кримінальних правопорушень, а також виявити умови та обставини, що формують середовище, зручне для здійснення протиправної діяльності.

Таким чином, кримінологічна характеристика не лише описує об'єктивний стан злочинності, а й дає змогу розуміти її соціальні й економічні детермінанти, що особливо актуально для України в умовах воєнного стану та втрати чинності Господарського кодексу.

Усвідомлення сутності та змісту кримінологічної характеристики є потужним інструментом для формування дієвих стратегій запобігання злочинності та ефективної протидії їй. Її застосування надає кримінологам, працівникам правоохоронних органів та іншим зацікавленим суб'єктам можливість здійснювати поглиблений аналіз причин і умов, що стимулюють злочинну поведінку, та цілеспрямовано впливати на них шляхом розроблення відповідних державних політик, профілактичних програм і превентивних заходів [60, с. 193-194].

У науковій літературі поняття «кримінологічна характеристика» не має однозначного тлумачення. У широкому розумінні воно охоплює сукупність кількісних і якісних показників окремих видів злочинності, соціально-психологічні портрети правопорушників, всебічний аналіз причин та умов, що зумовлюють вчинення злочинів, а також комплекс заходів, спрямованих на їх запобігання та профілактику. Наприклад, як було вже зазначено вище, М.І. Фіалка визначає кримінологічну характеристику як комплекс обов'язкових елементів, що відображають суттєві риси та властивості злочинів. До них відносяться:

просторово-часові параметри, які демонструють місце і час злочинних дій, їх взаємозв'язки та тенденції розвитку;

особливості, важливі для розуміння детермінант злочинності, зокрема характеристика правопорушників, криміногенні ситуації та обставини вчинення кримінальних правопорушень;

фактори, що впливають на профілактичну діяльність, включаючи специфіку зв'язків між елементами кримінологічної характеристики та реакцію правоохоронних органів на злочини [220, с. 349].

З юридичної точки зору у кримінальному праві категорія «кримінально-правова характеристика» аналізується через чотири основні елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону. Проте в кримінології, яка вивчає злочинність як сукупність різних порушень у суспільстві протягом певного періоду, підхід до характеристики злочинності потребує ширшого аналізу. Зокрема, застосовують кількісні та якісні показники: рівень злочинності, коефіцієнт, питому вагу, а також досліджують структуру, характер, географію та топографію злочинних проявів. Крім того, широко використовується кількісно-якісний підхід, що дозволяє оцінювати динаміку злочинності на основі статистичних даних. Важливо відзначити, що предметом кримінології є не лише загальна злочинність, але й окремі її групи та види [205].

Таким чином, кримінологічна характеристика може охоплювати загальну злочинність, конкретні групи злочинів або певні кримінальні прояви. Особливу

увагу слід приділяти географічним аспектам злочинності, оскільки вони дозволяють визначити локальні та регіональні тенденції. У контексті злочинності у сфері підприємницької діяльності доцільно орієнтуватися на статистичні дані за 2022–2024 роки. При цьому варто враховувати, що через окупацію частини територій, статистика не включає дані щодо економічних злочинів у Донецькій та Луганській областях, Криму, а також частково у Херсонській, Запорізькій та Харківській областях. Це суттєво вплинуло на загальні показники злочинності у сфері підприємницької діяльності за вказаний період, відображаючи складнощі з отриманням повної та достовірної інформації.

У сучасних умовах, коли Господарський кодекс України втратив чинність, кримінологічна характеристика набуває ще більшого значення, оскільки допомагає аналізувати злочинність у підприємницькій сфері без чітких законодавчих рамок. Це дозволяє розуміти соціально-економічні детермінанти, мотивацію правопорушників, а також фактори, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, і формувати більш ефективні превентивні заходи та стратегії протидії.

Географія злочинності у сфері підприємницької діяльності виступає як кількісно-якісний показник, який відображається у первинних облікових документах про кримінальні правопорушення, враховуючи місце їх вчинення, дані про злочинця та завдані матеріальні збитки. Аналіз географії злочинності дозволяє визначити структуру кримінальних правопорушень, оцінити співвідношення між видами та групами правопорушень у різних регіонах, а також зіставити їх із соціально-економічними умовами територій [216, с. 150].

У сфері підприємницької діяльності географічний розподіл злочинності має свою специфіку та характеризується рядом притаманних лише їй особливостей. Такі кримінальні правопорушення, як правило, пов'язані з фінансовою, виробничою та підприємницькою активністю. Найвищі показники спостерігаються у промислово та економічно розвинених регіонах, таких як Київська, Дніпропетровська, Харківська та Одеська області, що обумовлено концентрацією фінансового та виробничого потенціалу. Крім того, через активні

бойові дії в Україні, значно зросла злочинність у сфері підприємництва у Західних регіонах, зокрема у Львівській області, що пояснюється переміщенням бізнесу із центральних та східних областей. Власне, близько третини кримінальних правопорушень у сфері підприємництва припадає на ці регіони.

Статистичні дані за 2023 рік демонструють наступну ситуацію: у м. Києві зареєстровано 1 072 кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності, а у Київській області – 454 випадки, що складає 22,15 % та 9,38 % від загальної кількості відповідних кримінальних правопорушень по Україні. Для порівняння, у 2022 році ці показники були нижчими: 793 кримінальних правопорушень у м. Києві та 162 – у Київській області (23,23 % та 4,74 %) [92; 93]. Підвищення кількості кримінальних правопорушень у 2023 році пов'язане не лише з економічними факторами, а й із змінами, що спричинили воєнні дії та переміщення бізнесу.

Високі показники також зафіксовані у Одеській, Дніпропетровській, Харківській та Рівненській областях, де кількість кримінальних правопорушень перевищує 200 випадків. Наприклад, у 2023 році в Одеській області зафіксовано 253 випадки (5,23 % від загальноукраїнського обсягу), тоді як у 2022 році – 135 (3,95 %) [153]. У Дніпропетровській області у 2023 році було зареєстровано 297 злочинів (6,14 %), порівняно з 195 у 2022 році (5,71 %) [67].

У Харківській області у 2023 році зареєстровано 206 випадків (4,26 %), що майже у два рази більше, ніж у 2022 році – 90 випадків (2,64 %) [223]. У Рівненській області – 204 кримінальні правопорушення у 2023 році (4,21 %), тоді як у 2022 році – 140 (4,10 %) [199].

Найнижчі показники злочинності у сфері підприємницької діяльності спостерігаються у Житомирській, Кіровоградській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях. У 2023 році на ці регіони припало лише 12,62 % від загальної кількості кримінальних правопорушень відповідної категорії, у 2022 році – 11,57 % [81; 95; 212; 224; 225; 226; 227].

Детально: Житомирська область: 2023 р. – 89 (1,83 %), 2022 р. – 59 (1,73 %) [81], Кіровоградська область: 2023 р. – 95 (1,96 %), 2022 р. – 58 (1,70 %) [95], Тернопільська область: 2023 р. – 91 (1,88 %), 2022 р. – 50 (1,46 %) [212], Херсонська область: 2023 р. – 30 (0,62 %), 2022 р. – 19 (0,56 %) [224], Хмельницька область: 2023 р. – 57 (1,18 %), 2022 р. – 75 (2,20 %) [225], Черкаська область: 2023 р. – 84 (1,73 %), 2022 р. – 28 (0,82 %) [226], Чернігівська область: 2023 р. – 79 (1,63 %), 2022 р. – 51 (1,49 %) [227].

Ці дані свідчать про явну територіальну концентрацію кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності у промислово розвинених та стратегічно важливих регіонах, а також про зростання ролі Західних областей України як нового центру підприємницької активності через воєнний тиск на східні та південні території. Аналіз географії злочинності дозволяє виділяти локальні вектори ризику та розробляти цільові превентивні заходи, що особливо актуально у сучасних умовах воєнного стану та втрати чинності Господарського кодексу.

Злочинність у сфері підприємницької діяльності демонструє різні прояви залежно від типу населеного пункту, де вона відбувається. Так, у сільській місцевості кримінальні правопорушення часто пов'язані з нижчим рівнем освіти: у 2023 році лише 12,6 % злочинців мали вищу або неповну вищу освіту, тоді як у 2022 році цей показник становив 11,4 %. Водночас у міських регіонах кримінальні правопорушення в галузі підприємництва вчиняє переважно міське населення – 92,3 % у 2023 році та 91,6 % у 2022 році [174].

Статистичні дані свідчать, що кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності частіше вчиняють чоловіки віком від 30 до 50 років (57,8 % у 2023 році та 56,2 % у 2022 році). Жінки здебільшого вчиняють такі кримінальні правопорушення у молодшому віці – до 30 років (34,2 % у 2023 році та 31,6 % у 2022 році) [174]. Ці тенденції підтверджують, що вікові та гендерні характеристики суб'єктів підприємницької злочинності мають важливе значення для розробки профілактичних та превентивних заходів.

Географія злочинності у сфері підприємництва відображає нерівномірний розподіл кримінальних правопорушень між регіонами. Значна частина кримінальних правопорушень 2022–2023 років не врахована у статистиці через тимчасову окупацію територій Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та частково Харківської областей, що безпосередньо вплинуло на кількість зареєстрованих випадків.

У сучасних умовах найбільшу концентрацію кримінальних правопорушень у підприємницькій сфері спостерігають у великих та економічно розвинених областях – Київській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Львівській та у м. Києві. Це пояснюється концентрацією інтелектуального, виробничого, фінансового та підприємницького потенціалу держави. Навпаки, найменша кількість кримінальних зареєстрована у Житомирській, Кіровоградській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях.

Власні спостереження дозволяють стверджувати, що географічний розподіл злочинності у сфері господарювання є тісно пов'язаний із соціально-економічними змінами, переміщенням бізнесу та обмеженнями, що виникають унаслідок воєнних дій, і потребує постійного моніторингу для ефективного планування превентивних заходів.

2.2. Детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану

Злочинність у сфері підприємницької діяльності є складним соціально-правовим явищем, що формується під впливом сукупності економічних, правових, соціальних, політичних та психологічних чинників. В умовах воєнного стану ці чинники набувають якісно нових характеристик, зумовлених глибокими трансформаціями суспільних відносин, порушенням усталених господарських зв'язків, обмеженням державного контролю, змінами у системі правового регулювання та підвищенням рівня загальної соціальної напруги. Воєнні дії,

тимчасова окупація окремих територій, міграція населення, руйнування інфраструктури й економічна нестабільність істотно впливають як на легальну підприємницьку діяльність, так і на криміногенне середовище, у якому вона функціонує.

У кримінологічній науці детермінанти злочинності традиційно розглядаються як система причин, умов та факторів, що зумовлюють виникнення, поширення і відтворення кримінально протиправної поведінки. У сфері підприємництва ця система має специфічний характер, оскільки злочинна активність тут тісно пов'язана з особливостями економічних процесів, механізмами державного регулювання, податковою та митною політикою, а також із рівнем правосвідомості та ділової культури суб'єктів господарювання. В умовах воєнного стану зазначені чинники доповнюються надзвичайними правовими режимами, спрощеними процедурами державних закупівель, гуманітарною та військовою допомогою, валютними й експортно-імпортними обмеженнями, що створює як нові можливості для легального бізнесу, так і нові ризики криміналізації економічної діяльності.

Особливу роль у формуванні детермінант злочинності у сфері підприємницької діяльності відіграють деформації економічного середовища, зростання тіньових процесів, дефіцит ресурсів, нерівність доступу до державної підтримки, а також зниження ефективності контролюючих і правоохоронних інституцій унаслідок їх переорієнтації на виконання завдань, пов'язаних із обороною держави. У таких умовах підприємницька діяльність нерідко стає сферою підвищеного криміногенного ризику, де незаконні схеми ухилення від оподаткування, зловживання бюджетними коштами, шахрайство, контрабанда та корупційні практики отримують додаткові стимули для поширення.

З огляду на викладене, наукове дослідження детермінаційного комплексу злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану постає як об'єктивна необхідність, без якої неможливе формування дієвої системи кримінологічної профілактики, науково обґрунтоване вдосконалення кримінально-правової політики та забезпечення належного рівня економічної

безпеки держави. Виявлення і наукове осмислення причинно-умовних комплексів, що породжують криміналізацію підприємницьких відносин у період збройного протистояння, дає змогу не лише глибше зрозуміти механізми функціонування економічної злочинності, а й обґрунтувати практичні заходи щодо її нейтралізації в умовах воєнних викликів.

У сучасній кримінологічній доктрині переважає підхід, згідно з яким ключову роль у формуванні злочинності у сфері підприємницької діяльності відіграють внутрішні суперечності економічної системи, що загострюються в кризові періоди розвитку держави [120, с. 32]. Для України ця теза набула особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли ринкове середовище зазнає істотних деформацій через руйнування виробничих ланцюгів, міграцію капіталу, втрату майна та нерівномірний доступ до державних ресурсів.

Водночас значний масив криміногенних чинників формується внаслідок неефективної організації господарської діяльності в окремих секторах економіки, а також через законодавчі прогалини та нормативну нестабільність. Скасування Господарського кодексу України та перехід до регулювання підприємницьких відносин переважно засобами цивільного й публічного права, за відсутності належної адаптації правозастосовної практики, створює додаткові правові ризики, які можуть стимулювати ухилення від законних процедур, зловживання правами і формування тіньових схем. Такі процеси негативно впливають на правосвідомість суб'єктів підприємництва, формують толерантність до порушення нормативних вимог і знижують рівень дотримання правового порядку в економічній сфері.

Окрему групу детермінант кримінологи пов'язують із процесами інституційного зрощування кримінальних угруповань із представниками органів державної влади, правоохоронних структур та управлінськими елітами бізнесу [120, с. 158]. В умовах воєнного стану ці явища набувають особливої небезпеки у сферах державних закупівель, логістики гуманітарної допомоги, оборонного замовлення та розподілу бюджетних ресурсів, де послаблення контролю та

прискорені процедури створюють сприятливе середовище для корупційно-кримінальних практик.

Суттєвими чинниками криміналізації підприємницької діяльності залишаються низький рівень правової культури, інституційна слабкість правоохоронної системи та фрагментарність нормативного регулювання економіки [85, с. 153]. У воєнний період ці проблеми посилюються через перевантаження державних органів завданнями оборони, що об'єктивно знижує спроможність контролювати економічні процеси та оперативно реагувати на нові форми злочинності.

Поглиблене розуміння природи таких детермінант пропонує Ю. Ф. Кваша, який пов'язує злочинність насамперед із фундаментальними характеристиками системи господарювання та її економічною основою. Аналізуючи детермінанти сучасної злочинності, він пропонує розрізняти кілька взаємопов'язаних рівнів причинності [110, с. 200]. До загальних, або системних, причин належать особливості ставлення до власності, перекося у розподілі ресурсів, деформації товарно-грошових відносин та недоліки економічного управління. В українських реаліях воєнного часу ці чинники проявляються, зокрема, у спотвореному доступі до державної допомоги, різкій майновій поляризації та зростанні спекулятивних практик.

Другу групу утворюють конкретні, або спеціальні, причини, що полягають у відсутності у значної частини населення навичок правомірної економічної поведінки, недостатній обізнаності щодо процедур здійснення угод, а також у складності сучасного правового поля, яке після втрати чинності Господарського кодексу стало менш системним і більш фрагментованим. Третю групу складають умови вчинення конкретних кримінальних правопорушень, у межах яких взаємодіють криміногенні та антикриміногенні фактори, що особливо виразно проявляється у зонах підвищеного економічного ризику, пов'язаних з війною.

Аналогічної позиції дотримується Н.Г. Мазій, яка вбачає одну з головних причин високого рівня сучасної злочинності у відставанні законодавчої бази від реальних потреб економічного розвитку. Вона підкреслює, що правові інститути

часто не встигають адекватно відреагувати на швидкі трансформації господарських відносин, обмежуючись фіксацією вже наявних змін без створення ефективних механізмів їх правового врегулювання [134, с. 155]. До факторів такої невідповідності він відносить суперечності та прогалини у законодавстві, його невідповідність логіці ринкової економіки, слабкість механізмів реалізації права та неузгодженість нормативно-правових актів між собою. В Україні ці проблеми ускладнюються фрагментацією економічного законодавства після скасування Господарського кодексу, що підвищує ризики зловживань і правової невизначеності.

Серед організаційних детермінант злочинності у сфері підприємницької діяльності особливе місце посідає відсутність дієвої системи кримінологічного моніторингу економічних процесів, що суттєво обмежує можливості своєчасної ідентифікації нових криміногенних тенденцій, адекватного реагування на їх прояви та науково обґрунтованого прогнозування потенційних ризиків у відповідній сфері [134, с. 161]. У період воєнного стану така прогалина особливо небезпечна, оскільки економічні процеси змінюються швидко і нерівномірно. Додатково криміногенний ефект посилюється низьким рівнем розкриття кримінальних правопорушень у сфері підприємництва, що фактично формує прошарок осіб, які систематично здійснюють незаконну господарську діяльність, не побоюючись невідворотності кримінальної відповідальності.

На рівень злочинності у сфері підприємницької діяльності істотно впливають соціально-економічні та правові трансформації, що формують мотивацію протиправної поведінки суб'єктів господарювання. Зокрема, як слушно зазначається у науковій літературі, до ключових криміногенних чинників належать зростання матеріальних потреб населення, поширення суспільної терпимості до будь-яких способів перерозподілу майнових благ, зниження рівня солідарності щодо дотримання кримінально-правових заборон, низька обізнаність громадян про межі юридичної відповідальності у сфері економічної діяльності, а також втрата довіри до правоохоронних органів і небажання співпрацювати з ними [120, с. 165]. В умовах воєнного стану ці

чинники істотно посилюються через зростання соціальної тривожності, втрату доходів, вимушене переміщення населення та ослаблення комунікації між державою і бізнесом.

Злочинність у підприємницькій сфері, по суті, є порівняно новою формою кримінальної активності, яка історично сформувалася на стику тіньової економіки та організованих злочинних спільнот. Її витоки пов'язані, з одного боку, з нелегальним бізнесом, а з іншого - з інституціоналізованими кримінальними структурами («злочодіями в законі» та кримінальними авторитетами), які виникли на основі взаємовигідних механізмів контролю над тіньовими доходами та встановлення неформальних правил їх розподілу [206, с. 114]. У сучасних умовах України ці історичні закономірності трансформуються, проте зберігають свою актуальність, особливо в умовах ослаблення регуляторного середовища через скасування Господарського кодексу та надзвичайний правовий режим.

Починаючи з 1990-х років організована злочинність поступово вийшла за межі тіньового сектору та активно інтегрувалася у процеси приватизації й перерозподілу державної власності. Засвоєння механізмів легалізації незаконно отриманих доходів сприяло проникненню кримінальних угруповань у легальну економіку, насамперед у найбільш прибуткові галузі та підприємства. Традиційні злочинні промисли - контрабанда, незаконний обіг зброї, наркобізнес - дедалі частіше набувають форми псевдопідприємницької діяльності, формуючи сегменти так званої «чорної економіки». Це дозволяє говорити про процес консолідації організованої та підприємницької злочинності у вигляді організованої злочинності економічного спрямування.

Водночас організована злочинність у сфері економіки вже не обмежується діяльністю окремих угруповань, а набуває рис системного явища сучасних господарських відносин. Відбувається криміногенна структуризація економіки за принципами, що раніше були властиві лише кримінальним промислам, що завдає масштабної шкоди суспільству. Прагнення максимізації прибутку дедалі менше узгоджується з вимогами екологічної безпеки, довгострокового розвитку

та захисту національних інтересів [64, с. 165]. В Україні ці процеси додатково загострюються через воєнні потреби економіки, де ресурси концентруються у стратегічних секторах, що підвищує криміногенний потенціал їх використання.

Інтеграція організованої злочинності в економічні процеси призводить не лише до відтворення злочинів, а й до гальмування суспільного розвитку загалом. Господарські відносини дедалі більше трансформуються за логікою спекулятивної економіки, спрямованої на перерозподіл уже наявних ресурсів, а не на їх створення [209]. Для України воєнного часу це означає підрив інвестиційної привабливості, втрату податкової бази та послаблення фінансової спроможності держави.

На нашу думку, сьогодні спостерігається небезпечна недооцінка масштабів і глибини загроз економічній безпеці, які походять від організованої підприємницької злочинності. Хоча в другій половині 1990-х і на початку XXI ст. завдяки політичним та управлінським заходам вдалося суттєво обмежити відкриту активність кримінальних структур, значна їх частина трансформувалася та адаптувалася до нових умов.

Наразі ці угруповання дедалі активніше освоюють сфери «нової економіки», зокрема цифровий бізнес, онлайн-платформи, міжнародні фінансові операції, застосовують складні юридичні схеми перерозподілу власності й рейдерських захоплень, маскуючись під легальний бізнес. Крім того, організована підприємницька злочинність швидко глобалізується, набуваючи транскордонного характеру та інтегруючись у міжнародні злочинні мережі в умовах загальносвітової нестабільності [221, с. 214]. Для України у стані війни це створює додаткові ризики витоку капіталу, незаконного вивезення ресурсів та фінансування ворожих структур.

Новий рівень суспільної небезпеки та масштаб завданої шкоди організованою підприємницькою злочинністю зумовлюють необхідність її комплексного кримінологічного аналізу, зокрема дослідження соціально-економічних детермінант, динаміки, форм прояву та специфіки діяльності

організованих злочинних груп у різних сегментах підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

До кола базових соціально-економічних процесів, що зумовлюють загострення злочинності у сфері підприємницької діяльності, належить передусім зростання стану аномії - руйнування традиційних ціннісних орієнтирів, моделей правомірної економічної поведінки та суспільної довіри. Вона проявляється у глибокій кризі суспільних очікувань, коли переважна частина населення не має реальних можливостей досягти офіційно проголошених стандартів добробуту легальними засобами. В умовах воєнного стану в Україні цей розрив між декларованими соціально-економічними цілями та фактичними можливостями їх досягнення істотно поглиблюється через інфляцію, втрату майна, руйнування підприємств і вимушене переміщення населення.

Формування сучасного прошарку підприємців значною мірою відбувалося і продовжує відбуватися за рахунок вихідців із тіньового сектору економіки. Історично на початкових етапах ринкових трансформацій значна частина осіб із кримінальним минулим активно інтегрувалася у легальний бізнес, легалізуючи значні обсяги капіталу. Так, за даними дослідження Інституту прикладної політики, 40 % опитаних так званих «нових» мільйонерів раніше займалися незаконною підприємницькою діяльністю, 22,5 % притягувалися до кримінальної відповідальності, а кожен четвертий зберігав зв'язки з кримінальним середовищем [105]. Ці закономірності зберігають актуальність і для сучасної України, де воєнні умови створюють додаткові можливості для «відмивання» коштів через гуманітарні, оборонні та логістичні проекти.

Суттєвим криміногенним чинником залишається дисбаланс між легальними доходами та реальним прожитковим мінімумом. Тенденція зниження частки оплати праці у структурі валового внутрішнього продукту при одночасному зростанні частки підприємницьких доходів формує соціальну нерівність і стимулює пошук нелегальних шляхів збагачення. У поєднанні з воєнною економікою, де значна частина ресурсів перерозподіляється

адміністративним шляхом, це призводить до девальвації традиційних «трудо­вих» цінностей - професіоналізму, кваліфікації, добросовісності та орієнтації на якість продукції. Як показують соціологічні опитування, дедалі менше людей вірить, що саме талант і праця є шляхом до матеріального успіху; натомість ефективними стратегіями вважаються спекулятивні операції та легалізація сумнівних доходів.

Додатковим чинником криміналізації підприємницької діяльності є тривалий спад виробництва в низці галузей економіки, що супроводжується поширенням прихованого безробіття. Значна кількість працівників формально перебуває у трудових відносинах, але фактично перебуває у неоплачуваних відпустках або вимушених простоях (від 5,5 до 7 % зайнятого населення), що формує соціальну фрустрацію і підштовхує до участі у тіньових схемах.

Характерною рисою сучасної економіки України є надмірно висока частка тіньового сектору, який набув системного й інституціоналізованого характеру. Йдеться не лише про поширеність нелегальних операцій, а й про існування стійких механізмів відтворення тіньової економіки, що живить організовану злочинність економічної спрямованості [76]. В умовах воєнного стану та після втрати чинності Господарського кодексу України фрагментарність регулювання підприємницької діяльності створює додаткові «сірі зони», у яких тіньовий бізнес легко маскується під легальні правові форми.

Одним із найбільш небезпечних наслідків високої криміналізації підприємницької сфери є різке зниження інвестиційної привабливості економіки. Капітал концентрується не у виробничих секторах, а в спекулятивних фінансових інструментах, операціях із нерухомістю та предметами розкоші, що не створює доданої вартості та не сприяє відновленню країни після війни.

Подолання цих негативних тенденцій можливе лише за умови системного усунення соціально-економічних детермінант організованої злочинності у сфері підприємництва. Йдеться про розширення легального сектору економіки, формування справедливих виробничих відносин, проведення виваженої державної економічної політики, а також створення стабільної, несуперечливої

правової бази після скасування Господарського кодексу. Ключовим є також переорієнтування ціннісно-мотиваційних установок бізнесу з короткострокового спекулятивного прибутку на довгостроковий розвиток і суспільну відповідальність.

У більш загальному вимірі чинники, що визначають злочинність у сфері економічної діяльності, формуються в самій структурі економічних відносин конкретного суспільства - у внутрішніх суперечностях господарського механізму, диспропорціях у розподілі ресурсів, недоліках економічного планування та регулювання.

При цьому варто враховувати, що тогочасна кримінологія тривалий час виходила з хибної ідеї про «безкриміногенність» соціалістичних економічних відносин, які нібито не могли породжувати підприємницьку злочинність. Сучасні реалії, зокрема досвід трансформаційної та воєнної економіки України, переконливо доводять, що саме деформації економічних відносин і правового регулювання є одними з ключових джерел криміналізації підприємницької діяльності.

Тривалий час у кримінологічній науці домінувала позиція, відповідно до якої причини економічної та підприємницької злочинності зводилися переважно до особистісних якостей окремих індивідів - дрібнобуржуазної ідеології, корисливості, прагнення до наживи тощо. Лише в період «перебудови» та «гласності» радянська кримінологія почала системно звертати увагу на внутрішні суперечності самої економічної системи. При цьому підкреслювалося, що економічні відносини охоплюють не лише сферу виробництва, а й обмін, розподіл матеріальних благ як між суб'єктами підприємницької діяльності, так і між громадянами загалом [39, с. 17].

Хоча ці відносини мають об'єктивний характер, вони не існують поза політичним та правовим середовищем, яке суттєво впливає на механізми їх функціонування. Різні суспільно-економічні моделі - соціалістична чи ринкова - інтерпретують ці закономірності по-різному, однак жодна з них не є вільною від економічної злочинності. Її масштаби можуть змінюватися залежно від стадії

економічного циклу - зростання, спаду чи стагнації - але сама вона є постійним супутником будь-якої економічної системи.

У цьому контексті слід виходити з того, що кожна модель господарювання, незалежно від її політико-правової природи, містить внутрішні суперечності, які породжують нерівність можливостей у доступі до ресурсів та задоволенні життєво важливих потреб. Саме ця нерівність і створює криміногенний ґрунт для підприємницької злочинності. Ринкові відносини, особливо в умовах слабого правового регулювання, ще більшою мірою відтворюють такі ризики, оскільки орієнтуються на максимізацію прибутку, конкуренцію та економічну диференціацію, що у воєнний період в Україні набуває особливо загрозливих форм.

Таким чином, злочинність у сфері підприємницької діяльності зумовлюється не лише деформаціями економіки, а всією сукупністю соціальних дисфункцій розвитку держави. Тому аналіз її детермінант потребує комплексного підходу, який охоплює різні рівні суспільного життя:

економічні відносини;

структуру соціальних взаємодій;

політико-ідеологічні процеси;

систему морально-психологічних цінностей;

умови формування економіко-правової свідомості особи;

конкретні криміногенні ситуації та мотивацію економічних кримінальних правопорушень [96, с. 79].

Усі обставини, що сприяють протиправній поведінці у сфері підприємництва, умовно можна згрупувати у три блоки: державно-політичні, організаційно-господарські та соціально-психологічні. Перший із них пов'язаний з особливостями економічної політики держави в період трансформації від командно-адміністративної до ринкової системи. Такий перехід, як показує досвід, відбувався фрагментарно, із прийняттям поспішних і неузгоджених рішень, що підривало стабільність господарського середовища [86, с. 67]. Для сучасної України цей фактор додатково ускладнюється воєнним

станом і втратою чинності Господарського кодексу, що спричинило правову фрагментацію регулювання підприємницької діяльності.

Процес реформування економіки відбувався без належного державного контролю, часто орієнтуючись на інтереси окремих груп та зовнішніх економічних акторів. Як наслідок, держава фактично втратила важелі управління ключовими економічними процесами, сподіваючись на саморегуляцію ринку. Проте світова практика доводить, що ринок без ефективного державного втручання не забезпечує ні справедливості, ні стабільності. Руйнування старої системи без створення нової призвело до деградації економічної інфраструктури, падіння виробництва, зростання безробіття, затримок виплати заробітної плати та відставання правового регулювання від реальних потреб суспільства [76, с. 421].

Друга група детермінант пов'язана з ослабленням державного контролю за ходом економічних реформ. Було зруйновано системи обліку, звітності та нагляду за приватизацією, діяльністю банків, зовнішньоекономічними операціями, торговельно-посередницькою сферою та підприємствами з іноземним капіталом. Це створило сприятливі умови для масових зловживань, привласнення державних ресурсів і фінансових махінацій, що зрештою призвело до глибокої дестабілізації економіки [120, с. 29]. У воєнний час ці ризики багаторазово зростають через обмеженість контролю та надзвичайні процедури господарювання.

Третя група чинників охоплює соціально-психологічну неготовність населення і управлінських еліт до функціонування в умовах ринку. Багато представників колишньої адміністративної системи намагалися зберегти свій вплив шляхом привласнення державного майна в процесі приватизації, фактично відтворюючи старі владні моделі в нових економічних формах. Це, у поєднанні з економічною нестабільністю, сприяло формуванню в суспільстві стійкого правового нігілізму та недовіри до інститутів держави.

Ступінь впливу зазначених груп детермінант на рівень, динаміку та структуру злочинності у сфері підприємницької діяльності є неоднорідним,

проте в реальних умовах вони перебувають у стані складної функціональної взаємодії та взаємного підсилення, що зумовлює формування інтегрованого криміногенного середовища функціонування суб'єктів господарювання. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах воєнного стану та правової нестабільності, пов'язаної зі втратою чинності Господарського кодексу України, що суттєво деформує нормативно-регуляторну основу підприємницької діяльності та створює додаткові передумови для криміналізації економічних відносин.

Таким чином, трансформація України до ринкової моделі господарювання, що нині відбувається в умовах повномасштабної війни, супроводжується загостренням структурних соціально-економічних протиріч між новою логікою економічних відносин і реальною здатністю держави забезпечувати їх правове, інституційне та управлінське врегулювання. Особливої гостроти ці суперечності набули після втрати чинності Господарського кодексу України, що суттєво змінило архітектуру правового регулювання підприємницької діяльності та створило нові регуляторні розриви між публічними і приватними інтересами у сфері господарювання. За таких умов головна криміногенна основа злочинності у сфері підприємницької діяльності полягає у поглибленні дисбалансу між прагненням суб'єктів економічної діяльності задовольнити свої матеріальні потреби легальними способами та фактичною можливістю реалізувати ці потреби в умовах правової, економічної і воєнної нестабільності [230, с. 179].

Виходячи з цього, ключовими групами детермінант злочинності у сфері підприємництва залишаються економічні, соціально-політичні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові чинники, а також рівень ефективності правоохоронної системи. Водночас у сучасній Україні, що функціонує в режимі воєнної економіки, саме економічні детермінанти відіграють домінуючу роль, оскільки вони формують як матеріальні умови життя суб'єктів господарювання, так і їхні криміногенні мотивації. Такі чинники являють собою сукупність історично змінних негативних явищ у господарській системі, які, з одного боку, впливають на рівень економіко-правової культури

підприємців, а з іншого – створюють середовище, у якому задоволення базових та підприємницьких потреб усе частіше здійснюється через незаконні механізми.

Економічна криза, що посилилася внаслідок воєнних дій, руйнування виробничої інфраструктури, логістичних ланцюгів та енергетичної системи, виявляється у скороченні виробництва, дисбалансі фінансової системи, зниженні купівельної спроможності населення, зростанні інфляції та падінні продуктивності праці. Усе це істотно загострює криміногенну ситуацію, створюючи сприятливі умови для розширення економічної злочинності. Як і раніше, Україна демонструє значні втрати валового внутрішнього продукту та обсягів промислового виробництва, що, за оцінками, в окремі періоди перевищували критичні показники економічної безпеки [166, с. 329].

Посилення боргової залежності держави та критичний дефіцит бюджетних ресурсів, спричинений воєнними видатками, додатково підривають стійкість легального сектору економіки. Унаслідок цього значну частину господарських процесів перехоплює тіньова й криміналізована економіка, обсяги якої за своїм впливом і далі співмірні з офіційною економічною діяльністю [46, с. 76]. Для підприємців це означає формування паралельних, неформальних ринків капіталу, товарів і послуг, що дедалі більше витісняють законні моделі ведення бізнесу.

Особливо небезпечним чинником криміналізації підприємницького середовища є недосконалість регулювання кредитно-фінансових відносин, яка в умовах війни трансформувалася у масовий відтік капіталу за кордон, валютні махінації, фіктивне експортування товарів та використання офшорних механізмів. Підприємці вимушено або свідомо застосовують бартерні схеми, акумулюють кошти на рахунках іноземних банків, уникаючи юрисдикції національного фінансового контролю. Водночас шахрайські практики у банківській, страховій, інвестиційній та холдинговій сферах залишаються прямим наслідком системних прорахунків економічної політики держави [231, с. 55].

Особливу кримінологічну значущість у сучасних умовах набуває структурна деформація підприємницького сектору, коли більшість бізнес-активності зосереджується у сфері торгівлі та посередництва, тоді як промислове виробництво залишається недофінансованим і вразливим. Така модель економіки формує надсистему, у межах якої фінансово-торговельні угруповання фактично домінують над реальним сектором, акумулюючи надприбутки без створення суспільно корисної доданої вартості.

За відсутності цілеспрямованої державної політики підтримки виробництва ця тенденція закономірно веде до подальшої криміналізації економіки. Надмірна лібералізація, хаотичне податкове регулювання, маніпуляції з валютним курсом, кредитними ставками та пільгами для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що особливо загострилися після втрати чинності Господарського кодексу України, істотно знизили керованість економічних процесів. Це створило системні можливості для зловживань, тінізації бізнесу та масштабного зростання економічної злочинності. Дисфункції грошового обігу, податкової та кредитної системи, спрямовані на ситуативне «латання» бюджетних і фінансових розривів, фактично лише посилили загальну криміногенність господарського середовища [143, с. 34].

У підсумку відбулося різке зростання корисливих кримінальних правопорушень, зокрема у сфері підприємницької діяльності, які не були притаманні командно-адміністративній системі. Серед них – незаконний експорт стратегічної сировини, валютні махінації, фальшивомонетництво, маніпуляції з цінами, шахрайство з фінансовими ресурсами, фіктивне підприємництво, зловживання у сфері кредитування та інші складні фінансово-господарські злочини. Дефекти цінової політики й надалі створюють простір для спекуляції та багаторазового перепродажу товарів, у тому числі в межах державних замовлень, за штучно завищеними цінами. За таких умов суб'єкти, що контролюють ринкові ніші, нерідко отримують більші прибутки від маніпуляцій уже виробленими товарами, ніж від інвестування у реальний сектор, що остаточно закріплює

криміногенну модель розвитку підприємницької економіки в умовах воєнного стану.

Суттєвим каталізатором погіршення криміногенної ситуації у сфері підприємницької діяльності стало руйнування раніше функціонуючої системи державного контролю за господарськими процесами. Послаблення, а згодом і фактична ліквідація спеціалізованих ревізійних та контрольних інституцій створили сприятливе середовище для масштабних фінансових зловживань. У ході реформування економіки контрольноревізійний механізм адміністративно-командної системи не був ні модернізований, ні інтегрований у нову модель управління, що підтверджується відсутністю будь-яких системних рішень у державних програмах економічних перетворень [232, с. 335]. В умовах сьогодення, коли Господарський кодекс України втратив чинність, а правове регулювання підприємницької діяльності зазнало суттєвої трансформації, ця інституційна прогалина набула ще більшої криміногенної ваги, особливо в період воєнного стану.

У результаті розкрадання державного майна та загальне економічне виснаження країни тривалий час відбувалися в умовах практично повної відсутності ефективного контролю за розвитком економічних процесів. Стара система державного нагляду була демонтована, тоді як нова, адаптована до ринкових і воєнних реалій, так і не була належним чином створена. Соціальна апатія, високий рівень тривожності населення та руйнування традиційних механізмів суспільного контролю, характерні для воєнного часу, ще більше послабили здатність суспільства стримувати криміналізацію економічних відносин. У сукупності ці чинники спричинили стрімке зростання злочинності, зокрема у сфері підприємницької діяльності.

Незбалансованість між проголошеною свободою підприємництва та відсутністю ефективних механізмів соціальної відповідальності й державного контролю формує у значної частини суб'єктів господарювання уявлення про фактичну безкарність. Це стимулює використання протиправних і напівлегальних схем для вирішення економічних проблем, що в умовах війни,

дефіциту ресурсів і нестабільності ринків лише посилюється. Важливою складовою цієї криміногенної ситуації залишається діяльність правоохоронних органів, які є ключовим елементом у системі стримування економічної злочинності.

Однак результати статистичних спостережень та вибірових кримінологічних досліджень вказують на серйозні дисфункції в організації протидії кримінальним правопорушенням у сфері підприємництва. Попри загальну тенденцію до зростання таких правопорушень, кількість засуджених за контрабанду, спекуляцію, обман споживачів, привласнення, розтрату, зловживання службовим становищем та порушення правил торгівлі систематично зменшується. За даними дослідження, із 33 складів кримінальних правопорушень, передбачених відповідною главою Кримінального кодексу України, правоохоронні органи фактично ігнорували 20, що становить 61% [147]. В умовах воєнного стану це означає істотне зниження превентивного ефекту кримінально-правового впливу на підприємницьке середовище.

Окремої уваги заслуговує тенденція до лібералізації судової репресії у справах про економічні кримінальні правопорушення. Переважною формою покарання залишається штраф (51,4%), причому майже у половині випадків він призначається нижче мінімальної межі. Значно рідше застосовуються такі важливі запобіжні санкції, як конфіскація майна та позбавлення права займатися певною діяльністю. Така практика, особливо в умовах масштабної тінізації економіки та воєнних ризиків, формує у суспільстві відчуття безкарності та підриває довіру до правової системи. Як наслідок, правоохоронні органи виявилися неготовими - ні кадрово, ні організаційно, ні технічно - до стрімкого зростання злочинності у сфері підприємницької діяльності [43, с. 250].

До організаційно-управлінських детермінант злочинності слід віднести комплекс системних суперечностей у діяльності державних органів управління економікою. Протягом тривалого часу державна економічна політика обмежувалася фрагментарними, «косметичними» змінами, без реального переходу до ефективних ринкових механізмів і сучасних форм регулювання.

Зволікання з інституційними реформами призвело до того, що ключові економічні проблеми не були вирішені, а лише загострилися.

В умовах війни ці дисфункції набули критичного характеру: держава значною мірою втратила контроль над динамікою соціально-економічних процесів, а система управління економікою виявилася відірваною від реальних потреб воєнної та відновлювальної економіки. Інфляція, дефіцит бюджету та зростання цін стали наслідком не лише зовнішніх шоків, а й структурної слабкості управлінських механізмів, які за своєю суттю мало відрізнялися від тогочасних моделей. У таких умовах керівники та посадові особи, що розпоряджаються державним майном, сировиною, фінансовими і трудовими ресурсами, отримали можливість практично безконтрольно виводити ці активи у комерційний обіг через різноманітні бізнес-структури, що суттєво посилює криміналізацію підприємницького сектору [55, с. 165].

Ослаблення ролі держави в управлінні економічними процесами у поєднанні з відсутністю сучасної та цілісної системи публічного регулювання призвело до того, що значні сегменти економіки фактично були відкриті для експансії кримінально-комерційних угруповань. Сучасна світова практика переконливо свідчить, що ефективне функціонування ринкової економіки є неможливим без розумного й збалансованого державного втручання, особливо в умовах криз та війни.

1. Історичний аналіз доводить, що усунення держави від контролю за економічними процесами завжди має важкі соціальні та політичні наслідки - зростання безробіття, дестабілізацію суспільного життя, політичні конфлікти. Показовими у цьому сенсі є масові соціальні заворушення в європейських державах у 1815-1936 рр., коли регулювання економіки фактично було передано ринковим силам. Водночас і протилежна крайність - тотальне директивне управління економікою, притаманне минулій системі, породжувала дефіцит, технологічну відсталість та неконкурентоспроможність продукції. Отже, оптимальною є модель збалансованого державного регулювання, що особливо актуально для України в умовах воєнного стану та структурної перебудови

господарської системи після втрати чинності Господарським кодексом України [155, с. 18].

2. Динаміка кримінологічних показників у сфері підприємницької діяльності тісно корелює з психологічним станом особи, рівнем її матеріального забезпечення та сформованістю правосвідомості. Порушення економічних прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян, особливо в кризових умовах війни, викликає сильну соціальну фрустрацію, що часто трансформується у протиправну поведінку. Економіко-правова свідомість особи формується під впливом конкретного соціального середовища, а тому не може ігноруватися вплив воєнних потрясінь, політичної нестабільності, руйнування звичних соціальних орієнтирів і кризи ідентичності.

Такі процеси, з одного боку, породжують соціальний песимізм, апатію, а іноді й агресивні форми політичної та економічної поведінки, особливо в умовах ідеологічного вакууму. З іншого боку, формується споживацько-прагматична модель життєвих стратегій, орієнтована на збагачення «за будь-яку ціну», включно з кримінальними методами. Значну роль у закріпленні цих установок відіграють засоби масової інформації, що нерідко романтизують культ успіху та матеріального добробуту без акценту на правових межах їх досягнення [42, с. 54].

Відтак економіко-правова свідомість особи формується насамперед під впливом дисфункцій соціально-економічної системи, способу життя соціальних груп та доступності легальних можливостей самореалізації. Кримінологічно значущими у цьому контексті є матеріальна нерівність, специфіка виживання окремих верств населення у воєнний період, а також інформаційний тиск з боку медіа і загострення соціально-економічних протиріч.

Окремої уваги заслуговують недоліки правового регулювання економічних реформ в Україні. Втрата чинності Господарського кодексу України за відсутності повноцінної альтернативної кодифікації господарського законодавства поглибила правову фрагментарність регулювання підприємницької діяльності. Як і в перехідні періоди минулих десятиліть,

нормативні акти часто мали декларативний, суперечливий і фрагментарний характер, що не забезпечувало реального правового захисту учасників економічних відносин і, навпаки, створювало додаткові можливості для зловживань та криміналізації бізнесу [35, с. 39].

Невпорядкованість, внутрішня неузгодженість та слабкість механізмів реалізації законодавчих приписів фактично трансформували правову систему з інструмента стабілізації економічних відносин у один із факторів їх криміногенної дестабілізації. Саме ця правова невизначеність у поєднанні з воєнними ризиками стала однією з ключових детермінантів злочинності у сфері підприємницької діяльності.

У такій ситуації виникає об'єктивна потреба у формуванні комплексної системи стратегічних і тактичних заходів, що поєднуюватимуть кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі інструменти впливу на економічну злочинність. Це передбачає не лише корекцію кримінальної політики, а й її переорієнтацію на воєнні та післявоєнні умови розвитку економіки.

Варто зазначити, що чинна Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р [194], за своїм змістом не відповідає сучасним реаліям повномасштабної війни, високого рівня тінізації економіки та структурних змін у правовому регулюванні підприємництва. Тому особливо актуальним є вироблення нової доктринальної та прикладної моделі запобігання економічній злочинності, яка враховуватиме рівень криміналізації бізнес-середовища, спроможність державних інституцій діяти в умовах війни та необхідність перегляду застарілих кримінологічних концепцій.

Саме тому сучасний аналіз якісних і кількісних показників злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є необхідною передумовою формування ефективної системи кримінологічного запобігання в Україні.

2.3. Особа злочинця у кримінальних правопорушеннях у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії

В умовах повномасштабної військової агресії проти України кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності набули нових якісних та кількісних характеристик, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних кримінологічних підходів до вивчення особи злочинця. Воєнний стан, трансформація економічних процесів, дестабілізація ринкових відносин, розширення державного регулювання та масштабна гуманітарна й оборонна допомога створили специфічне середовище, у якому підприємницька діяльність одночасно виконує життєво важливі функції забезпечення стійкості економіки та виступає сферою підвищених криміногенних ризиків.

У кримінологічній науці особа злочинця розглядається як складна соціально-правова конструкція, що охоплює сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних, професійних та правових ознак, які у своїй взаємодії зумовлюють протиправну поведінку. Для кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності ця категорія має особливе значення, оскільки правопорушення вчиняються, як правило, не маргінальними суб'єктами, а економічно активними, освіченими, соціально інтегрованими особами, які володіють спеціальними знаннями, доступом до фінансових ресурсів і управлінськими повноваженнями. У період війни ці характеристики набувають додаткового кримінологічного навантаження, оскільки поєднуються з екстремальними соціально-економічними умовами, дефіцитом ресурсів, високим рівнем правової невизначеності та ослабленням окремих контрольних механізмів.

Воєнна агресія суттєво змінює мотиваційну сферу підприємців, формуючи як легітимні адаптаційні стратегії виживання бізнесу, так і криміногенні моделі поведінки, спрямовані на отримання надприбутків, ухилення від податкових і митних обов'язків, зловживання режимами спрощеного регулювання, незаконне використання гуманітарної та оборонної допомоги. У таких умовах особа

злочинця у сфері підприємництва нерідко поєднує риси економічного раціоналізму з деформацією правосвідомості, що посилюється воєнною психологією «допустимості» порушення закону заради збереження бізнесу чи особистого добробуту.

Особливої уваги потребує те, що сучасний суб'єкт підприємницької злочинності в умовах війни часто діє не індивідуально, а у складі стійких економічних мереж, до яких можуть залучатися посадові особи органів державної влади, представники місцевого самоврядування, митних та контролюючих структур. Це зумовлює підвищений рівень латентності таких правопорушень і ускладнює ідентифікацію реальних носіїв злочинної поведінки, що ще більше актуалізує наукове дослідження особи злочинця як ключового елементу кримінологічної характеристики.

Таким чином, вивчення особи злочинця у кримінальних правопорушеннях у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії є необхідною передумовою для розроблення ефективних заходів кримінально-правового та кримінологічного впливу, удосконалення профілактики економічної злочинності та формування державної політики захисту економічної безпеки України у воєнний і післявоєнний періоди.

У кримінологічних дослідженнях характеристика особистості злочинця вважається одним із ключових напрямів, оскільки вона дозволяє глибше зрозуміти природу кримінальної поведінки та розробляти ефективні заходи протидії злочинності. Фахівці відзначають, що без аналізу особистісних особливостей правопорушника неможливо адекватно прогнозувати ризики повторного вчинення злочинів та вживати цілеспрямовані превентивні заходи. Як слушно підкреслюють науковці, саме особистість є носієм причин злочинності, що обумовлено тим, що соціальні відхилення та психологічні особливості конкретної особи можуть прямо стимулювати кримінальні дії.

Дослідження особи злочинця завжди залишалося пріоритетним завданням кримінології, адже характеристики та мотиви суб'єкта формують важливу частину як суб'єктивної, так і об'єктивної сторони кримінального

правопорушення. Зазвичай особу правопорушника розглядають як комплекс соціально-демографічних, психологічних і моральних властивостей, які взаємодіють і формують індивідуальний механізм поведінки. На нашу думку, така позиція є виправданою, проте для сучасної України слід враховувати додаткові чинники: сферу діяльності, займане посадове становище, матеріальне забезпечення та умови ведення бізнесу в умовах воєнного стану.

I. Богатирьов зазначав: «Наскільки людина здатна нести відповідальність за свої дії, настільки можна прогнозувати її ймовірність до вчинення кримінального правопорушення. Внутрішня потреба в автономії та незалежності іноді породжує правовий нігілізм і стимулює прагнення до збагачення за рахунок інших» [125, с. 76]. На нашу думку, ця теза відображає важливий аспект, проте варто зауважити, що багато самостійних і активних громадян, попри прагнення незалежності, залишаються законослухняними.

Водночас I. М. Даньшин підходить до характеристики особи злочинця ширше, розглядаючи її як сукупність стійких соціальних ознак та біопсихологічних характеристик, які реалізуються у конкретному кримінальному правопорушенні під впливом негативних зовнішніх обставин [61, с. 117]. Такий підхід є більш повним для сучасних умов України, оскільки дозволяє враховувати вплив економічної нестабільності, воєнного стану та зруйнованих механізмів регулювання бізнесу на поведінку злочинців.

Виходячи з цього, доцільно визначити особу злочинця у сфері підприємницької діяльності як індивіда, який добре обізнаний із законодавством, але має деформоване правосвідомлення та низький рівень відповідальності. Така особа прагне «обходити закон», а за сприятливих умов і наявності можливостей для кримінальних дій свідомо вчиняє правопорушення переважно з корисливих мотивів. У сучасних умовах воєнної агресії це також може включати використання «сірих» схем ведення бізнесу, ухилення від податків і маніпуляції з фінансовими ресурсами, що зберігає для неї соціальний статус і забезпечує фінансову вигоду.

Вивчення особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності, дозволяє виявити стійкі закономірності формування його поведінки, мотивації та способів реалізації протиправних намірів. Саме крізь призму структури особи злочинця стає можливим пояснити не лише сам факт порушення кримінально-правових заборон, а й специфіку вибору форм економічної злочинності в умовах ринкових і воєнних трансформацій. Як слушно зазначається у кримінологічних дослідженнях, структура особи злочинця у сфері підприємництва охоплює сукупність соціально-демографічних та кримінально-правових характеристик, соціальних ролей, моральних установок і психологічних властивостей, які у своїй взаємодії формують індивідуальний механізм злочинної поведінки [62, с. 158].

В умовах воєнного стану ці складові набувають особливого значення. Підприємець, який діє у ситуації нестабільності, дефіциту ресурсів, зниженого контролю та екстрених правових режимів, зокрема після втрати чинності Господарського кодексу України та переходу до більш гнучкого, але менш формалізованого регулювання підприємницької діяльності, отримує ширший простір для дискреції, що, з одного боку, сприяє економічній адаптації, а з іншого - створює нові криміногенні можливості.

У кримінологічній науці існують різні підходи до визначення ознак особи злочинця, які можна ефективно застосовувати при вивченні індивідів, що вчинили кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності. На формування особистості злочинця впливають низка факторів, серед яких можна виділити:

1. соціальні фактори – оточення, сімейні, трудові та цивільні взаємини;
2. соціально-демографічні – стать, вік, освіта, професія, соціальний статус;
3. морально-психологічні – ціннісні орієнтації, світогляд, інтелектуальні та психічні особливості;
4. кримінально-правові – мотиви та мета вчинення правопорушення.

О. Джужа наголошує, що ознаки злочинця у сфері господарської діяльності доцільно групувати так:

1. ставлення особи до соціальних цінностей, трудових обов'язків і власності, особливо в умовах трансформації економічних відносин;
2. характер і соціальна значущість потреб, інтересів та цілей особи, а також способів їх задоволення – законних чи кримінальних;
3. раціоналізація протиправних дій, що сприймаються як корисні чи виправдані для інтересів суспільства [65, с. 75].

Для комплексного дослідження особистості злочинця у підприємницькій сфері важливо проаналізувати його психологічні риси та типові моделі поведінки. На сьогодні у криміналістиці відсутні усталені методики оцінки психологічних особливостей правопорушників, що робить необхідним багатоплановий підхід, який враховує взаємозв'язок між характеристиками особистості та її соціальним і професійним оточенням.

Зокрема, аналіз соціально-демографічних показників, таких як галузь зайнятості злочинця, дозволяє зробити висновки про його ставлення до законодавства – часто як до недосконалого інструменту – та схильність переоцінювати власні можливості й вплив, що негативно впливає на розвиток особистості. Подібне сприйняття формує відчуття безкарності і стимулює продовження злочинної діяльності.

Розгляд судових рішень у кримінальних провадженнях свідчить про недостатнє висвітлення морально-психологічних характеристик осіб, які вчинили економічні правопорушення. Проте з наявних матеріалів можна окреслити деякі ключові риси психологічного портрету таких злочинців, що дозволяє робити перші висновки щодо їхніх мотивацій, поведінкових моделей і соціально-психологічної схильності до кримінальної діяльності.

Узагальнюючи, особа злочинця у сфері підприємницької діяльності може бути охарактеризована через низку взаємопов'язаних ознак. Передусім йдеться про його ставлення до базових соціальних цінностей - власності, чесної конкуренції, сумлінної праці та соціальної відповідальності бізнесу, особливо в

період воєнної економіки, коли підприємництво виконує не лише прибуткову, а й мобілізаційну та гуманітарну функцію. Другим важливим аспектом виступає система потреб, інтересів і переконань особи та ті способи, якими вони реалізуються - у межах закону чи з використанням кримінально караних механізмів. Нарешті, суттєвою ознакою є переконаність правопорушника в тому, що незаконні дії нібито мають «економічну доцільність» і можуть бути виправдані інтересами бізнесу або навіть суспільства [62, с. 158]. Саме ця деформація правосвідомості особливо посилюється у воєнний період, коли межі між допустимим і забороненим часто сприймаються як розмиті.

Для системного дослідження такої категорії осіб важливе значення має кримінологічна класифікація злочинців, яка дозволяє впорядкувати типові риси окремих груп та простежити механізми формування злочинної поведінки у сфері економіки [142, с. 87]. В основу такого поділу покладається ступінь однорідності суб'єктів, що вчиняють кримінальні правопорушення, а також характер їх участі у підприємницьких процесах. Спочатку виділяється загальна сукупність осіб, причетних до економічної злочинності, а в її межах - спеціалізована група тих, хто здійснює правопорушення безпосередньо у сфері підприємницької діяльності.

Дослідження характеристик особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері підприємницької діяльності, дозволяє виявити певні закономірності його поведінки.

Для систематизації характеристик таких суб'єктів доцільно використовувати кримінологічну класифікацію правопорушень, що дає змогу виділити типові ознаки окремих груп злочинців та простежити механізми формування їх особистості. На сьогодні вітчизняні дослідники вже здійснювали подібні спостереження щодо суб'єктів посадових розкрадань на підприємствах харчової, м'ясної та молочної промисловості, торгівлі та громадського харчування. Так, аналіз показав, що 37 % правопорушень припадає на матеріально відповідальних осіб, 11 % – на посадових, і більшість таких розкрадань здійснювалася за попередньо розробленим планом [130, с. 69].

Особлива група злочинців включає тих, хто відповідає за виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів, а також осіб, що фальсифікують акцизні марки або інші фінансові документи. Кримінологічно їх слід відносити до загального типу підприємницьких злочинців.

Щодо кримінальних правопорушень у сфері приватизації, варто враховувати, що під час цього процесу з'являється можливість легалізації «тіньових» капіталів. Керівники підприємств часто намагаються заволодіти контрольними пакетами акцій приватизованих об'єктів, використовуючи корупційні зв'язки та нейтралізуючи конкурентів шляхом тиску або примусу. У сучасних умовах воєнного стану такі схеми можуть поглиблюватися через слабкість контролю з боку держави та нестабільність ринку.

Подібні дії сприяють формуванню кримінально орієнтованих структур і створенню особливого типу керівників, які негативно впливають на розвиток ринку товарів і послуг. Внаслідок нечесної конкуренції виникають особи, що штучно маніпулюють цінами, застосовують насильство для тиску на партнерів чи клієнтів, блокують законну підприємницьку діяльність та порушують цивільно-правові зобов'язання, інколи досягаючи насильницьких проявів проти життя та здоров'я інших осіб.

За кримінологічними дослідженнями, приблизно двоє з трьох засуджених за економічні кримінальні правопорушення мають середню або вищу освіту. Водночас простежується стійка тенденція до зростання організованої злочинності у сфері господарської діяльності, що формує новий тип групової професійної злочинності.

Організовані злочинні угруповання у цій сфері характеризуються високим рівнем згуртованості, ієрархічною структурою, наявністю лідерів, які виконують організаторські, управлінські та ідеологічні функції, не беручи участі у конкретних кримінальних правопорушеннях. В умовах воєнного стану вони активно використовують корупційні зв'язки для прикриття незаконної діяльності, залучають державних службовців і працівників правоохоронних

органів, а також координують дії з представниками загально-кримінальної та «тіньової» економіки.

Основними мотивами таких кримінальних правопорушень залишаються прагнення до швидкого збагачення, володіння рідкісними і дорогими ресурсами, а також здобуття високого соціального та владного статусу. У воєнних умовах ці мотиви посилюються через нестабільність ринку та загострення конкуренції за ресурси, що створює додаткові ризики для розвитку економіки та правопорядку.

Вітчизняні кримінологічні дослідження, присвячені аналізу посадових розкрадань у різних секторах економіки - харчовій, м'ясній, молочній промисловості, торгівлі та громадському харчуванні, - засвідчують, що переважна частина таких кримінальних правопорушень вчиняється саме особами, які мають доступ до матеріальних ресурсів і управлінських функцій. Так, 37 % виявлених кримінальних правопорушень припадали на матеріально відповідальних осіб, ще 11 % - на посадових осіб, при цьому більшість діянь здійснювалася за заздалегідь підготовленими схемами [62, с. 153]. У сучасних умовах воєнної економіки ці схеми нерідко трансформуються у зловживання з постачанням, логістикою, гуманітарними потоками та бюджетними закупівлями.

Окрему кримінологічну групу утворюють особи, які спеціалізуються на виготовленні, використанні або збуті підроблених грошей, цінних паперів, акцизних марок, платіжних і проїзних документів. Ці суб'єкти за своїми ознаками належать до економічно орієнтованої кримінальної спільноти, діяльність якої спрямована на підрив фінансової системи та довіри до ринку. В умовах воєнного стану небезпека такої діяльності зростає, оскільки вона безпосередньо загрожує стабільності бюджетних і грошових потоків, необхідних для обороноздатності держави.

Аналізуючи осіб, залучених до незаконних операцій з майном і корпоративними правами, необхідно враховувати, що процеси трансформації власності й перерозподілу активів, які посилюються в умовах війни та після скасування Господарського кодексу, створюють додаткові можливості для легалізації тіньових капіталів. Керівники комерційних структур прагнуть

отримати контроль над активами через заниження вартості, використання корумпованих зв'язків і тиск на конкурентів, що формує специфічний тип підприємця-злочинця, орієнтованого не на ринок, а на силове й корупційне домінування [62, с. 157]. Такі особи фактично руйнують засади чесної конкуренції та сприяють криміналізації підприємницького середовища.

Емпіричні кримінологічні дослідження також свідчать, що майже 70 % осіб, притягнутих до відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері підприємництва, мають повну середню або вищу освіту, що підтверджує інтелектуальний і професійний характер цієї злочинності. Водночас фіксується зростання організованих форм підприємницької злочинності, які набувають рис професійних ієрархічних угруповань з чітким розподілом ролей, наявністю лідерів-організаторів та ідеологів корупційних практик. Ці суб'єкти, як правило, уникають безпосередньої участі у кримінальних правопорушеннях, залучаючи до них службових осіб, контролюючі та правоохоронні органи, що забезпечує високий рівень латентності економічних правопорушень.

Особливо тривожною є тенденція злиття економічної злочинності із загально-кримінальним середовищем, що посилює насильницький та корупційний потенціал кримінальних правопорушень у сфері підприємництва. В умовах війни ця синергія створює додаткові загрози економічній безпеці держави, перетворюючи підприємницьку злочинність із суто господарської проблеми на фактор підризу національної стійкості та обороноздатності.

Мотиваційна основа злочинної діяльності у сфері економіки формується насамперед під впливом корисливих установок, прагнення до швидкого і непропорційного збагачення, доступу до дефіцитних ресурсів та предметів престижного споживання, а також бажання посісти впливове становище в управлінських, фінансових або владних структурах. У межах організованих економічних злочинних угруповань значна частина незаконно отриманих прибутків використовується для створення системи корупційного прикриття, зокрема шляхом передання неправомірної вигоди «потрібним» посадовим особам, що забезпечує стабільність функціонування злочинних схем навіть в

умовах воєнного контролю [162, с. 145]. У сучасній Україні ці механізми дедалі частіше охоплюють сфери державних закупівель, логістики, гуманітарної допомоги та оборонних контрактів.

Соціально-демографічний профіль злочинця у сфері підприємництва свідчить про домінування осіб віком понад 30 років, переважно чоловічої статі. Водночас специфікою економічної злочинності залишається істотно вищий порівняно з іншими видами кримінальних правопорушень відсоток жінок - близько 40 %, що пояснюється їх активною залученістю до фінансово-бухгалтерської, управлінської та облікової діяльності. В умовах цифровізації та переходу бізнесу на спрощені моделі регулювання після втрати чинності Господарського кодексу України ця тенденція лише посилюється, оскільки доступ до фінансових потоків і документації створює додаткові криміногенні ризики.

За соціальним статусом серед засуджених за економічні кримінальні правопорушення переважають наймані працівники, тоді як інша частина - це особи, пов'язані з державною або управлінською службою. Важливою ознакою є тривалість перебування на посаді: найбільшу кримінологічну небезпеку становлять працівники, які перебували в організації понад п'ять років (37.9 %), адже саме вони мають найбільший доступ до внутрішніх ресурсів, схем і неформальних зв'язків. Переважна більшість таких осіб має вищу освіту, що підтверджує інтелектуалізований характер підприємницької злочинності (Додаток Б).

Сімейний стан також є показовим: близько 76 % осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за економічні правопорушення, перебували у шлюбі. Це спростовує традиційні уявлення про соціальну дезадаптацію як головний чинник злочинності та свідчить, що в економічній сфері злочини часто вчиняють соціально інтегровані особи. Водночас рівень рецидиву серед таких правопорушників є відносно невисоким - у межах 7–9 %, що зумовлено, з одного боку, високими ризиками викриття, а з іншого - прагненням зберегти соціальний статус і бізнес-репутацію [222, с. 295].

Морально-психологічний портрет особи злочинця у сфері підприємницької діяльності відзначається антисоціальною спрямованістю, яка може варіюватися за інтенсивністю та стійкістю. Такі особи, як правило, добре орієнтуються в нормах права і моралі, однак використовують ці знання не для дотримання правил, а для обходу правових обмежень. Їхня мотивація здебільшого має егоїстичний характер і спрямована на накопичення капіталу та отримання контролю над економічними ресурсами. Водночас вони часто вирізняються психологічною стабільністю, раціональністю та оптимізмом, що дозволяє їм ефективно функціонувати у складних, зокрема воєнних, умовах [123, с. 79].

Як особливий кримінологічний тип, суб'єкти економічних кримінальних правопорушень мають низку характерних рис: високий рівень освіти та інтелектуального розвитку, відносно сприятливе матеріальне становище, розвинені комунікативні навички, організаторські здібності, емоційну стриманість і вміння контролювати власну поведінку у соціальних взаємодіях [159]. Саме ці якості дозволяють їм маскувати злочинну діяльність під легальне підприємництво, що особливо небезпечно в умовах дерегуляції та спрощених процедур ведення бізнесу під час війни.

У міжнародній кримінологічній традиції таких осіб відносять до так званих «білокомірцевих злочинців». За даними американської корпорації з досліджень у сфері бізнесу, у США шкода, завдана «білокомірцевою» злочинністю, у 17 разів перевищує збитки від звичайних крадіжок і грабежів [36, с. 33]. Ця закономірність є релевантною і для України, де воєнні закупівлі, фінансові потоки допомоги та відновлення інфраструктури створюють масштабні можливості для прихованого економічного зловживання.

Статусно-рольова структура економічних злочинців характеризується домінуванням професійних і службових ролей над іншими соціальними ідентичностями. Їм притаманна так звана «роздвоєна аномічна свідомість», що проявляється у поєднанні формальної лояльності до моралі, релігії та права з фактичним дотриманням кримінальних «правил гри» та корупційних норм.

Відсутність єдиного ціннісного ядра, яке б інтегрувало всі елементи особистості, створює сприятливий ґрунт для морального виправдання протиправної економічної діяльності навіть у період війни [98, с. 94].

Особистість суб'єкта кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності формується під впливом специфічного поєднання прагнення до влади, економічного домінування та гіпертрофованої орієнтації на збагачення, причому досягнення цих цілей для такої особи нерідко стає важливішим за законність застосовуваних засобів. Для цього типу правопорушника характерна готовність до ризику за принципом «ва-банк», поєднання легальних і нелегальних механізмів ведення бізнесу, егоцентризм, цинічне ставлення до партнерів і контрагентів, схильність до блефу та створення зовнішнього образу респектабельності й соціальної добропорядності з метою легітимації власного статусу [94, с. 147]. У воєнних умовах, коли державні ресурси та пільгові режими стають особливо привабливими, ці риси трансформуються у прагнення контролювати фінансові потоки, гуманітарні канали та бюджетні програми.

Моральна деформація таких осіб зазвичай проявляється у кар'єрному егоцентризмі, авторитарних стилях управління, інструментальному ставленні до службового становища та соціального статусу як джерела особистого збагачення. Посада та управлінські повноваження сприймаються не як обов'язок перед суспільством, а як ресурс для максимізації власної вигоди [130, с. 111]. В умовах втрати чинності Господарського кодексу України та переходу до нових моделей регулювання підприємницької діяльності цей підхід лише посилює криміногенні ризики, оскільки збільшується дискреція управлінців і послаблюються формальні запобіжники.

На відміну від традиційних кримінальних правопорушників, економічні злочинці відзначаються високим рівнем інтелектуального контролю над поведінкою, гнучкістю, здатністю швидко адаптуватися до змін ринку й нормативного середовища, а також добрим орієнтуванням у соціальних і правових вимогах. Водночас для них є типовою відсутність внутрішніх

моральних бар'єрів щодо порушення правил ведення підприємницької діяльності, якщо це сприяє досягненню економічного результату [123, с. 289]. Вони нерідко раціоналізують власну протиправну поведінку через псевдотеоретичні міркування про надмірний податковий тиск, неефективність держави чи ворожість регуляторної політики до бізнесу, що особливо активно використовується у воєнний період для виправдання ухилення від обов'язків перед державою [144, с. 169].

Особи, які займали високі управлінські посади, як правило, не визнають своєї кримінальної відповідальності, розглядаючи власні дії лише як управлінські помилки або недбалість. Така позиція виконує функцію психологічного самозахисту і дозволяє зберігати позитивну самооцінку навіть за наявності очевидних ознак кримінального правопорушення [229, с. 101].

За результатами міжнародних досліджень, найбільші за масштабами економічні кримінальні правопорушення у сфері підприємництва здебільшого вчиняються третіми особами - діловими партнерами, посередниками або замовниками, частина з яких перебуває за кордоном (майже 20 %). Водночас зростає частка кримінальних правопорушень, у яких ключову роль відіграють працівники самих компаній, проти яких спрямовано правопорушення (до 38 %). У країнах Центральної та Східної Європи близько 40 % таких осіб обіймали керівні посади, а вище керівництво було причетне до половини випадків фінансових шахрайств. Це пояснюється як їх високим рівнем освіти й управлінських компетенцій, так і слабкістю корпоративного контролю над топ-менеджментом [52]. В умовах воєнної економіки України ці ризики додатково зростають через концентрацію фінансових ресурсів у руках обмеженого кола управлінців.

Типовий суб'єкт кримінальних правопорушень проти інтересів компанії - це чоловік віком 31–40 років. Основними мотивами шахрайських дій працівники називають прагнення до особистої вигоди (73 %), неспроможність протистояти спокусі швидкого збагачення (38 %) та нерозуміння протиправності власної

поведінки (33 %) [52]. Така мотиваційна структура є особливо небезпечною в умовах дерегуляції підприємництва та високої турбулентності воєнного ринку.

Хоча особи, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері підприємництва, мають спільні соціально-демографічні та психологічні риси, конкретні властивості злочинця істотно варіюються залежно від виду вчиненого правопорушення [90, с. 87]. У сучасних українських реаліях типовий економічний правопорушник - це особа віком понад 29 років (79 %), яка має службовий статус, професійний досвід понад п'ять років (майже 45 %) та вищу освіту (73 %). При цьому особистісний профіль злочинця істотно змінюється залежно від того, чи йдеться про банківське шахрайство, податкові кримінальні правопорушення, зловживання у сфері держзакупівель або операції з гуманітарними ресурсами.

Зокрема, у сфері банківського кредитування домінують чоловіки (70 %), найбільш активною є вікова група 30–40 років (60 %). Переважна більшість таких осіб має спеціалізовану економічну, технічну або юридичну освіту, причому 81 % - вищу. Більшість займали керівні посади та мали високі доходи. У понад 80 % випадків фінансових шахрайств до схем були залучені директори, головні бухгалтери, власники або засновники підприємств. Близько 69 % працювали у відповідній установі понад рік, що свідчить про використання внутрішніх ресурсів та інформації для вчинення кримінальних правопорушень [233, с. 523].

На окремих етапах злочинної діяльності використовуються підставні особи - соціально маргіналізовані індивіди без стабільного місця роботи або реєстрації, які виконують допоміжні функції у схемах. Водночас лише близько 5% з них мали попередні судимості за економічні кримінальні правопорушення. Основну ж роль у банківських правопорушеннях відіграють саме службовці фінансових установ: керівники та їх заступники (48 %), а також інші посадові особи, відповідальні за проведення операцій (40 %), які володіють доступом до банківської таємниці, клієнтських баз і механізмів розподілу кредитних ресурсів. Приблизно 17 % учасників кримінальних правопорушень становлять технічні працівники - економісти, операціоністи, ІТ-спеціалісти [64, с. 95].

Найбільш криміногенно активними суб'єктами у банківській сфері визнаються керівники установ (75 % за оцінками оперативних працівників і 87 % - самих банківських співробітників), керівники кредитних підрозділів і посадові особи, відповідальні за ухвалення фінансових рішень, а також працівники, які раніше працювали в банках і зберегли доступ до внутрішньої інформації. Саме ця категорія осіб у воєнний період становить підвищену загрозу фінансовій безпеці держави та стабільності підприємницького середовища.

Технічні працівники фінансових установ, які мають легальний доступ до банківських інформаційних систем, у сучасних умовах цифровізації та дистанційного обслуговування здатні здійснювати протиправні втручання в комп'ютерні мережі, коригувати програмне забезпечення та змінювати первинні дані фінансових операцій. Як зазначають фахівці служб банківської безпеки, основну загрозу комп'ютерній безпеці становлять не зовнішні хакери, а внутрішні користувачі - працівники самих установ. На їхню частку припадає до 94 % комп'ютерних кримінальних правопорушень, тоді як зовнішні особи становлять лише 6 %. При цьому серед зовнішніх користувачів домінують клієнти банківських систем (70 %), а також обслуговуючий персонал (24 %) [108, с. 375]. В умовах воєнного стану, коли значна частина фінансових операцій пов'язана з оборонними закупівлями та соціальними виплатами, такі дії набувають особливої суспільної небезпеки.

Кримінологічний портрет осіб, які вчиняють податкові правопорушення, у значній мірі збігається з характеристиками злочинців у кредитно-фінансовій сфері. Найактивнішими ухильниками від сплати податків є особи віком 30–39 років (28,8 %), 25–29 років (27,0 %) та 40–49 років (26,2 %). Вони, як правило, мають високий рівень освіти (від 48,3 % до 81,6 % - з вищою освітою) та займають керівні посади: 59,6 % - директори підприємств, 12,3 % - головні або старші бухгалтери, 27,3 % - фізичні особи-підприємці без створення юридичної особи [161, с. 11]. Після скасування Господарського кодексу та переходу до нової моделі регулювання бізнесу ці категорії суб'єктів отримали ширші можливості для маніпулювання податковими зобов'язаннями.

З погляду морально-психологічних рис такі правопорушники характеризуються високою правовою обізнаністю у сфері бюджетного процесу та податкового адміністрування, але водночас демонструють стійку криміногенну спрямованість, зневагу до правових приписів і девальвацію значення закону. Соціально-психологічно їм притаманні завищені матеріальні очікування, деформована система цінностей та негативне ставлення до державного регулювання. Кожне п'яте таке кримінальне правопорушення вчиняється у співучасті [56, с. 135], що свідчить про інституціоналізацію податкових правопорушень у бізнес-середовищі.

Дослідження організованої злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності свідчать, що основними суб'єктами є громадяни України, хоча у схемах активно залучаються й іноземці (20,4 %), здебільшого з країн СНД. Переважають чоловіки (83,6 %), причому більшість учасників належить до вікової групи понад 40 років. Це пояснюється необхідністю наявності управлінського досвіду та доступу до міжнародних контрактів, які формувалися ще з початку 1990-х років в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності [141, с. 11]. У сучасних воєнних умовах ці мережі використовуються для нелегального експорту, імпорту та виведення капіталів.

Особи, причетні до кримінальних правопорушень у сфері приватизації, переважно є чоловіками (70,7 %), віком 30–50 років (55,9 %), з вищою освітою (56,2 %), більшість з яких займає службові посади (47,5 %). Вирішальним чинником є наявність спеціальної економічної або юридичної підготовки, що дозволяє маніпулювати процедурами відчуження державного майна [57, с. 87]. В умовах післявоєнної відбудови ці ризики стають ще більш значущими.

У паливно-енергетичному секторі, зокрема в нафтогазовій галузі, домінують чоловіки віком 30–50 років (75 %), з професійно-технічною або загальною середньою освітою (83,3 %). Більшість із них є працездатними, але офіційно не працевлаштованими (58,3 %), а кожен четвертий мав судимість. Майже третина діяла у складі групи [129, с.10], що підтверджує організований характер економічних кримінальних правопорушень у стратегічних галузях.

У вугільній промисловості правопорушники зазвичай належать до вікової групи 40–50 років, при цьому 60 % з них - керівники підприємств або підрозділів. Освітній рівень є відносно високим: 48,4 % мають вищу освіту, 42,5 % - спеціальну. Рівень рецидиву тут нижчий (5 %), ніж у середньому по економічних кримінальних правопорушеннях. О. О. Титаренко встановив, що найактивнішими у криміногенному плані є чоловіки зі стажем 2–5 років (48,5 %), а серед жінок - зі стажем 5–10 років; найбільша частка групових кримінальних правопорушень припадає на керівників підрозділів та фінансово-бухгалтерський персонал [213, с. 141].

Загалом кримінологічні дані щодо економічних правопорушень мають не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки дозволяють розробляти адресні профілактичні заходи. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що сучасний злочинець у сфері підприємницької діяльності - це, як правило, соціально інтегрована, освічена, матеріально забезпечена особа з розвиненими комунікативними й організаторськими здібностями, яка поєднує емоційну стабільність із вираженою корисливою мотивацією та егоїстичним використанням службового статусу. Специфікою цього типу є маскування протиправної діяльності шляхом поєднання формально легальних і незаконних механізмів ведення бізнесу.

Ключові характеристики такого суб'єкта найбільш чітко проявляються на психологічному рівні, тоді як на соціальному - вони варіюються залежно від галузі господарювання. Саме системне знання про особу економічного злочинця в умовах воєнної економіки дає змогу вибудовувати більш ефективні моделі запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності.

Висновки до розділу 2

1. У ході дослідження встановлено, що злочинність у сфері підприємницької діяльності в Україні за умов воєнної агресії має специфічні кримінологічні ознаки. Спостерігається концентрація кримінальних правопорушень у великих економічних центрах та областях, що зберігають значну промислову та торговельну активність, водночас у прифронтових і тимчасово окупованих регіонах фіксується зростання випадків незаконного привласнення ресурсів, контрабанди та порушень податкового законодавства. Географічна диференціація злочинності демонструє прямий зв'язок із рівнем контролю державних органів та наявністю корупційних каналів, що особливо актуально в умовах воєнного стану.

2. Аналіз причин і умов, що сприяють злочинній діяльності у сфері підприємництва, свідчить про наявність комплексного поєднання соціально-економічних, психологічних і правових факторів. До ключових детермінант відносяться: низький рівень правосвідомості та культури ведення бізнесу; нестабільність ринку та загострення конкуренції у воєнний час; наявність корупційних схем та тіньових каналів легалізації капіталу; відсутність ефективного контролю та нагляду за господарською діяльністю. Військова агресія посилює ці фактори, створюючи додаткові ризики для розвитку економіки та сприяючи поширенню організованої злочинності.

3. Дослідження психологічних, соціальних та професійних характеристик суб'єктів економічних кримінальних правопорушень дозволяє виокремити типові риси особи злочинця у сфері підприємницької діяльності. Суб'єкти, як правило, мають середню або вищу освіту, високий рівень інтелектуального розвитку, комунікативні та організаторські навички, достатній матеріальний статус і прагнення до соціальної або владної значимості. Водночас у воєнний період вони демонструють високу схильність до ризику, використання легальних і нелегальних схем ведення бізнесу, цинічне ставлення до партнерів, нехтування моральних та правових норм та прагнення до максимального збагачення.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Універсальні заходи міжнародного запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності під час воєнного стану

Універсальні заходи запобігання злочинності є невід'ємним елементом сучасної кримінологічної політики держави, оскільки вони охоплюють такі інструменти впливу, що діють незалежно від конкретного виду правопорушень чи суб'єктів їх учинення та спрямовані на формування загального правового й інституційного середовища, несприятливого для криміналізації суспільних відносин. У сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану роль універсальних превентивних механізмів істотно зростає, адже саме вони забезпечують стабільність, передбачуваність та керованість економічних процесів у ситуації глибокої соціально-економічної турбулентності.

Воєнний стан, запроваджений унаслідок повномасштабної збройної агресії РФ проти України, призвів до різкого ускладнення умов ведення бізнесу, звуження регуляторних і контрольних можливостей держави, а також зростання кількості правових колізій і прогалин у сфері господарського та фінансового регулювання. За таких обставин універсальні заходи запобігання злочинності - зокрема верховенство права, ефективність державного управління, прозорість публічних фінансів, цифровізація, антикорупційні механізми, доступ до правосуддя та належне правозастосування - набувають визначального значення для мінімізації криміногенних ризиків у підприємницькому середовищі.

На відміну від спеціальних кримінологічних заходів, універсальні інструменти превенції мають загальносистемний характер і спрямовані на усунення базових умов, що сприяють поширенню злочинності. Вони впливають на рівень довіри до державних інституцій, легітимність регуляторних процедур,

якість правового захисту суб'єктів господарювання та економічну мотивацію до дотримання закону. У період воєнного стану ці фактори є критично важливими, оскільки будь-яке ослаблення правових та адміністративних гарантій у сфері бізнесу створює передумови для зростання тіньової економіки, корупційних практик, фінансових зловживань і кримінального перерозподілу ресурсів.

Таким чином, дослідження універсальних заходів запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності під час воєнного стану має не лише теоретичне, а й вагоме практичне значення. Воно дає змогу обґрунтувати напрями вдосконалення державної політики у сфері економічної безпеки, сформувані ефективні механізми захисту добросовісного бізнесу та забезпечити баланс між потребами воєнної економіки й вимогами правопорядку, що є необхідною умовою сталого розвитку України в умовах війни та в процесі повоєнної відбудови.

У сучасних умовах глобалізованої економіки та збройної агресії проти України особливої наукової та практичної актуальності набуває формування і застосування універсальних механізмів міжнародного запобігання кримінальним правопорушенням, що виникають у сфері підприємницької діяльності. Транснаціональний характер фінансових потоків, переміщення товарів, гуманітарних ресурсів і капіталів в умовах війни створює підвищені ризики зловживань, економічних кримінальних правопорушень та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Саме тому потреба у комплексному науковому аналізі міжнародних універсальних запобіжних механізмів у цій сфері є не лише теоретичною, а й прикладною необхідністю.

Проблематика міжнародного співробітництва у протидії злочинності, зокрема у площині захисту легальної підприємницької діяльності в умовах війни, дедалі активніше обговорюється як у засобах масової інформації, так і в науковому середовищі. Це зумовлено тим, що воєнний стан значно підвищує криміногенність економічних процесів, а також ускладнює державний контроль у сфері бізнесу, особливо в умовах припинення дії Господарського кодексу України, що спричинило трансформацію правових засад регулювання

підприємницьких відносин. За таких умов міжнародні правові стандарти та інституційні механізми запобігання злочинності набувають функції компенсаторного стабілізатора правопорядку у сфері економічної діяльності.

Метою цього підрозділу є дослідження та системний аналіз діяльності міжнародних організацій у сфері запобігання злочинності, насамперед у площині підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, а також обґрунтування ключових напрямів їх універсального превентивного впливу.

Формування безпечного міжнародного середовища та розвиток ефективного співробітництва у протидії транснаціональній економічній злочинності є одним із пріоритетів зовнішньої політики України. Реалізація цих завдань має не лише кримінологічне, а й безпекове значення, оскільки забезпечує збереження економічного суверенітету держави та її інтеграцію в систему колективної безпеки. Україна, позиціонуючи себе як надійний міжнародний партнер у сфері боротьби зі злочинністю, прагне зміцнити свою роль у глобальних механізмах правового регулювання та координації [20, с. 11].

Важливе місце у цій системі посідає Організація Об'єднаних Націй, яка є базовою платформою міжнародного співробітництва у сфері запобігання злочинності. Відповідно до Статуту ООН, однією з ключових цілей цієї організації є розвиток міжнародної взаємодії у вирішенні економічних, соціальних, гуманітарних і правових проблем, що прямо включає боротьбу зі злочинністю, її профілактику та формування стандартів поведінки з правопорушниками. Зазначені питання перебувають у постійному полі уваги Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки та Економічної і Соціальної Ради ООН.

Україна як держава-засновниця ООН розглядає свою участь у діяльності цієї організації як один із наріжних каменів зовнішньої та безпекової політики. Протягом десятиліть членства Україна зробила вагомий внесок у розвиток міжнародних механізмів протидії злочинності, що сьогодні набуває особливого значення у контексті війни та необхідності захисту легальної підприємницької діяльності від криміналізації.

Функція ООН як глобального координатора боротьби з транснаціональною організованою злочинністю ґрунтується на положеннях її Статуту, відповідно до якого Організація покликана забезпечувати міжнародний мир, розвивати дружні відносини між державами та сприяти спільному розв'язанню соціально-економічних і гуманітарних проблем [23]. Центральну роль у цій системі відіграє Економічна і Соціальна Рада ООН (ЕКОСОП), у межах якої функціонує Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя, що об'єднує 40 держав-членів. Цей орган виконує завдання з формування міжнародної кримінологічної політики, координації превентивних заходів і напрацювання універсальних стандартів у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема у сфері економічних і підприємницьких правопорушень.

Важливим елементом цієї системи є Конгреси ООН із запобігання злочинності та поведження з правопорушниками, які відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї 415(V) від 1 грудня 1950 року та низки наступних резолюцій (зокрема № 46/152 від 18 грудня 1991 року, № 56/119 від 19 грудня 2001 року, № 57/170 від 18 грудня 2002 року, № 58/138 від 22 грудня 2003 року та № 59/151 від 20 грудня 2004 року) проводяться кожні п'ять років [24].

Ці конгреси виконують функцію глобальних експертних майданчиків, на яких формуються концептуальні підходи до запобігання злочинності та розвитку систем кримінального правосуддя. Вони сприяють обміну найкращими практиками між державами, виробленню спільних стандартів реагування на нові виклики, зокрема ті, що виникають унаслідок воєнних конфліктів і порушення економічної стабільності. Саме через ці механізми міжнародна спільнота реагує на криміналізацію підприємницького середовища в кризових умовах. Конгреси проходили в різних частинах світу, зокрема у Лондоні (1960), Стокгольмі (1965), Кіото (1970), Женеві (1975), Каракасі (1980), Мілані (1985), Гавані (1990), Каїрі (1995), Відні (2000), Бангкоку (2005) та Сальвадорі (2010), що підтверджує їх універсальний і глобальний характер.

У сукупності зазначені механізми формують основу універсальної системи міжнародного запобігання злочинності, яка сьогодні відіграє особливо важливу

роль для України в умовах воєнного стану, коли національні правові та економічні інститути зазнають безпрецедентного навантаження, а міжнародна правова підтримка стає ключовим чинником збереження легального та добросовісного підприємництва.

У межах системи Організація Об'єднаних Націй поряд із конгресами з проблем запобігання злочинності функціонує розгалужена мережа спеціалізованих інституцій, діяльність яких зосереджена на протидії міжнародній та транснаціональній організованій злочинності. До таких інституцій належать, зокрема, Центр із запобігання міжнародній злочинності у Відні, Міжнародний Римський інститут ООН з досліджень злочинності та правосуддя, Азіатсько-Далекосхідний інститут ООН у Токіо, Гельсінський інститут попередження злочинності, Африканський інститут протидії злочинності, Арабський науково-навчальний центр з безпеки в Ер-Ріяді, Австралійський інститут кримінології, а також Канадський міжнародний центр реформування кримінального права та політики кримінального правосуддя у Ванкувері. Поряд із ними в межах системи ООН діє низка інших організацій, які займаються проблемами злочинності та кримінального правосуддя на глобальному рівні [17, с. 700].

Актуальність діяльності цих інституцій для України істотно зросла в умовах воєнного стану, коли підприємницька діяльність опинилася під подвійним тиском - як з боку воєнної економіки, так і з боку кримінальних ризиків, зумовлених розширенням тіньових ринків, гуманітарних і військових логістичних ланцюгів, а також скасуванням дії Господарського кодексу України, що трансформувало внутрішні правила регулювання бізнесу. У такій ситуації міжнародні універсальні механізми запобігання економічній злочинності фактично виконують стабілізуючу функцію для правового режиму підприємництва.

Питання протидії злочинності, зокрема транснаціональним організованим структурам, посідає постійне місце в порядку денному ООН. Одним із ключових інструментів у цій сфері стала Програма ООН з боротьби зі злочинністю та

кримінального правосуддя, започаткована 18 грудня 1991 року і така, що постійно розвивається. У її преамбулі наголошується, що головне завдання Програми полягає в підтримці міжнародної спільноти у вирішенні нагальних проблем запобігання злочинності та забезпечення ефективного правосуддя. Її цілі охоплюють боротьбу зі злочинністю як на національному, так і на транснаціональному рівнях, координацію дій держав-членів у сфері протидії транснаціональним кримінальним мережам, підвищення якості кримінального правосуддя та впровадження високих стандартів справедливості, гуманності й професійної етики [25].

Центральним елементом цієї системи в межах Економічної та Соціальної Ради ООН є Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя. Її діяльність має безпосереднє значення для формування універсальних міжнародних стандартів боротьби з криміналізацією підприємницької діяльності. Показовим прикладом є ухвалення у 1996 році Декларації про злочинність і суспільну безпеку на 51-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, у якій держави взяли на себе публічні зобов'язання співпрацювати з метою протидії транснаціональній злочинності, зокрема організованим кримінальним угрупованням, незаконному обігу наркотиків і зброї, контрабанді, торгівлі людьми, тероризму, корупції та відмиванню злочинних доходів.

Україна, беручи участь у роботі Ради Безпеки ООН, Економічної і Соціальної Ради, Ради з прав людини, Комісії з попередження злочинності та кримінального правосуддя, Комісії з наркотичних засобів і Статистичної комісії, послідовно інтегрується в глобальні механізми запобігання міжнародній злочинності. У період воєнного стану ця участь має особливу вагу, оскільки дозволяє залучати міжнародні інструменти для захисту легального бізнесу від кримінального тиску, що виникає в умовах руйнування національних економічних інститутів.

Подальша еволюція міжнародного співробітництва у зазначеній сфері знайшла своє інституційне втілення у дорученні Генеральної Асамблеї ООН Комісії з розроблення міжнародної конвенції проти транснаціональної

організованої злочинності. Прийняття цього рішення було обумовлене нагальною необхідністю імплементації положень Неапольської політичної декларації та Глобального плану дій, ухвалених у 1994 році на Всесвітній конференції з протидії транснаціональній організованій злочинності у Неаполі, які заклали концептуальні засади міжнародно-правового регулювання у даній сфері.

Упродовж двох років під керівництвом заступника Генерального секретаря ООН П. Арлаккі велася активна діяльність над підготовкою відповідного міжнародного правового акта, результатом якої стало ухвалення 15 листопада 2000 року Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Цей документ має універсальний і комплексний характер та акумулює попередні напрацювання міжнародної спільноти у сфері боротьби з організованою злочинністю. Зокрема, Конвенція відображає положення Міланського плану дій, Типових договорів ООН про видачу та взаємну правову допомогу, а також Неапольської декларації і Глобального плану дій 1994 року [26].

У Конвенції сформульовано чіткі критерії транснаціонального злочину, до яких належать випадки, коли правопорушення вчиняється більш ніж в одній державі; або коли суттєві етапи його підготовки, планування чи контролю здійснюються за межами держави вчинення; або коли злочин пов'язаний з діяльністю організованої групи, що функціонує у кількох державах; або коли його наслідки істотно впливають на іншу державу (ст. 3). Для України ці положення мають особливе значення в умовах війни, коли підприємницькі злочини часто виходять за межі національної юрисдикції через транскордонні фінансові й товарні потоки.

Як універсальний інструмент протидії транснаціональній злочинності Конвенція передбачає обов'язок держав запроваджувати законодавчі та інституційні механізми боротьби з відмиванням доходів (статті 6-7), протидії корупції та встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у тяжких злочинах (статті 8-9), а також створення процедур арешту, конфіскації та

управління доходами, отриманими злочинним шляхом (статті 12-14) [27]. У сучасних умовах воєнного стану ці інструменти становлять основу міжнародного захисту добросовісного підприємництва та ключовий елемент універсальної системи економічної безпеки України.

Універсальні механізми міжнародного запобігання транснаціональній організованій злочинності формуються та реалізуються передусім через інституційну й нормотворчу діяльність Організація Об'єднаних Націй, яка поєднує роботу своїх органів, спеціалізованих інститутів і міжнародних конгресів. Через наукові дослідження, освітні програми для правоохоронців, експертну, матеріальну та технічну допомогу державам, а також системне поширення аналітичної інформації про кримінальні загрози ООН формує глобальне середовище превенції злочинності. Для України в умовах воєнного стану ці механізми є особливо важливими, оскільки зростання транскордонних фінансових і товарних потоків, а також втрата чинності Господарського кодексу України підвищили вразливість підприємницького сектору до кримінальних зловживань і потребують міжнародної правової підтримки.

Одним із ключових досягнень ООН у цій сфері стало ухвалення Генеральною Асамблеєю у 2000 році Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Цей документ покладає на держави-учасниці обов'язок криміналізувати діяння, передбачені Конвенцією, якщо вони здійснюються в межах організованих злочинних груп, незалежно від форми їх участі - прямої чи опосередкованої. Такі положення є особливо значущими для сучасної України, де воєнні та економічні виклики сприяють транснаціоналізації злочинних бізнес-моделей. Водночас ООН виступає центральним координатором міжнародної політики у сфері протидії організованій злочинності, однак ефективність її універсальних рішень залежить від того, наскільки повно вони імплементуються в національні правові системи, зокрема в умовах оновлення економічного законодавства після скасування Господарського кодексу.

У межах діяльності ООН також активно застосовуються універсальні механізми міжнародного співробітництва у протидії корупції - явищу, що безпосередньо підриває легальне підприємництво, особливо під час війни та масштабних програм відбудови. Незважаючи на значний масив напрацьованих норм, проблемою залишається організаційно-правова спроможність міжнародних інструментів і інститутів забезпечувати належну координацію дій держав у цій сфері. Особливої уваги потребує узгодження зусиль універсальних і регіональних організацій для уникнення дублювання та прогалин у протидії корупційним практикам у міжнародному бізнесі.

Історично важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН 15 грудня 1975 року Резолюції 3514 «Заходи проти корупції, що практикується транснаціональними та іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними сторонами» [197]. Цей документ ініціював підготовку міжнародної угоди в Комісії ООН у 1976 році, однак уже готовий до 1980 року проєкт був відкладений. Лише у 1991 році ООН повернулася до ідеї укладення універсального договору щодо протидії корупції.

У межах системи ООН питання боротьби з корупцією та неправомірною вигодою розподілено між кількома ключовими інституціями.

1. Генеральна Асамблея ООН здійснює нормотворчу функцію шляхом ухвалення резолюцій, на основі яких формуються міжнародно-правові стандарти протидії корупції. Серед них важливе значення мають Резолюція 3514 (XXX) від 15 грудня 1975 року, Резолюція 1995/14 ЕКОСОР від 24 липня 1995 року, Резолюція 51/59 від 12 грудня 1996 року про Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, Резолюція 51/191 від 16 грудня 1996 року про Декларацію ООН щодо боротьби з корупцією в міжнародних комерційних операціях, а також Резолюції 55/61 і 55/188 від 2001 року. Крім того, Генеральна Асамблея готує спеціальні аналітичні доповіді, зокрема за підсумками зустрічей експертів у Буенос-Айресі 1997 року [28] та Відні 2001 року [29].

2. Генеральний секретар ООН відповідно до мандатів Генеральної Асамблеї готує узагальнені доповіді щодо стану та тенденцій корупції, зокрема

доповідь 1997 року [107], а також тематичні звіти, наприклад, поданий на 64-й сесії Генеральної Асамблеї у 2009 році документ щодо запобігання корупції та незаконному виведенню активів [30]. Ці матеріали формують доказову базу для міжнародної політики протидії корупційним схемам у транснаціональному бізнесі.

3. Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОП) виконує підготовчу та координаційну роль, розробляючи проекти резолюцій у сфері боротьби з корупцією та подаючи їх на затвердження Генеральній Асамблеї.

4. Група експертів з питань корупції забезпечує фахове обговорення і вироблення рекомендацій для вдосконалення міжнародних стандартів у цій сфері.

5. Комісія з попередження злочинності та забезпечення кримінального неправомірною вигодою правосуддя збирає й аналізує інформацію від міжнародних, регіональних та неурядових організацій щодо глобальних зусиль у боротьбі з корупцією та, зокрема у сфері міжнародних комерційних операцій.

У сукупності ці універсальні механізми формують міжнародно-правовий каркас захисту легальної підприємницької діяльності від корупційної та організованої злочинності, що є критично важливим для України в умовах війни, трансформації економічного законодавства та інтеграції в європейський і світовий правовий простір.

Очевидним є те, що формування універсального міжнародного механізму протидії корупції, яка безпосередньо впливає і на злочинність у сфері підприємницької діяльності, відбувалося поступово й було тісно пов'язане з активізацією діяльності Організації Об'єднаних Націй наприкінці ХХ століття. Саме в цей період ООН та її Генеральна Асамблея ініціювали перші системні резолюції, спрямовані на усвідомлення корупції як глобальної загрози для сталого економічного розвитку та доброчесного публічного управління. Водночас тогочасний стан міжнародних відносин і нерівномірність розвитку правових систем не дозволяли одразу виробити жорсткі обов'язкові інструменти співпраці, тому ООН фактично стала ключовою платформою для напрацювання

політичного консенсусу щодо необхідності колективних дій у цій сфері. Саме це, у свою чергу, стимулювало активізацію регіональних ініціатив, зокрема у Раді Європи, де у 1999 році було укладено Кримінальну та Цивільну конвенції про боротьбу з корупцією.

На універсальному рівні перші важливі орієнтири були закладені ще у 1990 році, коли Секретаріат ООН підготував Рекомендацію «Практичні методи боротьби з корупцією» та Резолюцію «Корупція у сфері державного управління». У цих актах було підкреслено, що корупційні практики мають системно деструктивний характер: вони підривають економічну стабільність держав, деформують механізми прийняття управлінських рішень, руйнують моральні засади суспільства, зменшують рівень довіри громадян до влади та порушують фундаментальні принципи правової держави, включно з принципом справедливості [31]. Для України ці застереження набули особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли прозорість економічних процесів і довіра до державних інституцій є ключовими чинниками стійкості підприємницького сектору.

Подальший розвиток універсальних підходів до запобігання корупції відбувся в межах Дев'ятого (X) Конгресу ООН у Каїрі 1995 року, де було розглянуто, зокрема, проект Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб [32], а також широкий спектр проблем, пов'язаних із корупційними ризиками у сфері публічної влади та міжнародної економічної діяльності. Саме ці напрацювання стали підґрунтям для прийняття у грудні 1996 року двох ключових документів Генеральною Асамблеєю ООН - Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб і Декларації ООН про боротьбу з корупцією та неправомірною вигодою у міжнародних комерційних операціях.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, схвалений Резолюцією 51/59, був спрямований на формування уніфікованих етичних і правових орієнтирів для публічної служби. Він закріпив вимоги до доброчесності, відданості службі, компетентності, неупередженості та ефективності посадових осіб, а також передбачив механізми запобігання

конфлікту інтересів, заборону отримання корупційних вигод, обов'язок декларування активів та дотримання правил поведінки з конфіденційною інформацією. Такі стандарти мають безпосереднє значення і для захисту добросовісного підприємництва, оскільки зменшують можливості незаконного адміністративного тиску на бізнес.

Декларація ООН про боротьбу з корупцією та неправомірною вигодою у міжнародних комерційних операціях, прийнята 16 грудня 1996 року (Резолюція 51/191), встановила комплекс рекомендацій, які держави можуть імплементувати у свої правові системи з урахуванням національних конституційних засад і законодавчих процедур [228, с. 85]. Вона, зокрема, дала розширене визначення неправомірної вигоди іноземних державних посадових осіб, охопивши пропозицію, обіцянку чи передачу будь-яких матеріальних або нематеріальних благ приватними чи державними корпораціями, включаючи транснаціональні, як неправомірну винагороду за певну поведінку у зв'язку з міжнародними комерційними операціями.

Особливо важливим для сучасної України є те, що Декларація 1996 року передбачає необхідність запровадження кримінальної відповідальності за такі діяння, заборону віднесення неправомірної вигоди на витрати для цілей оподаткування, а також забезпечення того, щоб інститут банківської таємниці не використовувався для блокування кримінальних розслідувань у справах про корупцію та економічні кримінальні правопорушення. Це набуває додаткової ваги в умовах воєнного стану, коли фінансові потоки, пов'язані з міжнародною допомогою, постачанням і контрактами, потребують підвищеного контролю.

Крім того, держави-учасниці Декларації взяли на себе зобов'язання розвивати стандарти бухгалтерського обліку і фінансової звітності, що підвищують прозорість міжнародних операцій, впроваджувати корпоративні кодекси поведінки, які забороняють корупцію і неправомірну вигоду, розглядати можливість криміналізації незаконного збагачення та гарантувати, що банківські та фінансові механізми не перешкоджатимуть правосуддю. Важливою складовою стало також зобов'язання щодо міжнародного співробітництва,

обміну інформацією та взаємної правової допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних з економічною та корупційною злочинністю.

Хоча зазначені універсальні акти не мають обов'язкової юридичної сили, їхнє політико-правове значення є суттєвим, оскільки вони відображають консолідовану позицію міжнародної спільноти щодо неприйнятності корупції як системної загрози економіці та підприємницькій діяльності. Для України, яка в умовах воєнного стану здійснює глибоку трансформацію господарського законодавства, зокрема у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу, ці універсальні стандарти слугують важливими орієнтирами для побудови сучасної, прозорої та узгодженої з міжнародними підходами моделі правового регулювання бізнесу й запобігання злочинності у сфері підприємництва.

У Резолюції 1997/25, підготовленій Економічною і Соціальною Радою ООН та схваленій 21 липня 1997 року, Генеральна Асамблея висловила серйозне занепокоєння поширеною практикою надання неправомірної вигоди іноземними фізичними та юридичними особами державним посадовим особам у процесі здійснення міжнародних комерційних операцій. Особливо критично було оцінено підходи фіскальної політики окремих економічно розвинених держав, які дозволяли власним компаніям відносити витрати на неправомірну вигоду, сплачені посадовцям у державах, що розвиваються, до таких, що підлягають податковому вирахуванню, тобто фактично легалізували корупційні витрати через податкові механізми.

З посиланням на Резолюцію 3514(XXX) від 15 грудня 1975 року, якою було засуджено всі форми корупції та неправомірної вигоди, що практикуються транснаціональними корпораціями, їхніми посередниками та іншими суб'єктами, у Резолюції 1997/25 Генеральна Асамблея ООН закріпила комплекс політико-правових орієнтирів. По-перше, було сформульовано заклик до урядів держав-членів активізувати співпрацю у сфері запобігання корупції та неправомірній вигоді, а також використовувати положення Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб, прийнятого 12 грудня 1996 року. Окремо підкреслено необхідність імплементації Декларації ООН про боротьбу з

корупцією та неправомірною вигодою у міжнародних комерційних операціях від 16 грудня 1996 року, а також ратифікації відповідних міжнародних антикорупційних конвенцій.

По-друге, Резолюцією було доручено ЕКОСОП сприяти практичній реалізації Декларації 1996 р. і систематично розглядати питання корупції та неправомірної вигоди у міжнародній підприємницькій діяльності. По-третє, державам-членам було запропоновано готувати та подавати доповіді про вжиті заходи щодо виконання Декларації 1996 р., зокрема у частині криміналізації відповідних діянь, встановлення ефективних санкцій, впровадження стандартів фінансового обліку, розроблення кодексів поведінки у сфері бізнесу, протидії незаконному збагаченню та забезпечення взаємної правової допомоги. По-четверте, Генеральному секретарю ООН було доручено узагальнювати подані матеріали і представляти їх для розгляду на 7-й сесії КПЗЗКП з метою вироблення подальших кроків щодо виконання Декларації 1996 р. По-п'яте, було прямо визнано, що корупційні практики істотно підривають ефективність державного апарату та негативно впливають на соціально-економічну політику, у зв'язку з чим державам рекомендовано криміналізувати давання неправомірної вигоди посадовим особам і посилювати комплекс антикорупційних заходів.

У цілому Резолюція 1997/25 ГА ООН підтвердила стратегічну важливість міждержавної співпраці у сфері протидії корупції та неправомірній вигоді в міжнародних комерційних операціях і необхідність формування спільних стандартів та інституційних механізмів їх запобігання. Такий підхід має особливе значення для України в умовах воєнного стану, коли транснаціональні фінансові потоки, постачання і міжнародні контракти істотно зростають, а ризики економічної злочинності у сфері підприємництва потребують універсальних міжнародних запобіжників. Водночас трансформація національної господарсько-правової моделі у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу України зумовлює необхідність орієнтації на міжнародні стандарти як джерело стабільності та передбачуваності правового регулювання бізнесу.

ООН загалом визнала, що корупція має транскордонний характер і потребує уніфікованих, загально визнаних форм та методів протидії. Навіть попри рекомендаційний характер відповідних резолюцій і декларацій, вони відіграють істотну роль у формуванні норм міжнародного права та здатні впливати на внутрішню правову політику держав у сфері регулювання підприємницької діяльності та запобігання економічній злочинності.

У листопаді 2000 року міжнародною спільнотою була ухвалена Рамкова Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (КТНОЗ 2000 р.), яка стала відповіддю на процеси глобалізації організованої злочинності та корупції [101]. Цей документ комплексно охопив корупцію як транснаціональне кримінальне явище, закріпив поняття «кримінально карана корупція» та зобов'язав держави криміналізувати як отримання, так і надання неправомірної вигоди, а також впроваджувати інші законодавчі й адміністративні заходи для попередження і виявлення корупційних проявів серед посадових осіб на основі узгодженої нормативної бази.

22 січня 2001 року Генеральна Асамблея ООН визнала необхідність створення самостійного, спеціалізованого міжнародно-правового акта проти корупції, незалежного від КТНОЗ 2000 р. [102]. Розроблення такого документа було доручено Центру ООН з питань міжнародного попередження злочинності, який функціонує в межах Управління ООН з контролю за наркотиками та попередженням злочинності. Генеральному секретарю ООН було поставлено завдання підготувати аналітичний звіт щодо чинних міжнародно-правових інструментів і виробити рекомендації для подальшої кодифікації антикорупційних стандартів [71]. Для цього Генеральна Асамблея створила спеціальний комітет, а також Міжурядову групу експертів, яка на підставі звіту Генерального секретаря і висновків Комісії з протидії корупції розробляла мандат майбутнього міжнародно-правового документа [70]. Засідання відповідної робочої групи, що відбулося у Відні з 30 липня по 3 серпня 2001 року за участю представників 97 держав і численних міжнародних та неурядових організацій, фактично започаткувало інституційну основу для формування

сучасної універсальної системи міжнародного запобігання корупції, яка сьогодні є ключовою складовою протидії злочинності у сфері глобального підприємництва.

До підготовки майбутнього універсального антикорупційного договору було залучено представників широкого кола держав, зокрема Єгипту, Китаю, Уругваю, Бельгії, Болгарії, Угорщини, Кіпру, Польщі, Словаччини, Туреччини, Чехії, Йорданії, Марокко та Японії. Учасники цієї наради наголосили, що міжнародно-правовий акт, про який йшлося в Резолюції 55/61 Генеральної Асамблеї ООН, повинен мати форму самостійної, юридично обов'язкової конвенції, а не декларативного документа, що особливо важливо для сфери міжнародної підприємницької діяльності, де високі фінансові ризики створюють сприятливе середовище для транснаціональної корупції.

Було також узгоджено, що така конвенція має охоплювати низку ключових елементів. По-перше, у ній повинні бути закріплені універсальні визначення корупції як у публічному, так і в приватному секторі, зокрема через уточнення правового статусу «цивільних службовців», що є критично важливим для однакового застосування стандартів у різних правових системах. По-друге, концепція документа мала передбачати поєднання превентивних, контрольних і каральних механізмів, які б охоплювали підприємницьку діяльність, включаючи участь громадянського суспільства, професійну підготовку посадових осіб і створення незалежних антикорупційних органів. По-третє, окремий розділ повинен був регулювати криміналізацію корупційних діянь, у тому числі транснаціонального підкупу, незаконного збагачення та легалізації доходів, одержаних корупційним шляхом. По-четверте, істотне місце в конвенції мало бути відведено взаємній правовій допомозі, міжнародному співробітництву, обміну інформацією, поверненню активів, конфіскації та технічній допомозі, особливо для держав з перехідною економікою. По-п'яте, передбачалося створення багатостороннього механізму моніторингу виконання конвенції, здатного забезпечити її ефективність і адаптивність.

Під час наради було наголошено, що корупція однаково притаманна як економічно розвиненим державам, так і країнам з перехідною економікою та таким, що розвиваються [14]. У цьому контексті головною метою майбутньої конвенції було визначено формування стійкої системи міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією з одночасним дотриманням принципів суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи держав. Передбачалося, що такий універсальний акт має бути прийнятий до 2003 року.

Ці наміри були реалізовані 31 жовтня 2003 року, коли Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію ООН проти корупції (КПК 2003 р.). На Конференції високого рівня, що відбулася 9-11 грудня 2003 року в Меріді (Мексика), цей документ підписали 95 держав, включаючи Україну, а одна держава одразу подала ратифікаційну грамоту [69]. Для України, яка нині функціонує в умовах воєнного стану та одночасно реформує модель регулювання підприємництва після втрати чинності Господарського кодексу, приєднання до КПК 2003 р. має не лише міжнародно-правове, а й системоутворююче значення для побудови нової антикорупційної інфраструктури бізнесу.

Структура КПК 2003 року відображає її комплексний характер: у першому розділі визначено цілі, терміни та сферу застосування конвенції; другий розділ присвячено превентивним заходам; третій - криміналізації корупційних правопорушень і правоохоронним механізмам; четвертий - міжнародному співробітництву; п'ятий - поверненню активів; шостий - технічній допомозі та обміну інформацією; сьомий - механізмам контролю за виконанням; восьмий - заключним положенням [10]. Така структура дозволяє розглядати Конвенцію як універсальний інструмент запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності, зокрема в транснаціональних фінансово-господарських відносинах.

Подальший розвиток інституційного забезпечення КПК 2003 р. відбувся у грудні 2004 року, коли Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Боротьба з корупцією: допомога державам у створенні потенціалу з метою

сприяння набуттю чинності та подальшому здійсненню Конвенції...», якою держави закликали до якнайшвидшої ратифікації Конвенції та здійснення внесків до Фонду ООН для надання технічної допомоги країнам з перехідною економікою [6]. Аналогічні цілі переслідувала й Резолюція від 22 грудня 2004 року щодо попередження корупції та повернення незаконно виведених активів [21].

На 64-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 4 грудня 2009 року було схвалено проєкт Резолюції щодо запобігання корупції та повернення активів відповідно до КПК 2003 р., представлений Мохамедом Шеріфом Діалло [2]. Це підтвердило незворотність курсу ООН на посилення універсального антикорупційного режиму.

Таким чином, починаючи з середини 1970-х років, ООН поступово сформувала багаторівневу систему міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції, визнавши її однією з ключових глобальних загроз соціально-економічній стабільності. Для України, яка в умовах воєнного стану переживає масштабні фінансові вливання, міжнародну допомогу та перебудову механізмів регулювання підприємництва, цей універсальний антикорупційний механізм є необхідною умовою зниження криміногенних ризиків у бізнес-сфері.

Сукупність таких міжнародно-правових актів, як Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб 1996 року, Декларація ООН про боротьбу з корупцією та неправомірною вигодою у міжнародних комерційних операціях 1990 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року та Конвенція ООН проти корупції 2003 року, формує універсальну правову основу міжнародного запобігання корупції. Саме ця система нині виступає ключовим інструментом нейтралізації злочинності у сфері підприємницької діяльності, особливо в державах із перехідною економікою та в умовах воєнних викликів.

Міжнародне співробітництво у сфері протидії корупції сьогодні фактично сформувало універсальну модель глобальної взаємодії держав у боротьбі зі злочинністю, зокрема її економічними та фінансовими проявами. Водночас

ефективність цієї моделі істотно залежить від узгодженості її функціонування з регіональними механізмами протидії злочинності. Наявні труднощі такої координації не применшують значення універсального рівня, а радше підкреслюють необхідність чіткого розмежування компетенцій між універсальними та регіональними інструментами. Саме така багаторівнева архітектура дозволяє формувати ефективну систему міжнародно-правового запобігання злочинності у сфері підприємництва, що є особливо актуальним для України в умовах воєнного стану, коли фінансові потоки, міжнародна допомога та державні закупівлі стають потенційними об'єктами кримінальних посягань.

У контексті глобальної безпеки Україна, реагуючи на зростання транснаціональних загроз, зокрема тероризму, приєдналася до світової антитерористичної коаліції та підтвердила готовність діяти у межах ООН. На 56-й сесії Генеральної Асамблеї та у форматі Ради Безпеки ООН українська делегація ініціювала низку пропозицій щодо посилення міжнародної взаємодії у цій сфері. Показово, що у 2005 році під час Всесвітнього саміту Україна стала однією з перших держав, які підписали Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму разом зі США, Канадою та Францією, а сьогодні вона є стороною всіх ключових універсальних договорів у сфері протидії тероризму [45]. У сучасних умовах війни ці міжнародні зобов'язання мають безпосереднє значення й для захисту підприємницького середовища від фінансування тероризму та суміжних кримінальних проявів.

Суттєвим напрямом міжнародної взаємодії України у сфері запобігання злочинності залишається співпраця з Інтерпол - унікальною глобальною правоохоронною мережею. Завдяки власній організаційній структурі, нормативній базі та технічним можливостям Інтерпол забезпечує оперативну координацію міжнародних поліцейських операцій у боротьбі з наркоторгівлею, торгівлею людьми, тероризмом і транснаціональною економічною злочинністю, зокрема у сфері незаконного виведення капіталів та фінансування злочинних угруповань. Україна стала членом цієї організації у 1992 році, а з 1993 року - після створення Національного центрального бюро - повноправно інтегрувалася

в її систему [44, с. 114]. У період воєнного стану значення такого співробітництва лише зростає, адже саме через міжнародні канали здійснюється відстеження активів, розшук осіб та припинення фінансових кримінальних правопорушень, пов'язаних із війною.

Паралельно на універсальному рівні актуалізується ідея розвитку інститутів міжнародного кримінального правосуддя в межах ООН з метою системного реагування на злочини міжнародного характеру. При їх формуванні доцільно спиратися на досвід Міжнародного суду ООН та Міжнародного кримінального суду [44], які заклали основу для персональної кримінальної відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Такі органи повинні мати реальні повноваження з розслідування, судового переслідування і виконання покарань, а також працювати з урахуванням положень Віденської декларації про злочинність і правосуддя. Важливо, щоб держави, зокрема Україна, забезпечували участь у цих інституціях фахівців із досвідом у сфері судової та правоохоронної безпеки, а період міжнародної служби враховувався у їх професійному стажі [169].

Новітні виклики для універсальних механізмів запобігання злочинності пов'язані з цифровізацією економіки, розвитком кіберпростору та використанням штучного інтелекту у сфері підприємництва. Наукові дослідження у галузях кіберправа, інформаційного та інноваційного права, кібербезпеки та економіки інформаційних технологій стають ключовими для формування нової системи міжнародного запобігання злочинам у бізнес-середовищі [68]. В умовах війни саме цифрові платформи часто використовуються для шахрайства, незаконного обігу коштів та втручання у державні інформаційні ресурси.

Особливої уваги потребує питання правового статусу так званих «електронних осіб» - систем штучного інтелекту. Невизначеність їх правосуб'єктності створює ризик розмивання кримінальної відповідальності у випадках використання таких технологій для вчинення економічних і кіберзлочинів. Тому відповідальність мають нести розробники, власники та

користувачі таких систем, а головною метою правового регулювання має залишатися захист прав людини, суспільства і держави [106, с. 79].

Прогнози щодо розвитку штучного інтелекту, на які звертають увагу С. Ф. Денисов і В. Г. Павлов, а також професор Ніклас Бостром з Оксфордського університету, вказують на потенційні загрози автономності таких систем і необхідність їх жорсткого контролю. Подібну позицію поділяє й Ілон Маск, який неодноразово наголошував на ризиках неконтрольованого розвитку штучного інтелекту. У сучасних умовах ці загрози трансформуються у площину економічної безпеки та захисту інформації, що має безпосередній вплив на підприємницьку діяльність.

Проблематика захисту конфіденційної, комерційної, банківської, адвокатської та державної таємниці також набуває нового значення. Саме тому європейські правозахисні організації, зокрема European Digital Rights (EDRi) разом із Amnesty International та іншими НУО, закликали ЄС обмежити використання технологій штучного інтелекту, що сприяють масовому стеженню і порушенню прав людини. Водночас правові механізми мають не забороняти інновації, а спрямовувати їх у безпечне та правомірне русло, зокрема в управлінні великими масивами даних для державних і корпоративних рішень.

Використання штучного інтелекту у судових і правоохоронних процедурах уже стало реальністю, проте результати алгоритмів не можуть бути єдиною підставою для процесуальних рішень, оскільки це створює ризик судових помилок і порушення прав людини [122].

Отже, глобалізація та інтернаціоналізація злочинності, особливо у фінансово-економічній сфері, зумовили формування універсальних міжнародно-правових норм і створення спеціалізованих інституцій, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням. Для України, яка в умовах воєнного стану одночасно реформує економічне законодавство після втрати чинності Господарського кодексу, ці універсальні механізми стають ключовим інструментом захисту підприємницької діяльності від транснаціональних кримінальних загроз.

3.2. Регіональні заходи запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії

Регіональний вимір запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії набуває особливого значення, оскільки саме на рівні окремих територій найбільш виразно проявляються специфічні криміногенні фактори, зумовлені воєнним станом, економічною нестабільністю та трансформацією соціально-правових відносин. Військова агресія спричинила суттєві зміни у функціонуванні економіки, логістичних ланцюгів, ринку праці та системи державного управління, що, у свою чергу, створило нові можливості для вчинення правопорушень у підприємницькій сфері, зокрема зловживань у сфері гуманітарної допомоги, ухилення від оподаткування, незаконного обігу товарів та фінансових ресурсів.

Водночас регіони України характеризуються різним рівнем соціально-економічного розвитку, ступенем безпекових ризиків та інтенсивністю бойових дій, що обумовлює неоднорідність криміногенної ситуації та потребує диференційованого підходу до формування системи запобіжних заходів. Прифронтові та деокуповані території стикаються з підвищеним рівнем тінізації економіки, руйнуванням інституційного середовища, ослабленням контролюючих механізмів, тоді як відносно тиллові регіони зазнають навантаження через внутрішню міграцію, перерозподіл ресурсів та адаптацію бізнесу до нових умов.

Особливість регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності полягає у необхідності поєднання загальнодержавної політики із локальними ініціативами органів публічної влади, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Ефективність таких заходів значною мірою залежить від урахування місцевих криміногенних детермінант, рівня координації між суб'єктами запобігання, а також здатності оперативно реагувати на нові виклики, породжені воєнною агресією.

Крім того, важливим є впровадження сучасних підходів до управління безпекою підприємницької діяльності на регіональному рівні, зокрема використання ризик-орієнтованих моделей, цифрових інструментів контролю, посилення аналітичної складової діяльності правоохоронних органів, а також розвиток партнерства між державою та бізнесом. У цих умовах запобігання злочинності має розглядатися не лише як елемент правоохоронної діяльності, а й як складова регіональної економічної політики та забезпечення стійкості господарських процесів.

Таким чином, дослідження регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії є необхідним для формування ефективної, адаптивної та науково обґрунтованої системи протидії кримінальним загрозам, що відповідає сучасним викликам і сприяє відновленню та розвитку економіки України.

Міжнародне співробітництво у сфері протидії злочинності традиційно функціонує на трьох взаємопов'язаних рівнях - універсальному, регіональному (субрегіональному) та двосторонньому. Водночас, на нашу думку, в умовах повномасштабної військової агресії проти України значення саме регіонального виміру істотно зростає, оскільки він дозволяє більш оперативно враховувати специфіку криміногенних ризиків, що виникають у сфері підприємницької діяльності. Оцінка ефективності кожного з цих рівнів без урахування конкретних цілей та умов взаємодії є доволі складною, однак їх порівняльний аналіз дає змогу виявити особливості реалізації міжнародного співробітництва у протидії окремим видам кримінальних правопорушень. У цьому контексті важливим видається забезпечення хоча б базового рівня узгодженості між усіма формами міжнародної взаємодії, оскільки фрагментарність підходів істотно знижує результативність запобіжних заходів. Саме тому регіональні інституції, зокрема GRECO, демонструють високий рівень впливу на формування антикорупційної політики та практики.

Разом із тим, однією з ключових проблем залишається обмежена організаційно-правова спроможність універсальних міжнародних механізмів

забезпечувати належний рівень координації у сфері протидії злочинності. Особливо це відчутно в умовах воєнного стану, коли виникає потреба в швидкому реагуванні на нові кримінальні загрози, пов'язані з трансформацією економічних процесів, релокацією бізнесу та зростанням тіньових практик. Координація між універсальними та регіональними інституціями у запобіганні різним видам кримінальних правопорушень часто ускладнюється відмінностями у правових підходах, інституційній структурі та пріоритетах діяльності.

У сучасному світі сформовано низку міжнародних правоохоронних організацій, які відіграють важливу роль у запобіганні транснаціональній злочинності, що безпосередньо впливає і на безпеку підприємницької діяльності. До таких інституцій належать Інтерпол, Європол, Асеанопол, Африпол, Америпол, GCCPOL та АІМС. З огляду на достатній рівень наукового опрацювання діяльності Інтерполу та Європолу, доцільно звернути увагу на менш досліджені організації, досвід яких може бути корисним для вдосконалення регіональних заходів запобігання злочинності в Україні.

Так, Асеанопол функціонує як платформа взаємодії правоохоронних органів десяти держав Південно-Східної Азії - Брунею, Камбоджі, Індонезії, Лаосу, Малайзії, М'янми, Філіппін, Сінгапуру, Таїланду та В'єтнаму. Заснована у 1981 році, ця організація поступово розширила свою діяльність і нині спрямована на підвищення ефективності боротьби з транснаціональною злочинністю в межах регіону АСЕАН. Незважаючи на меншу відомість порівняно з глобальними структурами, Асеанопол, як видається, є прикладом ефективної регіональної координації, що базується на практичній взаємодії, обміні інформацією та розвитку професійних компетенцій правоохоронних органів.

Основні напрями діяльності Асеанополу охоплюють: розроблення та реалізацію спільних планів дій; координацію транскордонного обміну інформацією; організацію спільних операцій і розслідувань; формування та використання спільних баз даних; підвищення кваліфікації персоналу; а також забезпечення проведення регулярних конференцій і стратегічного планування

діяльності. Такий комплексний підхід, на наше переконання, є особливо актуальним для України в умовах війни, коли кримінальні правопорушення у сфері підприємництва часто мають міжрегіональний або транснаціональний характер.

Водночас варто зазначити, що співпраця між Україною та Асеанополем залишається недостатньо розвиненою, що обмежує можливості використання потенціалу цієї організації. У зв'язку з цим актуальним завданням є формування належної договірно-правової бази для поглиблення такої взаємодії, особливо з урахуванням нових викликів, спричинених воєнною агресією.

Окремої уваги заслуговує Африпол, створений під егідою Африканського союзу як самостійний механізм поліцейського співробітництва між державами-членами. Його діяльність спрямована на забезпечення взаємодії правоохоронних органів на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях, що дозволяє комплексно протидіяти транснаціональній злочинності [158]. Зазначений досвід підтверджує доцільність розвитку багаторівневих моделей координації, які можуть бути адаптовані й на регіональному рівні в Україні.

У контексті обраної тематики слід також враховувати трансформацію національного правового поля, зокрема втрату чинності Господарського кодексу України, що обумовлює необхідність переосмислення підходів до правового регулювання підприємницької діяльності та, відповідно, до системи запобігання правопорушенням у цій сфері. Це відкриває можливості для імплементації більш гнучких і сучасних механізмів регіонального управління безпекою бізнесу, заснованих на принципах прозорості, цифровізації та міжвідомчої взаємодії.

Таким чином, поєднання міжнародного досвіду з урахуванням регіональних особливостей України в умовах воєнного стану створює підґрунтя для формування ефективної системи запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності, яка повинна бути адаптивною, багаторівневою та орієнтованою на сучасні виклики.

У сучасних умовах діяльність Африполу ґрунтується на фундаментальних цінностях, закріплених у міжнародно-правових актах, зокрема на засадах

демократії, поваги до прав людини, принципу верховенства права та ефективного управління. Такі підходи, визначені Установчим актом Африканського союзу, Африканською хартією прав людини і народів, Загальною декларацією прав людини та іншими міжнародними документами, формують нормативну основу функціонування організації. Водночас особлива увага приділяється дотриманню професійної етики правоохоронної діяльності, забезпеченню нейтральності, поваги до державного суверенітету, чесності та принципу презумпції невинуватості. Саме така ціннісна орієнтація є надзвичайно актуальною для України в умовах воєнного стану, коли забезпечення балансу між безпекою та правами людини набуває особливої складності.

У практичній площині Афріпол концентрує свою діяльність на ключових напрямках, що мають високий рівень суспільної небезпеки, а саме: протидії тероризму; контролі за обігом стрілецької та легкої зброї; боротьбі з торгівлею людьми; протидії незаконному обігу наркотичних засобів; попередженні злочинів проти довкілля; удосконаленні управління державними кордонами; а також запобіганні екологічній злочинності. Вважаю, що окремі з цих напрямів, зокрема контроль за обігом зброї та протидія торгівлі людьми, є особливо релевантними для українських регіонів, які постраждали від бойових дій і де спостерігається підвищений рівень криміногенних ризиків у сфері підприємництва.

Америпол (Police Community of the Americas), створений у 2007 році як континентальна міжнародна поліцейська структура, спочатку був орієнтований передусім на боротьбу з незаконним обігом наркотиків, однак з часом його функціонал значно розширився. Серед основних напрямів діяльності цієї організації варто виділити: забезпечення громадської безпеки; протидію тероризму; боротьбу з незаконним обігом зброї; запобігання торгівлі людьми; протидію виробництву та розповсюдженню наркотиків; боротьбу з кіберзлочинністю та правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності; протидію дитячій порнографії; боротьбу з організованою злочинністю; а також

запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Комплексність підходів Америкополу може бути корисною для формування регіональних стратегій запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності в Україні, особливо з урахуванням зростання фінансових та кіберзагроз під час війни.

GCCPOL, який фактично виконує функції федеральної поліції в Абу-Дабі (Об'єднані Арабські Емірати), продемонстрував здатність до швидкої адаптації в кризових умовах, зокрема під час пандемії COVID-19. Його діяльність була спрямована на посилення безпеки шляхом активного використання цифрових каналів комунікації, налагодження взаємодії зі стратегічними партнерами та вдосконалення превентивних механізмів [8]. Цей досвід є особливо цінним для України, де цифровізація правоохоронної діяльності може стати ефективним інструментом запобігання кримінальним правопорушенням у підприємницькій сфері на регіональному рівні.

У цілому, роль міжнародних правоохоронних організацій у сучасних умовах складно переоцінити, оскільки саме вони забезпечують координацію зусиль держав у протидії транснаціональній злочинності. Для України, яка перебуває в умовах військової агресії та одночасно трансформує власну правову систему (зокрема у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу України), особливо актуальним є формування якісної нормативно-правової бази. Саме оновлений законодавчий фундамент має стати підґрунтям для ефективного впровадження регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності.

Окремо слід акцентувати увагу на кіберзлочинності, яка в умовах цифровізації економіки та воєнного стану перетворюється на одну з найбільш небезпечних форм кримінальної діяльності. Її правове регулювання на міжнародному рівні здебільшого має регіональний характер, що обумовлює активну взаємодію держав у межах відповідних міжнародних організацій. Упродовж останніх років спостерігається посилення такої співпраці, що

реалізується через укладення регіональних угод, створення спеціалізованих інституцій, функціонування дослідницьких груп та контактних центрів.

Важливу роль у цьому процесі відіграє Рада Європи, у межах якої 23 листопада 2001 року в Будапешті було прийнято Конвенцію про кіберзлочинність. Цей документ фактично заклав міжнародні стандарти криміналізації кіберправопорушень та визначив вимоги до процесуального законодавства держав-учасниць. Подальші міжнародні акти, зокрема Директива ЄС 2013/40 щодо атак на інформаційні системи, формувалися з урахуванням положень цієї Конвенції [78].

Станом на 9 грудня 2018 року Конвенцію підписали 62 держави, серед яких значна кількість не є членами Ради Європи, а ще декілька країн підписали, але не ратифікували її [10]. Така широка підтримка свідчить про ефективність і універсальність закладених у ній підходів. Важливо, що Конвенція використовує технологічно нейтральний підхід, що дозволяє застосовувати її норми як до існуючих, так і до нових форм кіберзлочинів, які виникають унаслідок розвитку цифрових технологій [21].

Подальшим розвитком міжнародного правового регулювання став Додатковий протокол до Конвенції, прийнятий у 2003 році в Страсбурзі, який передбачає криміналізацію дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених із використанням комп'ютерних систем [2]. Зокрема, йдеться про поширення відповідних матеріалів, погрози, образи, а також заперечення чи виправдання геноциду та злочинів проти людства. На сьогодні значна кількість держав ратифікувала цей протокол, що підтверджує актуальність зазначених питань.

Згідно зі статтею 46 Конвенції було створено спеціалізований Комітет з кіберзлочинності, який виконує консультативні та координаційні функції, сприяє обміну інформацією та розробці подальших змін до документа. У 2017 році було ініційовано підготовку Другого додаткового протоколу, спрямованого на вдосконалення механізмів міжнародної взаємодії, зокрема щодо доступу до

електронних доказів, взаємодії з провайдерами та забезпечення захисту даних [26].

Імплементація зазначених міжнародних стандартів у національне законодавство України, з урахуванням сучасних викликів воєнного часу та трансформації господарсько-правового регулювання, має стати одним із ключових елементів формування ефективної системи регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності.

Додатковим елементом регіонального міжнародного співробітництва у сфері протидії кіберзлочинності є діяльність спеціалізованих інституцій, зокрема Офісу програми з кіберзлочинності (C-PROC), який функціонує у місті Бухарест (Румунія) під егідою Рада Європи. Основним призначенням цього офісу є надання практичної допомоги державам у вдосконаленні їхніх правових механізмів боротьби з кіберзлочинністю, а також у належному використанні електронних доказів відповідно до положень Конвенції про кіберзлочинність. Реалізація його діяльності відбувається через впровадження регіонально орієнтованих проєктів, що дозволяє більш точно враховувати специфіку національних правових систем і своєчасно реагувати на нові виклики [9]. Для України в умовах воєнного стану та активної цифровізації економіки такий підхід є особливо актуальним, оскільки сприяє посиленню регіональних механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності.

Звертаючись до досвіду інших регіонів, варто проаналізувати діяльність Ліга арабських держав, яка у грудні 2010 року ухвалила Арабську конвенцію з боротьби з кіберзлочинністю [5], що набрала чинності у 2014 році. Станом на сьогодні її ратифікували вісім держав-членів організації. Документ покладає на держави-учасниці обов'язок імплементувати у національне законодавство норми, спрямовані на криміналізацію різних форм кіберзлочинів, а також створити процесуальні механізми для ефективного збору електронних доказів і переслідування правопорушників. Окрему увагу приділено питанням

міжнародної співпраці, однак, як видається, відсутність чітко визначених процедур правозастосування та механізмів вирішення спорів значно знижує ефективність цього інструменту.

Водночас положення Конвенції викликають наукові дискусії, зокрема щодо їх відповідності міжнародним стандартам прав людини. Так, окремі норми передбачають посилену кримінальну відповідальність за традиційні правопорушення у разі їх вчинення у кіберпросторі без достатнього обґрунтування, а також криміналізують поширення певних видів інформації (зокрема порнографічних матеріалів, ідей терористичних груп чи релігійних переконань), що потенційно може обмежувати свободу слова та віросповідання [183]. Цей досвід є застереженням для України, яка, навіть в умовах воєнного стану, має дотримуватися балансу між безпекою та фундаментальними правами людини.

У межах Африканський союз також було здійснено спробу створення комплексного нормативного акту у сфері кібербезпеки - Конвенції про кібербезпеку та захист персональних даних, робота над якою розпочалася у 2011 році, а остаточне прийняття відбулося у 2014 році [3]. Документ охоплює питання електронних транзакцій, захисту персональних даних, розвитку електронного урядування та протидії кіберзлочинності. Разом із тим, на відміну від Будапештської конвенції, він не містить розгорнутого процесуального механізму, що певною мірою обмежує його практичну ефективність. Водночас характерною рисою є криміналізація не лише завершених правопорушень, а й замахів на їх вчинення.

Проведення у жовтні 2018 року Першого африканського форуму з боротьби з кіберзлочинністю стало важливим кроком у напрямі посилення регіональної взаємодії. Під час заходу обговорювалися питання гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами, розвитку інституційної спроможності, а також удосконалення механізмів транскордонної взаємодії у сфері розслідування кіберзлочинів [28]. Такий формат професійного діалогу може бути ефективно застосований і в Україні на міжрегіональному

рівні, особливо для координації дій правоохоронних органів у сфері захисту підприємницької діяльності.

Окрім цього, існують й інші моделі міжнародного співробітництва. Зокрема, у 2003 році Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво ініціювало проєкт, спрямований на вдосконалення законодавства та правозастосовної практики у сфері кіберзлочинності. Його метою є підвищення спроможності держав регіону ефективно протидіяти кіберзагрозам шляхом розвитку нормативної бази та механізмів розслідування [24]. У межах цієї організації також функціонує спеціалізована група з безпеки телекомунікацій та інформації (SPSG), діяльність якої спрямована на зміцнення безпеки кіберпростору [22].

Своєю чергою, Організація американських держав реалізує низку ініціатив, серед яких важливе місце займає «Міжамериканський портал співробітництва з боротьби з кіберзлочинністю». Завдяки його роботі компетентні органи держав-учасниць можуть швидко обмінюватися інформацією та узгоджувати свої дії під час розслідування кіберзлочинів. [16]. Створення подібних цифрових платформ є надзвичайно перспективним напрямом для України, особливо в контексті регіональної взаємодії між правоохоронними органами.

Отже, у сфері протидії кіберзлочинності можна виділити два ключові підходи до побудови регіональних механізмів міжнародного співробітництва. Перший передбачає розроблення та імплементацію узгоджених правових норм, адаптованих до потреб конкретного регіону. Другий полягає у створенні спеціалізованих інституцій, які забезпечують координацію, аналітичну підтримку та практичну взаємодію між державами. Водночас, як показує практика, навіть за наявності таких механізмів залишається проблема відсутності універсальності правового регулювання, оскільки кіберзлочини не обмежуються державними кордонами.

У контексті України це питання набуває особливої ваги, зважаючи на воєнний стан, активне використання цифрових технологій у бізнесі та

трансформацію правового середовища, пов'язану, зокрема, із втратою чинності Господарського кодексу України. Це створює як виклики, так і можливості для формування нової моделі регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності, яка має поєднувати міжнародні стандарти, сучасні цифрові інструменти та адаптивні механізми правового регулювання.

Ідея уніфікації правового регулювання у сфері протидії кіберзлочинності на міжнародному рівні, має значний потенціал, особливо в умовах зростаючої цифровізації економіки та воєнних викликів для України. Такий підхід міг би мінімізувати практику використання окремими державами внутрішніх норм, що звужують зміст і обсяг фундаментальних прав людини. Водночас формування універсального міжнародно-правового механізму співробітництва у цій сфері здатне закласти основу для створення спеціалізованої інституції, яка б забезпечувала координацію процесуальних аспектів запобігання та протидії кіберзлочинності. Це, у свою чергу, могло б підвищити ефективність уже існуючих форм взаємодії та розширити коло учасників міжнародного співробітництва.

У контексті сучасної України, де підприємницька діяльність функціонує в умовах воєнного стану, такі ініціативи набувають особливої актуальності. Втрата чинності Господарського кодексу України обумовлює необхідність переосмислення підходів до правового регулювання господарських відносин, зокрема й у частині запобігання економічним та кіберзлочинам. Це відкриває можливість інтеграції більш гнучких, адаптивних і міжнародно орієнтованих механізмів правового впливу, зокрема на регіональному рівні.

Як уже зазначалося, значну ефективність демонструють саме регіональні формати співпраці, прикладом чого є діяльність GRECO, створеної у 1999 році під егідою Рада Європи. Основною метою цієї інституції є здійснення контролю за дотриманням державами антикорупційних стандартів. Важливо, що участь у GRECO не обмежується лише членами Ради Європи, що свідчить про відкритість

та універсальність цього механізму. Держава може приєднатися до нього шляхом відповідного повідомлення Генерального секретаря [15].

Функціональна спрямованість GRECO охоплює моніторинг виконання антикорупційних стандартів, сприяння впровадженню законодавчих та інституційних змін, а також створення платформи для обміну передовими практиками у сфері запобігання та виявлення корупції. У межах своєї діяльності організація спирається на низку ключових міжнародно-правових актів, серед яких:

Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію (ETS 173);

Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію (ETS 174);

Додатковий протокол до Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію (ETS 191);

Двадцять керівних принципів боротьби з корупцією (Резолюція (97) 24);

Рекомендація щодо кодексів поведінки державних службовців (№ R (2000) 10);

Рекомендація щодо правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній (Rec (2003) 4).

Поділяючи позицію І. Нуруллаєва, слід відзначити, що GRECO фактично формує самостійну практику тлумачення антикорупційних норм і стандартів, що має вагомим значення для гармонізації правозастосування у державах-учасниках [151]. У контексті України це особливо важливо для формування регіональних стратегій запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємництва, адже корупційні ризики значно зростають у період воєнного стану.

Важливу роль у глобальному антикорупційному русі відіграє також ГОРАС (Global Organization of Parliamentarians Against Corruption), яка об'єднує парламентаріїв із понад 50 країн світу. Її діяльність спрямована на зміцнення демократичних інститутів, забезпечення верховенства права та протидію корупції. Особливістю цієї організації є те, що вона функціонує як мережа, яка координує діяльність через глобальні та регіональні цільові групи, забезпечуючи

методичну та експертну підтримку через навчальні програми, семінари та рекомендації.

Досвід GORAC є корисним для України, оскільки демонструє ефективність парламентського виміру у запобіганні корупції, що прямо впливає на безпеку підприємницького середовища. В умовах трансформації законодавства після втрати чинності Господарського кодексу саме парламент відіграє ключову роль у формуванні нової антикорупційної та економічної політики. GORAC, у свою чергу, сприяє впровадженню законодавчих змін, посиленню парламентського контролю та формуванню підзвітної системи управління [14].

Окремої уваги заслуговує ініціатива Глобальний договір ООН, спрямована на формування відповідального бізнес-середовища на основі принципів сталого розвитку. Ця ініціатива об'єднує компанії та інші зацікавлені сторони задля дотримання універсальних стандартів у сфері прав людини, праці, екології та боротьби з корупцією. В її основі лежать положення міжнародних документів, зокрема Загальної декларації прав людини, актів Міжнародної організації праці, екологічних декларацій та Конвенції ООН проти корупції.

Ключові принципи Глобального договору ООН охоплюють: захист прав людини та недопущення їх порушення; забезпечення свободи асоціацій і колективних переговорів; ліквідацію примусової та дитячої праці; недискримінацію; екологічну відповідальність; розвиток екологічно безпечних технологій; а також активну протидію корупції. Зокрема, бізнес-структурам рекомендується впроваджувати внутрішні антикорупційні політики, здійснювати моніторинг їх реалізації та взаємодіяти з іншими учасниками ринку [202, с. 30].

У контексті воєнного стану в Україні значення таких принципів суттєво зростає, адже підприємницька діяльність функціонує в умовах підвищених ризиків, включаючи кіберзагрози, корупційні практики та нестабільність регуляторного середовища. Інтеграція стандартів Глобального договору ООН у національну та регіональну політику може стати ефективним інструментом

запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємництва, особливо в умовах післявоєнного відновлення економіки.

Таким чином, поєднання універсальних та регіональних механізмів міжнародного співробітництва, доповнене трансформацією національного законодавства після втрати чинності Господарського кодексу України, створює передумови для формування нової, більш ефективної моделі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності. Така модель має ґрунтуватися на принципах міжнародної координації, цифрової безпеки, антикорупційної стійкості та адаптивності до умов воєнного часу.

На глобальному рівні функціонує низка інституцій, діяльність яких безпосередньо впливає на формування сучасної антикорупційної політики та механізмів протидії економічній злочинності. В умовах воєнної агресії проти України значення таких інституцій істотно зростає, оскільки саме через міжнародну взаємодію забезпечується належна координація зусиль у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у підприємницькому середовищі, яке зазнає суттєвих трансформацій та ризиків.

Зокрема, Ініціатива щодо повернення викрадених активів (StAR), що реалізується спільно Світовим банком та Управлінням ООН з наркотиків і злочинності, орієнтована на протидію корупційним правопорушенням і легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. У контексті українських реалій воєнного стану її інструментарій є особливо актуальним для повернення активів, виведених за кордон унаслідок зловживань у сфері підприємницької діяльності.

Водночас Програма розвитку ООН (ПРООН) у взаємодії з іншими структурами системи ООН, зокрема Економічною комісією для Африки та Управлінням ООН з наркотиків і злочинності, спрямовує свої зусилля на поєднання антикорупційної політики із завданнями сталого розвитку, що є важливим орієнтиром і для регіональної політики України, особливо в умовах післявоєнного відновлення.

Важливу роль відіграє і Всесвітній економічний форум, який забезпечує платформу для формування державно-приватного партнерства. У сучасних умовах це дозволяє інтегрувати бізнес-спільноту до процесів запобігання злочинності, що є критично необхідним з огляду на зростання тіньових економічних процесів у період війни.

Окремої уваги заслуговує діяльність Інтерполу та Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), які забезпечують координацію міжнародних розслідувань і формують стандарти фінансового моніторингу. Їхня роль для України посилюється через необхідність протидії фінансуванню злочинної діяльності, у тому числі пов'язаної з агресією та незаконним обігом ресурсів.

Регіональний вимір антикорупційної політики представлений, зокрема, Антикорупційною мережею для Східної Європи та Центральної Азії (ACN) при ОЕСР, яка сприяє обміну досвідом і впровадженню кращих практик. У цьому аспекті варто підкреслити, що для України, з урахуванням втрати чинності Господарського кодексу, особливо актуальним є переосмислення підходів до правового регулювання підприємницької діяльності через призму міжнародних стандартів і регіональних механізмів співпраці.

Звертаючись до досвіду інших регіонів, слід зазначити, що Організація Американських держав (ОАД) сформувала ефективну модель багаторівневої взаємодії у сфері протидії корупції, яка базується на принципах демократії, прав людини та безпеки [4; 18]. Запроваджені нею інституційні механізми, такі як спеціалізовані антикорупційні місії та контрольні процедури, демонструють доцільність комплексного підходу, який може бути адаптований і на регіональному рівні в Україні.

Подібним чином Регіональна антикорупційна ініціатива для Південно-Східної Європи (RAI) розробила методологічні засади оцінювання ефективності антикорупційного законодавства та інституційної спроможності держав, що, на нашу думку, може бути використано для вдосконалення регіональних програм

запобігання злочинності в Україні, особливо в умовах децентралізації та воєнних викликів [19].

Африканський регіон також демонструє приклад формування мережі спеціалізованих організацій, діяльність яких спрямована на розроблення та реалізацію антикорупційних стратегій. Такий досвід свідчить, що ефективність протидії злочинності значною мірою залежить від рівня координації між інституціями та наявності чітко визначених стратегічних орієнтирів.

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що діяльність міжнародних організацій спрямована не лише на формування стандартів антикорупційної політики, але й на створення умов для сталого економічного розвитку, підвищення прозорості та забезпечення рівних можливостей для суб'єктів господарювання. В умовах воєнного стану для України це набуває особливого значення, оскільки криміногенні ризики у сфері підприємницької діяльності суттєво зростають, а механізми їх запобігання потребують адаптації до нових реалій.

Міжнародні організації застосовують широкий спектр інструментів, серед яких – імплементація антикорупційного законодавства, добровільні ініціативи бізнесу, запровадження стандартів доброчесності та укладення міжнародних угод. Водночас, на нашу думку, ключовим фактором ефективності цих заходів є їх адаптація до регіональних умов, що є особливо актуальним для України, яка перебуває у стані збройного конфлікту.

Слід також враховувати, що внаслідок війни Україна стала більш вразливою до транснаціональної злочинності, зокрема у сферах незаконного обігу фінансових ресурсів, торгівлі людьми, зброєю та іншими забороненими товарами. Це обумовлює необхідність активізації міжнародного співробітництва та участі у діяльності відповідних організацій як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

У цьому контексті участь України у міжнародних механізмах протидії злочинності, що ґрунтуються на нормах міжнародного права, є визначальним чинником підвищення ефективності національної політики безпеки. Відповідні

положення закріплені, зокрема, у Законі України «Про основи національної безпеки України» [186], Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [185], а також у Стратегії національної безпеки України [193].

Актуальність дослідження міжнародного та регіонального співробітництва у сфері запобігання злочинності постійно зростає, що обумовлено як внутрішніми трансформаціями правової системи України, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з військовою агресією.

Регіональне співробітництво України, зокрема в рамках Ради Європи, підтверджується ратифікацією низки міжнародних конвенцій, спрямованих на посилення взаємодії правоохоронних органів [189]. Крім того, розвиток співпраці з Європейським Союзом, зокрема через взаємодію з Європолем, створює додаткові можливості для протидії транснаціональній злочинності, що є особливо важливим у сучасних умовах [218].

Отже, з урахуванням трансформації національного правового поля, включаючи втрату чинності Господарського кодексу України та поступову переорієнтацію на європейські підходи до регулювання підприємницької діяльності, особливої ваги набуває впровадження регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері. Саме поєднання міжнародного досвіду, регіональної специфіки та національних правових механізмів дозволить сформувати ефективну систему протидії злочинності в умовах військової агресії.

Зазначені заходи відіграють системоутворюючу роль у забезпеченні ефективної міжнародної взаємодії у сфері запобігання злочинності та безпосередньо впливають на формування зовнішньополітичного курсу України. В умовах воєнної агресії їх значення істотно посилюється, оскільки протидія кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності набуває не лише економічного, а й безпекового виміру, особливо на регіональному рівні.

Підписання Угоди між Україною та Європолем про стратегічне співробітництво засвідчує не лише готовність держави інтегруватися до

глобальної системи боротьби з організованою злочинністю, а й її прагнення розвивати практичну взаємодію з європейськими правоохоронними органами. В нинішніх реаліях це закладає підґрунтя для більш дієвого реагування на криміногенні виклики, що формуються у підприємницькому середовищі під впливом воєнного конфлікту та економічної нестабільності.

На сьогодні Європол виступає платформою для широкої міжнародної взаємодії, охоплюючи не лише країни ЄС, а й держави за його межами - зокрема Канаду, США, Норвегію, Швейцарію, Туреччину, балканські країни та Молдову, а також глобальні структури на кшталт Інтерполу та Всесвітньої митної організації [1]. Такий формат багаторівневої взаємодії є прикладом ефективної моделі, яку доцільно враховувати при формуванні регіональних механізмів запобігання злочинності в Україні.

Подальшим етапом співпраці України з Європейським Союзом має стати укладення оперативної угоди, що відкриє можливості не лише для обміну інформацією, але й для безпосередньої участі у спільних розслідуваннях транснаціональних кримінальних правопорушень. Водночас важливою передумовою цього процесу є імплементація міжнародних стандартів захисту персональних даних, зокрема положень відповідної Конвенції Ради Європи [178], що набуває особливого значення в умовах цифровізації бізнес-процесів.

Поряд із європейським напрямом, традиційно важливим залишається співробітництво України з державами пострадянського простору. Втім, у сучасних умовах така взаємодія потребує критичного переосмислення з урахуванням безпекових викликів та збройної агресії. Відкритість кордонів у минулому сприяла переміщенню кримінальних угруповань, що, як видається, актуалізує необхідність формування нових, більш захищених форматів регіональної співпраці.

Соціально-політичні трансформації, посилені воєнним станом, обумовлюють потребу у створенні сучасної правової та інституційної основи міжнародного співробітництва правоохоронних органів. Це передбачає розроблення спільних програм протидії злочинності, укладення угод про

правову допомогу та формування ефективних міждержавних механізмів взаємодії. На нашу думку, такі кроки мають бути синхронізовані з оновленням національного законодавства, особливо з огляду на втрату чинності Господарського кодексу України та перехід до більш гнучких, європейсько-орієнтованих підходів регулювання підприємницької діяльності.

Україна традиційно приділяє значну увагу співпраці з Інтерпол як ключовою міжнародною правоохоронною інституцією. Його організаційні та технічні можливості забезпечують ефективну координацію між державами у сфері протидії транснаціональній злочинності. Особливої актуальності це набуває в умовах війни, коли зростає ризик незаконного обігу зброї, торгівлі людьми та фінансових зловживань у підприємницькій сфері.

Членство України в Інтерполі, що розпочалося у 1992 році, а інституційно закріпилося після створення Національного центрального бюро у 1993 році, сприяло становленню ефективної системи міжнародної поліцейської взаємодії. Сьогодні використання сучасних інформаційних технологій та глобальних баз даних дозволяє оперативно реагувати на виклики, пов'язані з економічною злочинністю, у тому числі на регіональному рівні.

Водночас міжнародне співробітництво не обмежується лише оперативно-розшуковою діяльністю. На наше переконання, його ефективність значною мірою залежить від розвитку таких напрямів, як обмін досвідом, проведення спільних наукових досліджень, професійна підготовка кадрів та інституційна підтримка. Саме ці елементи формують підґрунтя для довгострокових регіональних заходів запобігання злочинам у сфері підприємництва.

Узагальнюючи, слід зазначити, що Україна активно інтегрується у міжнародні механізми протидії злочинності, намагаючись адаптувати їх до власних національних інтересів та сучасних викликів. Включення проблематики міжнародного співробітництва до пріоритетів державної політики, особливо в умовах воєнної агресії, сприяє зміцненню авторитету держави та підвищенню ефективності протидії криміногенним загрозам.

Таким чином, у контексті трансформації правової системи, зокрема після втрати чинності Господарського кодексу України, та з урахуванням регіональних особливостей розвитку підприємництва в умовах війни, міжнародна співпраця виступає ключовим інструментом формування дієвих заходів запобігання злочинам у цій сфері. Саме поєднання міжнародного досвіду та регіональної практики дозволяє забезпечити належний рівень економічної безпеки та правопорядку.

3.3. Законодавче забезпечення підприємницької діяльності як спосіб запобігання злочинності у сфері підприємництва на міжнародному рівні

У сучасних умовах глобалізації економічних процесів та посилення транснаціонального характеру господарської діяльності особливого значення набуває належне законодавче забезпечення підприємництва як одного з ключових інструментів запобігання злочинності у цій сфері. Зростання обсягів міжнародної торгівлі, цифровізація економіки, розвиток фінансових технологій і водночас наявність воєнних викликів, зокрема для України, обумовлюють необхідність формування ефективної правової бази, здатної мінімізувати криміногенні ризики у підприємницькому середовищі.

На міжнародному рівні законодавче регулювання підприємницької діяльності виступає не лише засобом упорядкування економічних відносин, але й важливим превентивним механізмом, спрямованим на недопущення зловживань, шахрайства, легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, корупційних проявів та інших правопорушень у сфері бізнесу. Відповідні міжнародні стандарти та практики, вироблені в межах діяльності міжнародних організацій і інтеграційних об'єднань, забезпечують уніфікацію підходів до регулювання підприємництва, підвищують прозорість економічних процесів і сприяють зміцненню довіри між суб'єктами господарювання різних держав.

Ця проблематика набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України, яка передбачає приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних та європейських стандартів. Узгодження правового регулювання підприємницької діяльності з нормами міжнародного права здатне сприяти декриміналізації економіки, зміцненню інвестиційного клімату та забезпеченню стабільного економічного розвитку навіть в умовах воєнного стану.

Водночас недостатня узгодженість нормативно-правових актів, прогалини у правовому регулюванні, а також різний рівень імплементації міжнародних стандартів у національні правові системи можуть створювати дод

аткові можливості для вчинення правопорушень у сфері підприємництва. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу законодавчого забезпечення підприємницької діяльності як ефективного засобу запобігання злочинності на міжнародному рівні.

Отже, у даному підрозділі доцільно дослідити сутність та значення міжнародно-правового регулювання підприємницької діяльності, визначити основні напрями гармонізації законодавства, а також проаналізувати сучасні механізми правового впливу, спрямовані на мінімізацію криміногенних факторів у сфері підприємництва.

Сучасний стан злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності доцільно розглядати крізь призму трансформацій, які відбулися після прийняття Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Саме відкриття доступу до міжнародних ринків для широкого кола суб'єктів господарювання, значна частина яких не мала належного досвіду здійснення зовнішньоекономічних операцій, укладання міжнародних контрактів та розуміння кон'юнктури глобальних ринків, створило підґрунтя для виникнення нових криміногенних ризиків [181]. В умовах сьогодення ця проблема лише загострилася, адже воєнний стан в Україні спричинив додатковий тиск на бізнес, змусивши підприємців діяти в умовах невизначеності, що іноді підштовхує до використання напівлегальних або ризикованих практик.

Водночас суттєве спрощення державного контролю за транснаціональною економічною діяльністю, яке мало на меті лібералізацію економіки, фактично призвело до появи значної кількості зловживань. Одним із ключових чинників поширення правопорушень у цій сфері залишаються корупційні практики серед посадових осіб як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і органів, що виконують контрольні функції держави. Йдеться, зокрема, про митні органи (фальсифікація експортно-імпоротної документації, невиконання службових обов'язків), правоохоронні структури (сприяння незаконним операціям) та органи, що реалізують фіскальну політику (неналежне виконання повноважень). У сучасних умовах воєнного стану ці ризики посилюються через зростання обсягів гуманітарних та критично важливих поставок, що, на жаль, іноді стає об'єктом протиправних посягань.

У площині цивільно-правових відносин також фіксується значна кількість порушень, серед яких: недотримання встановленої процедури укладення зовнішньоекономічних договорів; невідповідність угод вимогам антимонопольного законодавства; залишення валютних коштів за кордоном без належного правового обґрунтування; порушення строків виконання інвестиційних зобов'язань тощо. При цьому, як слушно зазначається у науковій літературі, на практиці часто виникають труднощі у розмежуванні цивільно-правових і кримінально-правових деліктів, що створює додаткові можливості для уникнення відповідальності [121, с. 83]. Така ситуація вимагає більш чіткої нормативної регламентації та узгодження підходів на міжнародному рівні.

Серед поширених способів незаконної діяльності у сфері транснаціональних економічних відносин варто виокремити: викривлення даних щодо фінансових надходжень; створення фіктивних підприємств з метою виведення капіталу за кордон; заниження митної вартості товарів; використання підроблених сертифікатів походження продукції; неправомірне отримання пільг та компенсацій; маніпуляції з товарами, що перебувають у спеціальних митних режимах; фіктивне консультування; підроблення фінансової документації. Розвиток цифрових технологій і електронної комерції лише ускладнює

виявлення таких правопорушень, що потребує впровадження сучасних міжнародних механізмів контролю та обміну інформацією.

Разом із тим, аналіз практики застосування законодавства свідчить про наявність суттєвих прогалин у нормативно-правовому регулюванні зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, тривалий час були відсутні чіткі механізми реагування держави на дискримінаційні або недружні дії з боку інших країн, недостатньо врегульованими залишалися питання захисту прав українських суб'єктів господарювання за кордоном відповідно до норм міжнародного права, а також не забезпечувалася належна відповідальність за порушення законодавства у цій сфері. У цьому контексті варто підкреслити, що втрата чинності Господарським кодексом України є важливим етапом реформування правового поля підприємницької діяльності, який відкриває можливості для побудови більш гнучкої, сучасної та узгодженої з міжнародними стандартами системи регулювання бізнесу.

З метою подолання зазначених недоліків у свій час було прийнято низку спеціальних законодавчих актів, спрямованих на захист національного товаровиробника, зокрема антидемпінгове законодавство та норми щодо протидії субсидованому імпорту і застосування спеціальних заходів у зовнішній торгівлі [37, с. 255]. Однак, на нашу думку, в умовах сучасних глобальних викликів та воєнного стану цього вже недостатньо: необхідне подальше вдосконалення законодавчої бази з урахуванням міжнародного досвіду та практики.

Окремої уваги заслуговує проблема використання банківської інфраструктури у протиправних схемах. Зокрема, практика застосування кореспондентських рахунків як інструментів для проведення сумнівних валютних операцій свідчить про наявність системних ризиків у фінансовому секторі. Перевірки, проведені Національним банком України, виявили значні обсяги операцій, які формально здійснювалися як зовнішньоекономічні, але не знаходили підтвердження у митній статистиці [121, с. 98]. Наведені статистичні

дані щодо обсягів операцій за рахунками типу НОСТРО та ЛОРО додатково підтверджують масштабність цієї проблеми.

Таким чином, сучасні виклики, зумовлені як глобалізаційними процесами, так і воєнним станом в Україні, актуалізують необхідність удосконалення законодавчого забезпечення підприємницької діяльності як ефективного інструменту запобігання злочинності у цій сфері. Вважаємо, що саме гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, підвищення прозорості економічних процесів та посилення інституційної спроможності держави мають стати ключовими напрямками протидії криміногенним проявам у сфері підприємництва на міжнародному рівні.

Аналіз статистичних та емпіричних даних щодо функціонування кореспондентських рахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності свідчить про наявність системних ризиків, які безпосередньо впливають на криміногенну ситуацію у підприємницькому середовищі. Так, значна частина таких рахунків була відкритою у банках-резидентах України, що, на перший погляд, мало б свідчити про контрольованість фінансових потоків. Водночас істотна кількість рахунків була зосереджена в іноземних юрисдикціях, серед яких провідні позиції займали Федеративна Республіка Німеччина, Австрія та Сполучені Штати Америки, а також низка офшорних зон, зокрема Науру, Кіпр, Палау, Багамські острови, Вануату та Антигуа і Барбуда. При цьому значна частка припадала на рахунки типу НОСТРО та ЛОРО, що традиційно використовуються у міжнародних розрахунках, але, як показує практика, можуть бути інструментом для зловживань.

За інформацією Національного банку України, лише через рахунки типу ЛОРО, відкриті у латвійських банках, було перераховано понад 1,6 млрд доларів США. Особливо тривожним є той факт, що, за результатами перевірок, до 98% фінансових надходжень через такі рахунки здійснювалися за участю фіктивних суб'єктів господарювання. У процесі контролю було також виявлено низку порушень, серед яких здійснення діяльності без відповідних ліцензій, тривале утримання рахунків без реальних операцій, а також використання незахищених

каналів зв'язку при проведенні міжнародних розрахунків, що ставить під сумнів безпеку фінансової системи [146]. В умовах воєнного стану ці ризики набувають ще більшої актуальності, оскільки фінансові потоки можуть використовуватися не лише для економічних зловживань, а й для підризу економічної безпеки держави.

У відповідь на виявлені порушення Національний банк України ще наприкінці 1990-х років ініціював посилення регуляторного впливу, зокрема шляхом прийняття постанови від 04.11.1999 р. «Про впорядкування кореспондентських відносин комерційних банків». Цим нормативним актом було запроваджено обмеження щодо здійснення банківських операцій із використанням несанкціонованих кореспондентських рахунків, а також призупинено дію окремих дозволів і заборонено відкриття нових рахунків суб'єктами, діяльність яких викликала сумніви. Вважаємо, що такі заходи стали одним із перших прикладів використання законодавчих інструментів як превентивного механізму протидії фінансовим правопорушенням у міжнародній сфері.

Показовим є також звернення Верховної Ради України від 13 січня 1998 р. до урядів і парламентів низки держав, зокрема Великої Британії, Канади, Кіпру, Німеччини, США та Швейцарії, з проханням сприяти виявленню та поверненню незаконно виведених за кордон капіталів українського походження. У цьому документі наголошувалося на серйозних загрозах, які створює високий рівень криміналізації економіки для майбутнього держави, а також підкреслювалася необхідність міжнародної співпраці у протидії таким явищам [100, с. 99]. Зазначена ініціатива фактично заклала основу для формування сучасних механізмів міжнародної правової допомоги та фінансового моніторингу.

Додатковим підтвердженням важливості міжнародної взаємодії стало прийняття 12 жовтня 1999 р. постанови Верховної Ради України щодо звернення до Конгресу Сполучених Штатів Америки з метою отримання інформації про наявність незаконних валютних рахунків у високопосадовців. Такий підхід свідчить про усвідомлення того, що боротьба зі злочинністю у сфері

підприємництва не може бути ефективною без залучення іноземних партнерів і відповідних міжнародних інституцій.

Водночас варто підкреслити, що запобігання злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності має комплексний характер і потребує узгоджених дій широкого кола суб'єктів, включаючи органи державної влади, правоохоронні структури, фінансові регулятори та спеціальні служби. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить від налагодженого обміну інформацією та реалізації спільних профілактичних заходів, що, на нашу думку, особливо важливо в умовах цифровізації та воєнних викликів [133, с. 79].

У цьому контексті визначення стратегічної мети зовнішньоекономічного законодавства набуває принципового значення. Вона повинна забезпечувати стабільність економічної системи, підвищувати ефективність правового регулювання та сприяти усуненню суперечностей між окремими нормами. При цьому така мета формується не довільно, а виходячи із загальної стратегії держави у сфері міжнародної економічної діяльності, що знайшло своє відображення, зокрема, у Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» [167, с. 3].

Згідно з положеннями зазначеного документа, ключовим завданням зовнішньоекономічної політики є забезпечення прозорості економіки відповідно до міжнародних стандартів, що має сприяти захисту національних інтересів і узгодженню внутрішньої та зовнішньої економічної політики. У сучасних умовах, особливо з урахуванням втрати чинності Господарського кодексу України, це завдання потребує нового осмислення. Відмова від застарілих підходів до регулювання господарської діяльності відкриває можливості для формування більш гнучкої та ефективної системи законодавчого забезпечення підприємництва, орієнтованої на міжнародні стандарти та реальні виклики воєнного часу.

Таким чином, подолання суперечностей у сфері зовнішньоекономічних відносин, забезпечення їх стабільності та безпеки, а також запобігання

криміногенним проявам можливе лише за умови впровадження комплексного, узгодженого та міжнародно орієнтованого законодавчого регулювання. Саме такий підхід, на наше переконання, має стати основою сучасної політики України у сфері підприємництва та ефективним інструментом протидії злочинності на міжнародному рівні.

У контексті дослідження законодавчого забезпечення підприємницької діяльності як інструменту запобігання злочинності на міжнародному рівні доцільно звернутися до наукових підходів щодо ефективності правового регулювання. Так, Г. Л. Знаменський обґрунтовано підкреслює, що досягнення цілей протидії злочинності у сфері підприємництва не може ґрунтуватися на простому поєднанні традиційних юридичних механізмів, таких як узгодження, підпорядкування чи імперативні приписи. Натомість результативність правового впливу забезпечується лише за умови формування цілісного методу регулювання, який поєднує ці елементи в єдину систему. Такий підхід передбачає підпорядкування всіх інструментів ключовому принципу - рівності суб'єктів господарювання перед єдиним правовим порядком [88, с. 71; 87, с. 70].

У сучасних умовах України, особливо з урахуванням воєнного стану та втрати чинності Господарського кодексу України, зазначена позиція набуває нового змісту. Відмова від кодифікованої моделі господарського права актуалізує потребу у створенні більш гнучкої, але водночас системно узгодженої моделі регулювання підприємницької діяльності, яка б відповідала міжнародним стандартам і забезпечувала належний рівень превенції економічних правопорушень.

Інтеграція принципу рівного підпорядкування у межах єдиного методу правового регулювання дозволяє компенсувати фрагментарність окремих правових засобів і забезпечити їх узгоджене функціонування. Це, у свою чергу, створює передумови для формування стабільних господарських зв'язків між учасниками зовнішньоекономічних відносин, навіть за наявності конфлікту інтересів, орієнтуючи їх на співробітництво, а не на зловживання чи ухилення від правових норм [148, с. 56; 150, с. 50]. Вважаємо, що саме такий підхід є

ключовим для мінімізації криміногенних ризиків у сфері міжнародного підприємництва.

Відповідно, система методів правового регулювання повинна розглядатися як цілісна конструкція, у якій поєднання єдиного та автономних методів не є випадковим, а підпорядковується загальній логіці забезпечення економічної безпеки та правопорядку. Особливої актуальності це набуває в умовах транснаціоналізації бізнесу, коли національні правові системи мають взаємодіяти з міжнародними регуляторними механізмами.

У цьому контексті важливу роль відіграє укладення міжнародних договорів, зокрема Угоди про асоціацію та Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Вони виступають не лише інструментом економічної інтеграції, а й ефективним засобом запобігання злочинності у сфері підприємництва, оскільки передбачають імплементацію єдиних правил ведення бізнесу. Як свідчить міжнародна практика, подібні угоди широко застосовуються ЄС у відносинах із третіми державами, що фактично означає поширення європейських правових стандартів на нові ринки. У цьому аспекті навіть держави, які не є членами ЄС, але уклали відповідні угоди, отримують більш високий рівень правової визначеності та прозорості економічних відносин.

Разом із тим, варто враховувати, що адаптація до європейських норм не є однозначно вигідною для всіх суб'єктів внутрішнього ринку, оскільки може створювати додаткові виклики для окремих бізнес-груп. Проте, з позиції довгострокового розвитку держави, вона сприяє формуванню прозорого та конкурентного середовища, що знижує рівень тіньової економіки та криміналізації підприємницької діяльності [168, с. 34].

Слід також звернути увагу на концептуальні аспекти імплементації положень Угоди про асоціацію. По-перше, динамічність глобальних економічних процесів, зокрема вплив кризових явищ і воєнних факторів, обумовлює необхідність гнучкого підходу до гармонізації законодавства, оскільки надмірна прив'язка до чинних норм може виявитися неефективною у довгостроковій перспективі. По-друге, реалізація зобов'язань України потребує

значних ресурсів, що актуалізує питання міжнародної фінансової та технічної підтримки реформ.

Попри це, можна стверджувати, що законодавство України вже значною мірою узгоджене з правом ЄС, особливо в економічній сфері, що створює передумови для подальшої інтеграції. Водночас масштаби необхідної імплементації залишаються значними - за оцінками експертів, Україні необхідно впровадити близько 60 % норм права ЄС [84, с. 5], що охоплює величезний масив нормативного матеріалу. Цей процес слід розглядати не лише як зобов'язання, а як інструмент підвищення ефективності національної правової системи та запобігання економічним правопорушенням.

Переваги такої інтеграції є очевидними. Зокрема, імплементація норм права ЄС сприятиме наближенню українського регуляторного середовища до європейських стандартів, розширенню доступу до зовнішніх ринків, покращенню інвестиційного клімату та формуванню прозорих правил ведення бізнесу. Зниження тарифних і нетарифних бар'єрів, гармонізація технічних стандартів і запровадження єдиних правил конкуренції створюють додаткові гарантії для добросовісних суб'єктів господарювання та ускладнюють реалізацію протиправних схем [196].

Водночас не можна ігнорувати й потенційні виклики, пов'язані зі зростанням витрат на дотримання соціальних, екологічних і трудових стандартів. Однак у стратегічній перспективі ці витрати компенсуються підвищенням якості економічного середовища та зниженням рівня криміналізації бізнесу.

Виконання Україною зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію, також створює правову основу для потенційного набуття членства в ЄС, що, у свою чергу, передбачає ще більш глибоку інтеграцію до європейського правового простору. При цьому сучасна політика ЄС дозволяє виокремити два основні типи асоціації: з європейськими державами, які розглядаються як потенційні кандидати на вступ, та з неєвропейськими країнами, де акцент робиться на розвитку торговельно-економічного співробітництва.

Отже, з урахуванням сучасних викликів, включаючи воєнний стан і трансформацію національної правової системи після втрати чинності Господарського кодексу України, законодавче забезпечення підприємницької діяльності повинно розглядатися як комплексний та динамічний інструмент запобігання злочинності. Його ефективність безпосередньо залежить від рівня гармонізації з міжнародними стандартами, узгодженості правових механізмів та здатності держави забезпечити їх реальне застосування у практиці господарювання.

Отже, Угода про асоціацію займає особливе місце в системі міжнародно-правових інструментів Європейського Союзу, оскільки її правова природа визначається положеннями ст. 217 Договору про функціонування ЄС. У науковому середовищі нерідко висловлюється думка, що укладення такої угоди з європейською державою, яка відповідає критеріям ст. 49 цього ж Договору, може розглядатися як підготовчий етап до майбутнього членства в ЄС. Водночас, на наше переконання, важливо наголосити, що сама Угода не містить прямого зобов'язання щодо вступу України до ЄС, а отже її слід розглядати передусім як інструмент глибокої правової та економічної інтеграції, що має превентивний антикриміногенний потенціал.

У сучасних умовах функціонування української економіки, особливо з урахуванням воєнного стану та трансформації правової системи після втрати чинності Господарського кодексу України, значення цієї Угоди істотно зростає. Вона фактично формує нову архітектуру правового регулювання підприємницької діяльності, орієнтовану на прозорість, передбачуваність і відповідність міжнародним стандартам, що безпосередньо впливає на зниження рівня злочинності у сфері бізнесу.

Важливим є й те, що положення Угоди щодо створення зони вільної торгівлі базуються на зобов'язаннях сторін як членів Світової організації торгівлі (СОТ), що суттєво полегшує їх практичну реалізацію. Формування ЗВТ між Україною та ЄС відбувається з урахуванням норм ГАТТ-1994, зокрема ст. XXIV, яка передбачає, що інтеграційні об'єднання повинні сприяти розвитку торгівлі, а

не створювати додаткові бар'єри для інших держав. Крім того, встановлюється вимога, щоб після створення таких об'єднань рівень митного та іншого регуляторного навантаження не перевищував попередній. Ці положення не є новими для України, оскільки випливають із її членства в СОТ, що, на нашу думку, забезпечує більш м'який і послідовний перехід до нових умов правового регулювання.

Водночас твердження про нібито несумісність участі України в інших інтеграційних об'єднаннях із положеннями Угоди здебільшого мають політичний, а не юридичний характер. Аналіз норм ГАТТ свідчить про можливість паралельного розвитку різних форм економічної співпраці, що є важливим для забезпечення економічної стійкості держави в умовах війни та глобальної нестабільності.

Окремої уваги заслуговує питання усунення технічних бар'єрів у торгівлі. Положення відповідних глав Угоди фактично передбачають відновлення та інтенсифікацію процесу гармонізації національного законодавства у сфері технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів із правом ЄС. При цьому саме Європейському Союзу надано повноваження оцінювати ступінь такої гармонізації. Слід зауважити, що цей процес триває вже понад два десятиліття і має певні результати, зокрема у вигляді прийняття значної кількості технічних регламентів, розроблених на основі європейських директив. Вважаємо, що в умовах воєнного стану завершення цієї гармонізації є не лише економічною, а й безпековою необхідністю, адже стандартизація правил зменшує можливості для зловживань та правопорушень у сфері підприємництва.

Додатково Угода передбачає запровадження детальних процедур контролю у сферах, пов'язаних із безпечністю продукції, здоров'ям тварин і рослин, а також харчовою безпекою. Такі механізми сприяють підвищенню прозорості ринку та ускладнюють реалізацію протиправних схем, що має безпосереднє значення для запобігання економічній злочинності.

Суттєвою перевагою для України є також надання їй у певних випадках статусу країни, що розвивається, у контексті застосування захисних заходів СОТ.

Це відкриває можливості для використання спеціальних преференцій, зокрема щодо незастосування обмежень до товарів за певних умов або продовження строків дії захисних заходів. Ефективне використання таких механізмів може стати важливим інструментом підтримки національного бізнесу в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення економіки.

Не менш важливим є і те, що імплементація Угоди про асоціацію забезпечує доступ до механізмів європейського економічного правосуддя. Зокрема, українські суб'єкти господарювання та держава отримують можливість звертатися до судових інституцій ЄС для захисту своїх прав та інтересів. Водночас національні суди можуть застосовувати норми права ЄС, що підвищує якість судового захисту та сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики. У контексті досліджуваної тематики це має принципове значення, оскільки забезпечує додаткові гарантії правомірної підприємницької діяльності та зменшує ризики її криміналізації на міжнародному рівні.

Таким чином, імплементація положень Угоди про асоціацію в сучасних умовах України слід розглядати не лише як інструмент економічної інтеграції, а як комплексний механізм удосконалення законодавчого забезпечення підприємницької діяльності. В умовах воєнного стану та реформування правової системи, зокрема після втрати чинності Господарського кодексу України, саме такі міжнародно-правові інструменти стають ключовими для формування ефективної системи запобігання злочинності у сфері підприємництва.

Питання потенційних ризиків та колізій між положеннями Угоди про асоціацію та національним законодавством України тривалий час залишалося недостатньо дослідженим у науковій літературі, що є суттєвим недоліком сучасного правового дискурсу. Особливо в умовах воєнного стану та трансформації правової системи України, зокрема у зв'язку з втратою чинності Господарського кодексу України та переходом до більш гнучкої моделі регулювання підприємницької діяльності, ці питання набувають не лише теоретичного, а й прикладного значення у контексті запобігання злочинності у сфері підприємництва.

По-перше, окремі положення Угоди про асоціацію об'єктивно впливають на обсяг економічного суверенітету держави. Відповідно до цілей, закріплених у ст. 1 Угоди, а також вимог низки її положень (зокрема ст.ст. 114, 124, 138, 147, 148, 353, 358, 363, 368, 378, 387, 390, 394, 397, 405, 417, 424, 428, 459, 474 та ін.), Україна взяла на себе зобов'язання здійснювати адаптацію національного законодавства як до чинного, так і до майбутнього права ЄС (ст. 463). Такий підхід передбачає імплементацію не лише директив і регламентів ЄС, але й інших актів «м'якого права», включаючи повідомлення та роз'яснення Європейської Комісії, адміністративні практики та стратегічні документи.

З одного боку, це сприяє формуванню прозорого та передбачуваного правового середовища для бізнесу, що, безперечно, має антикриміногенний ефект, оскільки зменшує можливості для зловживань і правових маніпуляцій. З іншого боку, фактичне виконання рішень наднаціональних інституцій без повноцінної участі України у процесах їх прийняття може створювати дисбаланс у реалізації національних інтересів. У цьому контексті особливої уваги потребує узгодження таких зобов'язань із положеннями Конституції України (зокрема ст. 75, 106, 113), які визначають виключні повноваження органів державної влади.

Крім того, положення ч.ч. 3 і 4 ст. 486 Угоди щодо тимчасового застосування її окремих частин до завершення ратифікаційних процедур фактично передбачають можливість визначення обсягу такого застосування європейською стороною відповідно до її внутрішніх процедур. На практиці це може створювати правову невизначеність для суб'єктів підприємництва, що в умовах воєнного стану є додатковим ризиком для стабільності господарського обороту.

По-друге, окремі положення Угоди можуть не повною мірою відповідати чинній редакції Конституції України. Зокрема, ч. 3 ст. 24 Угоди передбачає участь України у Міжнародний кримінальний суд шляхом приєднання до Римського статуту. Водночас ще рішенням Конституційний Суд України від 11.07.2001 р. було встановлено невідповідність окремих положень цього Статуту Конституції України. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Конституції, укладення

міжнародних договорів, що суперечать її положенням, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону. Це свідчить про необхідність системного підходу до імплементації міжнародно-правових зобов'язань, щоб уникнути правових колізій, які можуть бути використані у протиправних цілях.

Аналогічні застереження стосуються й інституційного механізму реалізації Угоди. Зокрема, діяльність Ради асоціації (ст. 460-463) та Комітету асоціації (ст. 464-465), які наділені повноваженнями приймати обов'язкові для сторін рішення, викликає дискусії щодо відповідності таких повноважень положенням ст. 85 та 92 Конституції України, відповідно до яких визначення засад підприємницької діяльності, оподаткування, транспорту, соціальної політики та інших сфер належить виключно до компетенції Верховної Ради України. У контексті реформування господарського законодавства після втрати чинності Господарського кодексу України це питання набуває нового змісту, адже відбувається переосмислення ролі держави у регулюванні економіки та запобіганні злочинності у підприємницькій сфері.

По-третє, поєднання в Угоді напрямів політичної та економічної інтеграції створює як можливості, так і виклики. Формально передбачене створення зони вільної торгівлі супроводжується низкою обмежень, зокрема квотуванням експорту української продукції до ринку ЄС. Наприклад, встановлені квоти на постачання сільськогосподарської продукції (пшениці, м'яса, меду тощо) є суттєво нижчими за реальний експортний потенціал України, що обмежує економічні вигоди від такої інтеграції. Водночас внутрішній ринок України стає більш відкритим для європейських товарів, що посилює конкуренцію.

У цьому контексті ключове значення має не стільки тарифна лібералізація, скільки приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС у сфері технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів, стандартизації, метрології, акредитації та ринкового нагляду. Саме ці елементи формують правове середовище, яке або мінімізує, або, навпаки, стимулює криміногенні прояви у сфері підприємництва.

По-четверте, вимоги Угоди щодо зближення правового регулювання економіки фактично передбачають глибоку трансформацію національної правової системи. Розділ V Угоди «Економічне і секторальне співробітництво» охоплює співпрацю у 28 галузях і передбачає імплементацію понад 300 актів права ЄС у відносно стислі строки (2-7 років), причому значна їх частина має бути впроваджена у перші 2-5 років [211]. У сучасних умовах це створює значне навантаження на правову систему, але водночас відкриває можливості для формування сучасного антикриміногенного механізму регулювання підприємницької діяльності.

Таким чином, імплементація Угоди про асоціацію повинна розглядатися не лише як інструмент європейської інтеграції, але й як складова системи запобігання злочинності у сфері підприємництва. Водночас ефективність такого підходу залежить від здатності держави забезпечити баланс між адаптацією до міжнародних стандартів, збереженням конституційних засад правопорядку та врахуванням сучасних викликів, зокрема тих, що зумовлені воєнним станом і трансформацією національного законодавства.

Розділ IV Угоди про асоціацію «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею» є одним із найбільш об'ємних і складних елементів цього міжнародно-правового акта, оскільки, окрім 15 глав, включає ще 67 додатків, доповнень і декларацій, які деталізують механізми лібералізації двосторонніх торговельних відносин. У сукупності положення цього розділу передбачають імплементацію близько 150 регламентів і директив ЄС, а також відповідних міжнародних договорів, не враховуючи вже чинних зобов'язань України щодо застосування раніше ратифікованих угод і матеріальних норм.

Такий обсяг і темпи правової адаптації значно виходять за межі класичного розуміння «зближення законодавства» і фактично свідчать про глибоку трансформацію, а подекуди - заміщення національних правових інститутів нормами права ЄС. В умовах сучасної України, особливо з урахуванням воєнного стану та втрати чинності Господарського кодексу України, це створює нову реальність правового регулювання підприємницької діяльності, де акцент

переноситься з кодифікованого господарського права на комплексну систему спеціальних законів і міжнародних стандартів. Така трансформація має подвійний ефект: з одного боку - підвищує прозорість і передбачуваність бізнес-середовища, а з іншого - може породжувати нормативну фрагментацію, яка потенційно створює додаткові можливості для правопорушень.

Важливо також враховувати, що вже з моменту підписання Угоди про асоціацію на сторони покладається обов'язок утримуватися від дій, які могли б нівелювати її об'єкт і мету. У цьому контексті застосовуються положення ст. 18 Віденська конвенція про право міжнародних договорів, відповідно до яких держава, що підписала міжнародний договір, повинна діяти добросовісно до моменту остаточного визначення свого статусу щодо нього. Крім того, ст. 25 цієї Конвенції передбачає можливість тимчасового застосування договору або його частин до набрання ним чинності за наявності відповідної домовленості сторін [211].

У практичному вимірі це означає, що навіть до завершення ратифікаційних процедур Україна фактично обмежена у здійсненні окремих напрямів торговельної політики. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 39 Угоди, держава зобов'язується утримуватися від участі в інших митних союзах або зонах вільної торгівлі, а також погоджувати ключові рішення у сфері зовнішньої торгівлі в межах відповідних інституційних механізмів. Це суттєво впливає на економічну автономію держави, але водночас формує більш структуровану та контрольовану систему зовнішньоекономічних відносин, що має значення для запобігання транскордонній економічній злочинності.

Процедура ратифікації Угоди також є складною та тривалою. В Україні вона здійснюється шляхом прийняття відповідного закону Верховною Радою, тоді як у ЄС передбачає як наднаціональний, так і національний рівні схвалення. Як свідчить практика (зокрема досвід Угоди про партнерство і співробітництво 1994 р., яка набула чинності лише у 1998 р.), цей процес може тривати роками, що створює перехідний період правової невизначеності. У сучасних умовах це

особливо актуально для бізнесу, який функціонує в умовах підвищених ризиків, спричинених війною.

Окремої уваги заслуговує фінансовий аспект імплементації європейських стандартів. Адаптація законодавства до права ЄС є складним, багаторівневим процесом, що включає планування, координацію діяльності органів влади, контроль за правотворчістю, моніторинг, а також належне кадрове, інформаційне та фінансове забезпечення. Водночас відсутність повної та прозорої інформації щодо фактичних витрат України на ці процеси ускладнює їх об'єктивну оцінку.

Як показує досвід держав Центрально-Східної Європи (зокрема країн «Вишеградської четвірки»), витрати на адаптацію законодавства можуть бути значними та покриватися як за рахунок державних бюджетів і суб'єктів господарювання, так і за підтримки інституцій ЄС [217]. За попередніми оцінками, для України такі витрати можуть сягати 156,3 млрд євро [195, с. 159], а в окремих сферах, наприклад екологічній, - до 100 млрд євро [11, с. 106]. У цьому контексті важливо розглядати такі витрати не лише як фінансове навантаження, а і як інвестицію у створення ефективної системи запобігання економічній злочинності через впровадження високих стандартів регулювання.

Водночас значні витрати на дотримання регуляторних вимог можуть створювати додатковий тиск на бізнес, особливо в умовах воєнного стану, що, у свою чергу, іноді стимулює ухилення від законодавства або пошук «тіньових» схем. Саме тому законодавче забезпечення підприємницької діяльності повинно поєднувати вимоги гармонізації з принципами розумності та пропорційності регулювання.

У контексті запобігання злочинності у сфері підприємництва доцільно звернути увагу і на практичні заходи, що можуть підвищити ефективність правового регулювання. Зокрема, першочерговими, на нашу думку, є:

– посилення взаємодії правоохоронних органів із банківськими установами, оскільки саме банківський сектор здатен забезпечити ефективний фінансовий моніторинг зовнішньоекономічних операцій. Міжнародний досвід

(США, Німеччина, Австрія, Швейцарія) свідчить, що у випадках економічних кримінальних правопорушень і відмивання доходів банківська таємниця може бути обмежена в інтересах правосуддя [196];

– удосконалення механізмів перевірки достовірності декларацій про доходи і витрати посадових осіб, із залученням відповідних державних органів (зокрема органів прокуратури, фінансового контролю та безпеки) [121, с. 93];

– забезпечення реального дотримання принципу невідворотності покарання шляхом аналізу матеріалів кримінальних проваджень та притягнення винних осіб до відповідальності відповідно до чинного законодавства;

– розвиток спеціалізованих інституцій, спрямованих на протидію корисливій злочинності у вищих ешелонах влади;

– підвищення ефективності контролю з боку Національного банку України за рухом капіталу, відкриттям кореспондентських рахунків та поверненням валютної виручки.

Таким чином, у сучасних умовах законодавче забезпечення підприємницької діяльності на міжнародному рівні виступає не лише інструментом економічної інтеграції, а й важливим елементом системи запобігання злочинності. Водночас його ефективність значною мірою залежить від здатності держави адаптувати міжнародні стандарти до національних реалій, враховуючи як виклики воєнного часу, так і трансформаційні процеси у правовій системі України.

Висновки до розділу 3

Доведено, що універсальні заходи міжнародного запобігання злочинності у сфері підприємництва базуються на стандартах і рекомендаціях таких інституцій, як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд. Їх діяльність спрямована на формування прозорого бізнес-середовища, впровадження антикорупційних механізмів, фінансового моніторингу та належного корпоративного управління. В умовах воєнного стану особливої актуальності набувають заходи щодо запобігання фінансовим зловживанням, незаконному обігу ресурсів та відмиванню коштів, пов'язаних із військовими витратами та гуманітарною допомогою.

Здійснений аналіз показав, що регіональні механізми запобігання злочинності у сфері підприємництва є більш адаптованими до специфіки окремих регіонів та рівня їх правової інтеграції. Важливу роль у цьому процесі відіграють Європейський Союз, Рада Європи та Організація економічного співробітництва та розвитку, які забезпечують гармонізацію законодавства, розвиток спільних стандартів протидії економічній злочинності та координацію міждержавної співпраці. У контексті військової агресії ці заходи доповнюються інструментами санкційної політики, контролю за переміщенням капіталу, а також посиленням моніторингом підприємницької діяльності, пов'язаної з ризиковими юрисдикціями.

Обґрунтовано, що законодавче забезпечення підприємницької діяльності виступає одним із ключових інструментів запобігання злочинності на міжнародному рівні. Ефективне нормативно-правове регулювання створює передумови для легалізації економічних процесів, підвищення інвестиційної привабливості та зниження криміногенних ризиків. Встановлено, що гармонізація національного законодавства із міжнародними стандартами, імплементація кращих практик регулювання бізнесу та забезпечення правової визначеності сприяють мінімізації можливостей для вчинення правопорушень у сфері підприємництва.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні інституту запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності. До основних результатів, сформульованих на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Узагальнюючи результати дослідження, встановлено, що злочинність у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є складним, динамічним і високлатентним соціально-правовим явищем, сутність якого полягає у посяганні на встановлений порядок здійснення господарської діяльності, економічні інтереси держави та суб'єктів господарювання, а також на стабільність ринкових механізмів, при цьому її специфіка обумовлена впливом воєнних факторів, що спричиняють трансформацію традиційних форм економічної злочинності та появу нових, пов'язаних із використанням спрощених регуляторних режимів, обігом гуманітарної допомоги, державними закупівлями, релокацією бізнесу та обмеженістю контролю; доведено, що структура такої злочинності має комплексний характер і охоплює кримінальні правопорушення у сфері господарської та службової діяльності, корупційні кримінальні правопорушення, а також діяння, пов'язані з незаконним використанням ресурсів оборонного та соціального призначення.

2. Доведено, що сучасна структура такої злочинності охоплює широкий спектр кримінальних правопорушень - від традиційних кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та ухилення від оподаткування до корупційних практик, зловживань у сфері публічних закупівель, фінансових махінацій і кіберзлочинів, при цьому особливого значення набувають правопорушення, пов'язані з використанням кризових економічних умов та недосконалості контрольних механізмів; обґрунтовано, що ключовими рисами сучасного стану є інтеграція легального та тіньового секторів економіки, підвищення ролі організованих груп, використання цифрових інструментів для

вчинення злочинів, а також адаптивність злочинців до змін нормативно-правового середовища, що в сукупності свідчить про необхідність посилення аналітичної складової протидії, удосконалення кримінально-правової політики та формування комплексної системи запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності.

3. Узагальнюючи результати дослідження зарубіжного досвіду запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах збройних конфліктів, встановлено, що ефективність протидії таким проявам визначається комплексним поєднанням кримінально-правових, організаційно-управлінських та превентивних механізмів, спрямованих на мінімізацію криміногенних ризиків у кризових економічних умовах; доведено, що у провідних державах, зокрема США та Велика Британія ключовими напрямками є посилення фінансового моніторингу, прозорості публічних закупівель, цифровізації контролю за рухом ресурсів, жорсткий нагляд за використанням бюджетних і гуманітарних коштів, а також тісна взаємодія правоохоронних органів з антикорупційними інституціями та приватним сектором.

4. Встановлено, що злочинність у сфері підприємницької діяльності характеризується вираженою просторовою диференціацією, зумовленою інтенсивністю бойових дій, рівнем економічної активності регіонів, логістичною доступністю та масштабами релокації бізнесу, при цьому найбільша концентрація кримінальних правопорушень спостерігається у відносно безпечних регіонах із високим рівнем підприємницької активності, а також у прифронтових зонах, де послаблення контролю створює додаткові криміногенні можливості. Доведено, що кримінологічні особливості такої злочинності проявляються у зростанні латентності, територіальній мобільності злочинців, зміщенні акцентів у структурі кримінальних правопорушень у бік фінансових махінацій, зловживань у сфері постачання та використання гуманітарних і оборонних ресурсів, а також активному використанні цифрових технологій.

5. Обґрунтовано, що ключовими детермінантами виступають економічна нестабільність, зниження платоспроможності суб'єктів

господарювання, деформація ринкових механізмів, розширення тіньового сектору економіки, недосконалість нормативно-правового регулювання та наявність прогалин у контролі за використанням державних, гуманітарних і оборонних ресурсів, а також корупційні ризики та зловживання службовим становищем; обґрунтовано, що вагому роль відіграють інституційні чинники, пов'язані з перевантаженням правоохоронної системи, обмеженістю ресурсів держави та зміною пріоритетів у бік забезпечення обороноздатності, що знижує ефективність превентивних механізмів, водночас значний вплив мають і соціально-психологічні фактори, зокрема зростання рівня правового нігілізму, толерантності до економічних правопорушень і адаптації суб'єктів до кризових умов; у сукупності це свідчить про системний характер детермінації досліджуваної злочинності та обумовлює необхідність формування багаторівневої моделі запобігання, спрямованої на усунення або мінімізацію як загально-соціальних, так і спеціально-кримінологічних причин і умов її виникнення в умовах воєнного стану.

6. Визначено, що особа злочинця у кримінальних правопорушеннях у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії характеризується поєднанням загально-кримінальних і специфічних соціально-економічних рис, зумовлених трансформацією підприємницького середовища та впливом воєнних факторів, при цьому типовий портрет злочинця охоплює як представників бізнесу, так і службових осіб, посередників та учасників організованих груп, які використовують професійні знання, службове становище або доступ до ресурсів для вчинення протиправних діянь; доведено, що визначальними рисами такої особи є прагматична мотивація до отримання незаконної економічної вигоди, адаптивність до змін правового та економічного середовища, схильність до раціоналізації протиправної поведінки в умовах кризи, а також активне використання цифрових інструментів і складних фінансових схем.

7. Обґрунтовано, що ефективність універсальних заходів міжнародного запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності під час воєнного стану зумовлюється впровадженням комплексної системи превенції, яка поєднує

уніфіковані правові стандарти, інституційну взаємодію та сучасні механізми фінансового і цифрового контролю, при цьому ключову роль відіграють міжнародні антикорупційні та фінансово-моніторингові інструменти, гармонізація законодавства, прозорість публічних фінансів і підзвітність суб'єктів господарювання. В умовах воєнного стану важливого значення набуває контроль за використанням міжнародної допомоги, гуманітарних ресурсів і бюджетних коштів, а також запобігання їх незаконному відчуженню чи привласненню, у сукупності це свідчить про необхідність імплементації в національну практику комплексної моделі запобігання, що базується на поєднанні міжнародних стандартів, цифрових технологій та ефективної міжінституційної взаємодії, що забезпечить зниження рівня злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

8. Зосереджено увагу на тому, що ефективність регіональних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії визначається здатністю враховувати територіальну специфіку соціально-економічного розвитку, рівень безпекових загроз та особливості функціонування бізнес-середовища. Доведено, що ключовими напрямками таких заходів є посилення контролю за використанням бюджетних, гуманітарних та оборонних ресурсів на місцевому рівні, розвиток міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів і органів місцевого самоврядування, впровадження цифрових інструментів моніторингу господарських процесів, а також підтримка доброчесного підприємництва та зниження адміністративних бар'єрів, що сприяють тінізації економіки.

9. Аргументовано, що ефективна протидія кримінальним правопорушенням досліджуваної категорії ґрунтується на формуванні узгодженої системи правових норм, спрямованих на забезпечення прозорості господарських процесів, доброчесної конкуренції та належного контролю за фінансово-економічною діяльністю суб'єктів господарювання, при цьому доведено, що ключову роль відіграють міжнародні стандарти та механізми гармонізації законодавства, зокрема у межах Європейського Союзу, які

забезпечують уніфікацію підходів до регулювання підприємництва, протидії відмиванню доходів, запобігання корупції та захисту економічних інтересів держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 4 грудня 2009 р. – підписання угоди про стратегічну співпрацю України з Європолом URL: <http://www.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/38417.htm>
2. Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems. *Council of Europe*. 2003. URL: <https://rm.coe.int/168008160f>
3. African Convention on Cyber Security and Personal Data Protection. African Union. 2014. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/29560-treaty-0048_-_african_union_convention_on_cyber_security_and_personal_data_protection_e.pdf
4. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/aboutthenetwork>
5. Arab Treaty on Combating Cybercrime. Riyadh Al-Balushi. 2015. URL: <http://www.riyadh.om/2015/arabtreaty-on-combating-cybercrime/>
6. Chart of signatures and ratifications of Treaty 185. Convention on Cybercrime. Council of Europe. 9. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185/signatures?p_auth=j5hEAdZ2
7. Criminal Code Armenia As Of 23 May 2018. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2021\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2021)022-e)
8. Criminal risk and threat assessment. URL: <https://www.theiacp.org/sites/default/files/Criminal%20Threat%20and%20Risk%20Assessment.pdf>
9. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace / European Commission. High representative of the European Union for foreign affairs and security policy. Brussels, 7.2.2013. Join (2013) URL: <http://www.enisa.europa.eu>
10. Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12 August 2013 on attacks against information systems and replacing Council

Framework Decision 2005/222/JHA. EUR-Lex. 2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0040&from=EN>

11. Emerson M., Edwards T. H. and others «The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine». Brussels : Centre for European Policy Studies, 2006, p. 106.

12. FATF виключив Україну з чорного списку. *Українська правда*, 31 жовтня 2011. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/31/6717646/>

13. German Criminal Code: Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 i.d.F. zuletzt geändert. (Stand: 1. Januar 2025). Bundesrepublik. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>

14. Global Organization of Parliamentarians Against Corruption : офіційний веб-сайт. URL: <http://gopacnetwork.org/>

15. Group of States against Corruption : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/web/Greco>

16. Inter-American Cooperation Portal on Cyber-Crime. Department of Legal Cooperation. OAS URL: <http://www.oas.org/juridico/english/cyber.htm>

17. Macdonald A., Porter H. The trial of Thomas Kwoyelo: opportunity or spectre? Reflections from the ground on the first LRA prosecution. Africa. Cambridge University Press (CUP). 2016. № 4. P. 698–722.

18. Organization of American States : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.oas.org/en/topics/corruption.asp>

19. Regional anti-corruption initiative : офіційний веб-сайт. URL: <http://www.rai-see.org/>

20. Report on Preliminary Examination Activities 2019: The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf>

21. Schjolberg S. The History of Global Harmonization on Cybercrime Legislation - The Road to Geneva / Stein Schjolberg. 2008. URL: http://cybercrimelaw.net/documents/cybercrime_history.pdf

22. Security and Prosperity Steering Group. Asia Pacific Economic Cooperation URL: <https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-and-Technical-Cooperation/Working-Groups/Telecommunications-and-Information/Security-and-Prosperity-Steering-Group>
23. Statement calling for the creation of a special tribunal for the punishment of the crime of aggression against Ukraine URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/a/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf>
24. Strengthening International Law Enforcement Cooperation to Prosecute Cyber Criminals, Hackers and Virus Authors. Asia-Pacific Economic Cooperation. 2003. URL: https://www.apec.org/Press/NewsReleases/2003/0718_sin_strengthening_international_law
25. T-CY Guidance Note № 3. Transborder access to data (Article 32). URL: <https://www.ccdcoe.org/uploads/2019/09/CoE-141203-Guidance-Note-on-Transborder-access-to-data.pdf>
26. Terms of Reference for the Preparation of a Draft 2nd Additional Protocol to the Budapest Convention on Cybercrime // Cybercrime Convention Committee (T-CY). 2017. URL: <https://rm.coe.int/terms-of-reference-for-the-preparation-of-a-draft-2nd-additionalproto/168072362b>
27. The European Crime Prevention Network (EUCPN) URL: <https://www.eucpn.org/>
28. The First African Forum on Cybercrime. African Union. 8018. URL: <https://au.int/en/newsevents/20181016/first-african-forum-cybercrime>
29. The World Drug Report 2020: Perspectives on Markets, Technology, and Policy / International Drug Policy Consortium. February, 2021. 20 p.
30. Tuominen M., Ellonen N. Criminal investigation in violent and sex crimes against children. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26237878>

31. United States of America v. Alexandre Cazes aka «ALPHA02» aka «ADMIN». URL: <https://www.justice.gov/archives/opa/press-release/file/982826/dl?inline=>
32. Аврутін Ю. Є., Єгоршин В. М., Шапієв С. М. Злочинність та суспільство: проблеми соціогенезу. 2000. 362 с.
33. Айдемський Є. В. Кримінальний контроль організованої злочинності за діяльністю гральних закладів. *Форум права*, 2012. № 2. С. 15-22.
34. Актуальні проблем и кримінального права : навч. посіб. / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. К. : Юрінком Інтер, 2009. 256 с.
35. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминологія : курс лекцій. К. : МАУП, 2002. 296 с.
36. Анікіна Т. М. Стан злочинності та її профілактика в деяких країнах в сучасних умовах. *Проблеми попередження злочинності в сучасних умовах : матеріали 3-ї студентської конференції з криминології*, (25 листопада 2003 р.). Харків : ХЮА, 2003. С. 32–37.
37. Анцелевич Г. О., Голубєва В. О., Злуніцина Т. В. та ін. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. О. Х. Юлдашева. К. : МАУП, 2005. 272 с.
38. Арделян Т. О. Злочини у сфері підприємницької діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 3. С. 156-159.
39. Арделян Т. О. Злочини у сфері підприємницької діяльності: їх місце у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27-28 січня 2017 року, м. Запоріжжя.)* Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 17-18.
40. Аркуша Л. І. Особливості початкового етапу розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, 2011. Т. 10. С. 372-378.

41. Бабакин В. М. Теорія і практика правоохоронної діяльності. *Право і безпека : науковий журнал*. Харків, ХНУВС, 2013. № 4 (51). С. 71–75.
42. Бандурка О. М., Давиденко Л. М. Злочинність в Україні: причини та протидія: монографія. Х.: Держ. спец. вид-во «Основа», 2003. 368 с.
43. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 245–250.
44. Біленчук П. Д., Кобилянський О. Л., Малій М. І., Перелигіна Р. В., Тарасевич Т. Ю. Електронне суспільство, Електронне право, Кібербезпека: стратегія розвитку інноваційної ери: монографія / за заг. ред. П. Д. Біленчук. Київ: УкрДГРІ, 2020. С. 25.
45. Біленчук П., Кравчук О. Забезпечення миру і безпеки в сучасному світі: правові засади. *Юридичний вісник України*. 2021. № 39. С. 11.
46. Білецький В. П. Проблеми державного контролю – як один з факторів виникнення і розвитку злочинності в зовнішньоекономічній сфері. *Економіка України*. 1997. № 6. С. 76.
47. Бобонич Є. Ф. Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг: кримінально-правова характеристика (ст. 202 Кримінального кодексу України) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 264 с.
48. Бойко А. М. Про поняття та систематизацію злочинів у сфері господарської діяльності. Новий КК України: *Питання застосування і вивчення : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25-26 жовтня 2001 р.)*, Харків, 2002. Х. : Юрінком Інтер, 2002. С. 129-132.
49. Бойко О. Д. Соціально-економічний розвиток України на початку ХХ ст.: Історія України / посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. URL: https://www.ebk.net.ua/Book/history/boyko_iu/chapter10/1001.htm
50. Василевич Я.В. Характеристика осіб, які вчиняють злочини в бюджетній сфері. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 84-94.

51. Вітюк І. А. Поняття та види злочинності у сфері економіки. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. № 1-2(10-11). 2018. С. 165-172.
52. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2024: результати для України : аналітичний звіт / PwC. 2024. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2024/gecs2024-ukr.pdf>
53. Гарасимів Т. З. Економічна злочинність як органічна складова буття соціуму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна*. 2011. № 2. С. 127-135.
54. Гарбовський Л. А. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, як складова забезпечення економічної безпеки України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*, 2018. Вип. 1-2. С. 200-205.
55. Гаргат-Українчук О. М. Детермінанти транснаціональних злочинів у сфері економіки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Випуск 2 (5). С. 154-165.
56. Гладун О. З. Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*, 2017. Вип. 4. С. 131-137.
57. Глоба К. П. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє злочини у сфері приватизації майна. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 6. С. 85–92.
58. Голіна В.В., Сметаніна Н.В. Злочинність і системний підхід. URL:chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7908/1/Golina_Smetanina_28-38.pdf
59. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. – *Втратив чинність*.
60. Давиденко Л. Поняття і значення кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із порушенням порядку заняття господарською і

банківською діяльністю. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*, 2002. № 2. С. 192-196.

61. Даньшин І. М. Притягнення особистості злочинця, проблеми соціальної законності. Вип. 6. Харків, 1980. С. 117-126.

62. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії: наукова стаття. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1(22). С. 152-159.

63. Денисов С.Ф. Понятійний апарат сучасної кримінологічної науки. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*. № 2. 2020. С. 77-79.

64. Джужа О. М., Василевич В. В., Копан О. В., Кулик О. Г. та ін. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посібник / за заг. ред. професора О. М. Джужі. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 324 с.

65. Джужа О. М., Корнієнко М. В. Курс кримінології: особлива частина: підручник; у 2 кн. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

66. Джужа О. М., Моїсеєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціальний курс зі схемами (Загальна та Особлива частина): навч. посібник. Київ, Атіка, 2001. 368 с.

67. Дніпропетровська обласна прокуратура. URL: https://dnipr.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=111414&libid=100320

68. Документ ООН А/CONF.187/5. URL: www.inter.criminology.org.ua/modules.php

69. Документ ООН. А/С.2/64/L.64. 04.12.2009.

70. Документ ООН. А/RES.59/242.

71. Документ ООН. А/RES/59/155.

72. Дудник Л. М., Василичук В. І. Підприємницька діяльність та запобігання фіктивному підприємництву (історико-правові аспекти). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал*. 2003. № 5. С. 233-241.

73. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. К. : Юридична практика, 2003. 924 с.

74. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014. № 1 (2). С. 169-175.
75. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 215–263.
76. Економічні злочини: попередження і боротьба з ними / за ред. А. І. Комарової та ін. К. : НДІ «Проблеми людини», 2001. Т. 25. 820 с.
77. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennyata-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
78. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-листопад 2023 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnipravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
79. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. К. : МОН України, Київський нац. торгів.-екон. ун-т, 2001. 309 с.
80. Женжеруха О.Ж. Поняття причин та умов злочинності. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*, 2024. Випуск 1(17). С. 279-281.
81. Житомирська обласна прокуратура. URL: <https://zhit.gp.gov.ua/ua/index.html>
82. Жуковська Ж. О. Проблеми міжнародного співтовариства у боротьбі зі злочинами майнового характеру. *Південноукраїнський правочин часопис*. 2008. № 4. С. 35-36.
83. Журавель М. І. Міжнародні правові аспекти боротьби з легалізацією доходів здобутих злочинним шляхом. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 280–286.

84. Залевський П. Угода про асоціацію сприймається позитивно переважною більшістю євродепутатів. *Голос України*. 2013. № 171. С. 5.

85. Зеленько Г., Рафальський О., Балабан Р. та ін. Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло / кол. авт.; наук. ред. Г. Зеленько. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 480 с.

86. Зелінський А. Ф. Кримінологія: курс лекцій. Харків : Прапор, 1996. 260 с.

87. Знаменський Г. Л. Господарський механізм право. Ін-т економіки промисловості; відп. ред. В. К. Мамутов. К. : Наукова думка, 1988. 160 с.

88. Знаменський Г. Л. Удосконалення господарського законодавства: мета та засоби. К. : Наукова думка, 1980. с. 62.

89. Зубенко С. Є. Поняття і правові основи міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні. *Правовий часопис Донбасу*. Випуск 4(89), 2024. С. 8-15.

90. Кальман О. Г. Стан і головні ознаки напрямку попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.

91. Камлик М.І., Невмержицький Є.В. Корупція в Україні. Київ : Знання, 1998. 179 с.

92. Київська міська прокуратура. URL: <https://kyiv.gp.gov.ua/ua/documents.html#>

93. Київська обласна прокуратура. URL: https://kobl.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=114952&libid=100130#

94. Ківалов С. В., Головкін Б. М., Туляков В. О. та ін. Організована та економічна злочинність : підручник / за ред. В. О. Тулякова. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. 292 с.

95. Кіровоградська обласна прокуратура. URL: https://kir.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=114787&libid=100131#

96. Кітвіченко В. О. Економічні та соціальні чинники злочинності. Одеса: Фенікс, 2012. 389 с.
97. Книга Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан. Вид-во: ОВК. 2019. 288 с.
98. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: Концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 420 с.
99. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Міжнародна поліцейська енциклопедія : Вид-во Атіка, 2007. 968 с.
100. Коліжук О. О. Світові інтеграційні процеси та їх вплив на державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Економіка та держава*. 2008. № 12. С. 98-101.
101. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція № 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
102. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
103. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Центр учбової літератури, 2008. С. 188-198.
104. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива : курс лекцій / ред.: М. Й. Коржанський. К. : Атіка, 2001. 542 с.
105. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність : аналітичний звіт / Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). 2025. URL: https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=333&utm_source=chatgpt.com
106. Костенко Н.І. Роль Організації Об'єднаних Націй та ефективні заходи щодо боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. *Держава право*. 2006. № 7. С. 76-82.

107. Кравчук С. Прийняття і реалізація концепції боротьби зі злочинністю у сфері економіки – шлях до припинення економічної злочинності. *Право України*. 2010. № 7. С. 151-156.

108. Криміналістика: підручник для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтевський, П. Ю. Тимошенко. К. : АТІКА., 1998. 416 с.

109. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: врахування. Аналітичний документ. 2025 URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29441.pdf>

110. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гусланського, О. О. Дудорова. К. : Істина, 2011. 1112 с.

111. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову – Т. В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 490 с.

112. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки / Переклад на українську мову – А. О. Воїнова, В. С. Станіч / під ред. Коротюк О. В., д. ю. н. К. : ОВК, 2021. 196 с.

113. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. К. : ОВК, 2016. 284 с.

114. Кримінальний Кодекс Латвійської Республіки. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966>

115. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія / О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2024. 294 с.

116. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. URL: <https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-respubliki-uzbekistan.pdf?srsltid=AfmBOoqOO62KGRM9At9Mnh1CT6118wUg4YMaNbpLR eIuKc3S4CVzOrRc>

117. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

118. Кримінальний кодекс Французької Республіки від 22 червня 1992 р.
URL: https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-frantsuzkoi-respubliki.pdf?srsleid=AfmBOor_PW9kJ8wszxEwSSKzo1ozHvWcRPUY_inZGhQtzm75Khu9nOOn

119. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (в схемах) : навчальний посібник / А. О. Винник, О. З. Мармура, О. Ф. Пасека; за ред. О. Ф. Пасеки. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 160 с.

120. Кримінологія : навч.посібник / за заг ред. О. М. Джужі. К. : Атіка, 2009. 312 с.

121. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К. : Національна академія управління, 2010. 496 с.

122. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

123. Кримінологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів. О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

124. Кримінологія: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

125. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 352 с.

126. Крючков О. Злочин чи адмінправопорушення? Урядовий Кур'єр, 20 листопада 2014. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/zlochyn-chi-adminpravoporushennya/>

127. Кузнецов В. В. Модельний кримінальний кодекс як орієнтир для вдосконалення кримінального законодавства України та інших держав СНД. Наукові матеріали Національної академії внутрішніх справ. Київ, 2014. 521 с.

128. Кулик О.Г. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушників в Україні: усталені параметри та параметри, що змінюються. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 06 (3). С. 63-69.

129. Левченко Ю. О. Запобігання злочинам, що вчиняються у нафтогазовому комплексі України : автореф. дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.08 / Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2008. 20 с.

130. Лихолоб В. Г. Правопорушення: моральна і правова оцінка : навч. посіб. К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. 172 с.

131. Лугіна Н.А., Лучук А.М. Порівняльний аналіз вітчизняного та європейського законодавства з питань запобігання кіберзлочинності. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 1 (10). С. 180-186.

132. Любавіна В. П., Малов Б. Є. Заходи запобігання злочинності під час воєнної агресії у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід. *Національні інтереси України*. 2025. № 3(8). URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3\(8\)-633-641](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3(8)-633-641)

133. Лютіков П. С., Германюк М. О. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Держ. вищ. навч. закл. «Запорізь. нац. ун-т» М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 293 с.

134. Мазій Н.Г. Трансформація правового регулювання господарської діяльності: втрата чинності ГКУ та орієнтири сталого розвитку підприємництва. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». Вип. 9, № 2, 2025. С. 153-166.

135. Малов Б. Є. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності в бізнесі під час війни. *Європейський правничий часопис*. 2025. С. 115. URL: [https://doi.org/10.36919/3041-1149\(print\).10.2025.115-119](https://doi.org/10.36919/3041-1149(print).10.2025.115-119)

136. Малов Б. Є. Міжнародний досвід запобігання економічній злочинності в умовах збройного конфлікту. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матеріали X

Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 4–5 жовт. 2024 р. С. 860–861.
URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/items/29480474-6f35-42f5-af50-26cd5b9de1cf>.

137. Малов Б. Є. Поняття та система злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Актуальні питання реформування кримінального законодавства в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Ірпінь, 28 бер. 2025 р.

138. Малов Б. Є. Стратегії запобігання підвищенню рівня злочинності у країні в умовах військової агресії. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 3(12). С. 318–326. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-3\(12\)-2023-318-326](https://doi.org/10.33244/2617-4154-3(12)-2023-318-326)

139. Малов Б. Особливості запобігання злочинності під час роботи з інформацією у підприємницькій сфері в умовах воєнної агресії. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернігів, 25 квіт. 2024 р. С. 196–199. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/Konferenciya-25.04.pdf>.

140. Мартинов М. Д. Сучасні проблеми організації діяльності органів внутрішніх справ України та шляхи їх вирішення. *Форум права*. 2010. № 3. С. 290–296.

141. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одеська національна юридична академія. О., 2009. 20 с.

142. Мікіш А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють фіктивне підприємництво в Україні. *Щомісячний науково-практичний юридичний журнал*. 2014. № 14. С. 87.

143. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2002. 18 с.

144. Мороз Ю. А. Ухилення від сплати податків і зборів як підґрунтя кримінологічного забезпечення запобігання правопорушенням. *Київський часопис права*. 2025. № 4. С. 167–173.

145. Навроцький В. О. Кримінальне право. Особлива частина : курс лекцій. К. : Знання, 2000. 771 с.
146. Національний банк України. Фінансовий моніторинг для небанківських установ: питання та відповіді. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/monitoring/faq>
147. Невмержицький Є. В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією : навч. посіб. К.: АПСВ, 2005. 415 с.
148. Ненюк Н. Пеня у сфері зовнішньоекономічної діяльності: основна характеристика, проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 56-59.
149. Нікітін Ю. В. Особливості запобігання та протидії економічній злочинності як дестабілізуючого чинника економічної безпеки держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 139-145.
150. Ніньовська З. Практичні поради суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. *Юридичний журнал*. 2004. № 10. С. 48-51.
151. Нуруллаєв І.С. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Харків. 2008. 22 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/tream/123456789/5541/1/Nurullaev_2008.pdf
152. Ободов Н. А., Беспаль О. Л. Стан злочинності в Україні у 2020-2022 роках (окремі кількісно-якісні показники). *Київський часопис права*. 2023. Том 23, № 4. С. 107-115.
153. Одеська обласна прокуратура. URL: <https://od.gp.gov.ua/ua/documents.html#>
154. Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення і шляхи подолання. *Європейські перспективи*. № 7, 2015. С. 102-106.
155. Олефір В. К. Економічні цикли і кризи: історія і сучасність. Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2013. 35 с.
156. Орлов Ю.В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: Діса плюс, 2016. 656 с.

157. Основи економічної теорії : підручник / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2008. 448 с.
158. Офіційний сайт Африполу. URL: <https://afripol.africa-union.org/>
159. Павлова Н. В., Вареник Д. С., Бингар Я. Ю. Криміналістична характеристика злочинів у сфері економіки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/324007?utm_source=chatgpt.com
160. Перепелиця А. І. Нове в кримінальному законодавстві про відповідальність за господарські злочини (коментар до чинного законодавства). *Ваги Феміди*. 2000. № 4. С. 62-78.
161. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 20 с.
162. Письменський Є. М. Організована злочинність в умовах збройного конфлікту. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та перспективи»* (Кропивницький, 04 жовтня 2024 р.). ДонДДУВС, 2024. 478 с.
163. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI (із змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-17. Ст. 112.
164. Половинський Л. В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 5. С. 33-35.
165. Поняття, зміст та принципи підприємницької діяльності. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9963/>
166. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології: 1998. 447 с.

167. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки». *Урядовий кур'єр*. 2002. № 100. С. 2–6.

168. Правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності в умовах реалізації інтеграційних прагнень України : монографія / за ред. О. О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 392 с.

169. Правові механізми протидії злочинам міжнародного характеру в еру глобальної електронної комунікації URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravovi-mehanizmy-protydiyizlochynam-mizhnarodnogo-harakteru-v-eru-globalnoyi-elektronnoyi-komunikatsiyi>

170. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

171. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилатів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального: Закон України від 18.06.2024 № 3817-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-20#Text>

172. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

173. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

174. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-tarezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

175. Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці: Постанова Правління Нацбанку № 267 від 14.07.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0935-06#Text>

176. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>

177. Про захист економічної конкуренції : Закон України 11 січня 2001 року № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

178. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : конвенція від 28 січ. 1981 р. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>

179. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

180. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>

181. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 року N 959-XII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

182. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

183. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

184. Про металобрухт: Закон України від 05.05.1999 № 619-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-14#Text>

185. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>

186. Про основи національної безпеки України : закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>

187. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування: Закон України від 17.01.2002 № 2953-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2953-14#Text>

188. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text>

189. Про передачу засуджених осіб : конвенція від 21 берез. 1983 р. № 112. URL: searh.ligazakon.ua/l.doc2.nsf/link1/МИ83КОЗИ.htm

190. Про перелік відомостей, що не становлять комерційну таємницю: Постанова КМУ № 611 від 09.08.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text>

191. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>

192. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

193. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 105/2007. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>

194. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244747743>

195. Реалізація інтеграційного вибору України: правові проблеми, можливі ризики та наслідки : брошура / за ред. О. О. Ашуркова ; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Донецьк : ІЕП НАН України, 2013. С. 82–101.

196. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2009. Вип. 2. С. 238–247.

197. Резолюція 3514 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН «Заходи проти корупції, що практикується транснаціональними та іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними сторонами» від 15 грудня 1975 р. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1975/en/6911>

198. Риков Є. Г. Визначення криміналістичних та кримінологічних ознак злочинів у сфері грального бізнесу. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2013. № 1. С. 180-185.

199. Рівненська обласна прокуратура. URL: <https://pro.gov.ua/statistic>

200. Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 року №15-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>

201. Романько П. С. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: порівняльний аналіз законодавства європейських країн та США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право, 2014. С. 106-110.

202. Саприкіна М., Зінченко А. Аналітична довідка. Боротьба з корупцією. Роль бізнесу. Київ : ТОВ «Фарбований лист». 2011. 51 с.

203. Свірін М. О. Стан та особливості запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом у сучасних умовах. *Наука і правоохоронна діяльність*, 2016. № 4. С. 214-222.

204. Ситник Г. П. Світовий досвід щодо здійснення боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, для України. *Економіка та держава*, 2014. № 8. С. 121-124.

205. Скакун Т.О. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2018/155.pdf

206. Сокол В. М. Детермінанти злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії : матеріали XI Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції (31 грудня 2018 року)*. м. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 114-115.

207. Сокол В. М. До питання визначення злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (1 березня, 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 360-362.

208. Сокол В. М. Запобігання злочинам у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 41-47.

209. Сокол В. Н. Причини злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Науково-практичний журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica»*. 2019. № 6 (32). С. 65-68.

210. Сокол В.М. Система злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 4. С. 78-82.

211. Текст Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535

212. Тернопільська обласна прокуратура. URL: https://tern.gp.gov.ua/ua/terndoc.html?_m=publications&_t=cat&id=112160

213. Титаренко О. О. Кримінологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ, 2008. 196 с.

214. Токарчук О. Зарубіжний досвід боротьби з економічною злочинністю. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. 2013. Вип. 1 (53). С. 143-147.

215. Топорецька З. М. Особливості початку кримінального провадження по фактах зайняття гральним бізнесом. *Вісник кримінального судочинства*, 2015. № 1. С. 127-132.

216. Топчій В.В. Географія злочинності у сфері інтелектуальної власності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 4. 2019. С. 148-152.

217. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. К. : Арттек. 1995. С. 135.

218. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 4 груд. 2009 р. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>

219. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 05.06.2024 у справі № 201/6363/24. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119634897/>

220. Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика злочинності. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнко; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків - Київ: Золота миля, 2017. С. 349-350.

221. Фінчук В. В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі (ПЕК) України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 212-215.

222. Хавронюк М. І. Злочинність в Україні у 2019–2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2025. Випуск 89: частина 3. С. 295-303.

223. Харківська обласна прокуратура. URL: <https://khar.gp.gov.ua/ua/documents.html#>

224. Херсонська обласна прокуратура. URL: <https://kherson.gp.gov.ua/ua/documents.html#>

225. Хмельницька обласна прокуратура. URL: <https://khmel.gp.gov.ua/ua/documents.html#>

226. Черкаська обласна прокуратура. URL: <https://chk.gp.gov.ua/ua/documents.html>

227. Чернігівська обласна прокуратура. URL: <https://chrg.gp.gov.ua/ua/documents.html#>

228. Шалгунова С.А. Кримінологія та профілактика злочинів. Конспект лекцій. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 142 с.

229. Шмітько В.В. Криміналістичні та психологічні ознаки особи правопорушника – державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди. *Юридична психологія*. 2022. № 2(31). С. 94-105.

230. Юртаєва К.В. Аналіз економічної злочинності в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. Том 35, № 2. С. 174–191.

231. Юшина С. Сучасний стан та деякі колізії правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1. С. 54–58.

232. Ягоденко І.В. Державний фінансовий контроль в Україні: сучасний стан та проблеми реформування. *Бізнес-Інформ*. 2021. № 10. С. 336–340.

233. Якимова С.В., Боровикова В.С. Особистість економічного злочинця. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 521-527.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Малов Б. Є. Стратегії запобігання підвищенню рівня злочинності у країні в умовах військової агресії. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 3(12). С. 318–326. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/124/123>.
2. Любавіна В. П., Малов Б. Є. Заходи запобігання злочинності під час воєнної агресії у сфері підприємницької діяльності: зарубіжний досвід. *Національні інтереси України*. 2025. № 3(8). С. 633–641. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/21306/21281>.
3. Малов Б. Є. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності в бізнесі під час війни. *Європейський правничий часопис*. 2025. С. 115–119. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/19_b561830376.pdf.

які засвідчують апробацію результатів дисертації:

4. Малов Б. Особливості запобігання злочинності під час роботи з інформацією у підприємницькій сфері в умовах воєнної агресії. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернігів, 25 квіт. 2024 р. С. 196–199. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/Konferenciya-25.04.pdf>.
5. Малов Б. Є. Міжнародний досвід запобігання економічній злочинності в умовах збройного конфлікту. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матеріали X Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 4–5 жовт. 2024 р. С. 860–861. URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/items/29480474-6f35-42f5-af50-26cd5b9de1cf>.
6. Малов Б. Є. Поняття та система злочинності у сфері підприємницької діяльності. *Актуальні питання реформування кримінального законодавства в*

Україні в умовах воєнного стану: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої науковій школі д.ю.н., професора Колба О.Г. з нагоди його 65-річчя (м. Ірпінь, 28 березня 2025 року) / За заг. ред. Дідківської Г.В. Кафедра кримінального права та процесу. ННІ права. ДПУ, м. Ірпінь. 2025. С. 101-104.

Узагальнені результати опитувань 76 представників правоохоронних органів та 27 представників бізнесу з різних областей України

№ п/п	Запитання	Варіанти відповідей	Представники правоохоронних органів	Представники бізнесу	Разом	%
1.	Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо перейменування Розділу VII Кримінального кодексу України на «Кримінальні правопорушення у сфері підприємництва» та системного перерозподілу кримінально-правових норм відповідно до реальних об'єктів посягання?	Повністю підтримую	26	10	36	35.0
		Скоріше підтримую	18	7	25	24.3
		Скоріше не підтримую	20	6	26	25.2
		Не підтримую	12	4	16	15.5
2.	Яка вікова категорія осіб, на Вашу думку, найчастіше виступає суб'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України (легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом)?	До 25 років	8	3	11	10.7
		25-35 років	18	7	25	24.3
		35-45 років	37	12	49	47.6
		Понад 45 років	13	5	18	17.4
3.	Якою, на Вашу думку, є гендерна структура осіб, які найчастіше вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 209 КК України (легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом)?	Переважаю чоловіки	27	13	60	58.3
		Переважаю жінки	20	9	29	28.2
		Приблизно однаково	6	3	9	8.7
		Важко відповісти	3	2	5	4.8
4.	Який рівень освіти, на Вашу думку, найчастіше мають особи, які притягуються до кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних	Повна загальна середня освіта	18	7	25	24.3
		Професійно-технічна освіта	20	7	27	26.2
		Вища освіта	23	8	31	30.1

	злочинним шляхом (ст. 209 КК України)?	Важко відповісти	15	5	20	19.4
5.	Яка вікова категорія осіб, на Вашу думку, найчастіше вчиняє кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконною організацією або проведенням грального бізнесу?	До 30	12	5	17	16.5
		30-39 років	30	10	40	38.8
		40-29 років	24	8	32	31.1
		Понад 50 років	10	4	14	13.6
6.	Якою, на Вашу думку, є гендерна структура осіб, які найчастіше вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконною організацією або проведенням грального бізнесу?	Переважаю чоловіки	65	22	87	84.5
		Переважаю жінки	4	2	6	5.8
		Приблизно однаково	5	2	7	6.8
		Важко відповісти	2	1	3	2.9
7.	Який рівень освіти, на Вашу думку, найчастіше мають особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконною організацією або проведенням грального бізнесу?	Повна загальна середня освіта	14	5	19	18.4
		Професійно-технічна освіта	20	7	27	26.2
		Вища освіта	31	11	42	40.8
		Важко відповісти	11	4	15	14.6
8.	Якою, на Вашу думку, є гендерна структура осіб, засуджених за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності?	Переважаю чоловіки	53	19	72	69.9
		Переважаю жінки	10	4	14	13.6
		Приблизно однаково	9	3	12	11.7
		Важко відповісти	4	1	5	4.8
9.	Яка вікова категорія осіб, на Вашу думку, найчастіше засуджується за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності?	До 30 років	16	6	22	21.4
		31-40 років	25	9	34	33.0
		41-50 років	22	7	29	28.2
		Понад 50 років	13	5	18	17.5

10.	Який рівень освіти, на Вашу думку, найчастіше мають особи, засуджені за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності?	Повна загальна середня освіта	15	6	21	20.4
		Професійно-технічна освіта	18	6	24	23.3
		Вища освіта	32	15	47	45.6
		Важко відповісти	11	0	11	10.7
11.	Який, на Вашу думку, соціальний статус найчастіше мають особи, засуджені за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності?	Робітники	48	17	65	62.8
		Державні службовці	9	3	12	11.7
		Інші соціальні групи	18	9	27	26.2
		Важко відповісти	1	0	1	1.0
12.	Яка тривалість перебування на посаді, на Вашу думку, характерна для осіб, які становлять найбільшу кримінологічну небезпеку у сфері економічної злочинності?	До 2 років	15	5	20	19.4
		3-5 років	22	9	31	30.1
		Понад 5 років	29	10	39	37.9
		Важко відповісти	10	3	13	12.6